

**VILNIAUS UNIVERSITETO
KAUNO HUMANITARINIO FAKULTETO**

VERSLO EKONOMIKOS IR VADYBOS KATEDRA

Tarptautinio verslo studijų programa
Kodas 62403S113

DOVILĖ ŽITINEVIČIŪTĖ

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

**AUKŠTOS KVALIFIKACIJOS SPECIALISTŲ EMIGRACIJA KAIP DARBO
RINKOS POLITIKOS LIETUVOJE ATSPINDYS**

Kaunas 2010

**VILNIAUS UNIVERSITETO
KAUNO HUMANITARINIO FAKULTETO**

VERSLO EKONOMIKOS IR VADYBOS KATEDRA

DOVILĖ ŽITINEVIČIŪTĖ

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

**AUKŠTOS KVALIFIKACIJOS SPECIALISTŲ EMIGRACIJA KAIP DARBO
RINKOS POLITIKOS LIETUVOJE ATSPINDYS**

Darbo vadovas _____

(parašas)

_____
Prof. R. Čiegis

Magistrantė _____

(parašas)

Darbo įteikimo data _____

Registracijos Nr. _____

Kaunas 2010

TURINYS

LENTELIŲ SĄRAŠAS.....	5
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	6
ĮVADAS.....	7
1. TEORINĖS MIGRACIJOS IR DARBO RINKOS VEIKSNIŲ SĄSAJOS.....	9
1.1. Migracijos koncepcija.....	9
1.2. Teoriniai makroekonominiai ir mikroekonominiai migracijos modeliai.....	11
1.3. Emigracijos veiksniai ir jų sąsajos su darbo rinka.....	15
1.4. Emigracijos pasekmės ir galimi sprendimo būdai.....	18
2. AUKŠTOS KVALIFIKACIJOS SPECIALISTŲ EMIGRACIJOS SĄRYŠIS SU DARBO RINKOS politika Lietuvoje.....	22
2.1. Migracijos ir darbo rinkos politika Lietuvoje bei reguliavimo institucijos.....	22
2.2. Emigracijos mastai bei tikslo šalys.....	27
2.3. Emigracijos veiksnių, pritaikytų aukštos kvalifikacijos specialistams, Lietuvoje vertinimas.....	30
2.3.1. Aukštojo mokslo sistemos, kaip specialistų emigracijos veiksnio vertinimas.....	30
2.3.2. Darbo rinkos politikos, kaip specialistų emigracijos veiksnio vertinimas.....	33
2.3.3. Darbo užmokesčio lygio Lietuvoje, kaip specialistų emigracijos veiksnio vertinimas.....	36
2.3.4. Bendro šalies pragyvenimo lygio, kaip specialistų emigracijos veiksnio vertinimas.....	40
2.4. Ekonominio nuosmukio įtakos vertinimas migracijai.....	42
2.4.1. Darbo rinkos politikos pokyčiai esant ekonominiam nuosmukiui.....	42
2.4.2. Migracijos pokyčiai esant ekonominiam nuosmukiui.....	43
2.5. Aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos kaštų apskaičiavimas.....	45
3. DARBO RINKOS POLITIKOS ĮTAKOS KETINIMAMS EMIGRUOTI EMPIRINIS TYRIMAS.....	48
3.1. Darbo rinkos politikos įtakos ketinimams emigruoti tyrimo metodologija.....	48
3.2. Tyrimo tikslas ir uždaviniai.....	51
3.3. Kokybinių tyrimų projektavimas ir eiga.....	51
3.4. Kiekybinio tyrimo projektavimas, eiga ir rezultatai.....	53
3.5. Kiekybinių tyrimų rezultatai ir jų aptarimas.....	56
IŠVADOS.....	70
PASIŪLYMAI.....	72
SANTRAUKA (anglų kalba).....	73
LITERATŪRA.....	74
1 PRIEDAS Emigracijos sprendimui įtaką darančių darbo rinkos veiksnių tyrimo planas.....	82

2 PRIEDAS Ketinimų emigruoti dėl darbo rinkos veiksnių tyrimo anketa.....	83
3 PRIEDAS Kiekybinio tyrimo rezultatus apibendrinantis modelis.....	86

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Darbo jėgos stūmimo ir traukos veiksniai	17
2 lentelė. Aukštos kvalifikacijos specialistų migracijos stūmimo – traukos veiksniai	17
3 lentelė. Aukštos kvalifikacijos specialistams integruoti bei su darbo rinka susiję migracijos veiksniai	18
4 lentelė. Valstybinių institucijų kompetencija, susijusi su migracijos politikos įgyvendinimu	22
5 lentelė. Nevyriausybinių organizacijų kompetencija, susijusi su migracijos politikos įgyvendinimu	23
6 lentelė. Tarptautinė migracija Lietuvoje	27
7 lentelė. Emigracijos tikslo šalys	28
8 lentelė. Aukštos kvalifikacijos specialistų emigracija	29
9 lentelė. ISCED 97 ir Lietuvos švietimo klasifikatoriaus palyginimas	31
10 lentelė. Lietuvoje įgyjamų aukštojo išsilavinimo laipsnių palyginimas su Baltijos valstybėmis ir emigracijos tikslo šalimis, 2007 m. duomenys	31
11 lentelė. Pasiūlos (bedarbių) ir paklausos (laisvų darbo vietų) būklė pagal profesijų grupes 2007–08 m.	35
12 lentelė. Darbuotojų emigracija pagal kvalifikaciją	36
13 lentelė. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis pagal profesijų grupes 2006 m. (litas ir euras)	38
14 lentelė. Išlaidų vartojimo prekėms ir paslaugoms pagal paskirtį lyginamoji dalis visose vartojimo išlaidose Lietuvoje, Pabaltijo valstybėse bei emigracijos tikslo šalyse 2005 m.	41
15 lentelė. Privačių asmenų perlaidų kitimo dinamika (milijonais litų)	46
16 lentelė. Likerto skalės pavyzdys	53
17 lentelė. Detalus tyrimo planas	54
18 lentelė. Tiriamos visumos ir santykinės paklaidos santykis, kai visuma didesnė už 5000	55
19 lentelė. Socialinės mokslo srities specialistų situacijos darbo rinkoje vertinimas	59
20 lentelė. Specialybės neatitikimo darbo rinkos poreikiams priežasčių vertinimas	60
21 lentelė. Emigracijos apsisprendimui įtaką darantys veiksniai	63
22 lentelė. Emigracijos apsisprendimui įtaką darančių veiksnių vertinimo panašumai	63
23 lentelė. Hipotezių patvirtinimas arba paneigimas	68

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Tarptautinės migracijos skirstymas	10
2 pav. Tarptautinio darbo jėgos judėjimo priežastys ir pasekmės.....	12
3 pav. Darbo jėgos migracijos veiksniai pagal makroekonominius ir mikroekonominius modelius	14
4 pav. Tarptautinės migracijos veiksnių poveikis	15
6 pav. Deklaruotos ir nedeklaruotos emigracijos iš Lietuvos mastai, tūks. gyv.	28
7 pav. Aukštojo ir aukštesniojo mokslo studentų kitimo dinamika	32
8 Pav. Perėjimas iš vieno lygmens į kitą pagal ISCED 97 (LŠK) ir į darbo rinką pagal ISCO–88 kvalifikacijos lygmenis	34
9 Pav. Mėnesinio minimalaus ir vidutinio bruto darbo užmokesčio Lietuvoje pokytis.....	37
10 Pav. Minimalūs darbo užmokesčiai Eurais Lietuvoje, Pabaltijo valstybėse bei emigracijos tikslo šalyse	37
11 Pav. Minimalus ir vidutinis darbo užmokestis Eurais Lietuvoje, Pabaltijo valstybėse bei emigracijos tikslo šalyse	39
12 Pav. Asmeniui tenkantis BVP išreikštas perkamosios galios standartais Lietuvoje, Pabaltijo valstybėse bei emigracijos tikslo šalyse, 2008 m.	40
13 Pav. Respondentų ketinimų emigruoti tyrimo proceso modelis (L. G. Schiffman, 1987).....	49
14 pav. Darbo rinkos veiksnių, veikiančių sprendimą emigruoti, modelis	52
15 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal universitetus, proc. (n=208).....	56
16 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo patirtį, proc. (n=208)	57
17 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išlaidų dalį procentais maistui, būstui, kurui bei energijai, proc. (n=208).....	58
18 pav. Respondentų nuomonė apie įsidarbinimo pagal specialybę galimybes, proc. (n=208)	58
19 pav. Respondentų nuomonė apie specialybės atitikimą darbo rinkos poreikiams (n=208)	60
20 pav. Respondentų verslo kūrimo galimybių vertinimas (n=204).....	61
21 pav. Darbo sąlygų vertinimo vidurkiai pagal ketinimus kurti verslą (n=202)	61
22 pav. Respondentų emigracijos ketinimai dviejų metų laikotarpyje(n=208)	62
23 pav. Respondentų išskirtos emigracijos tikslo šalys (n=208)	62
23 pav. Ketinančių emigruoti respondentų nuomonę apie veiksnių svarbą emigracijos sprendimui	64
24 pav. Respondentų vertinimai socialinių mokslų srities specialistų darbo rinkos veiksnių	65
25 pav. Emigracijos ketinimų pasiskirstymas pagal tai, kokią pajamų dalį proc. sudaro išlaidos pirmo būtinumo prekėms (n=208).....	65
26 pav. Emigracijos ketinimų pasiskirstymas pagal ekonominio nuosmukio vertinimus (n=206) ...	66

ĮVADAS

Temos aktualumas. Į emigracijos procesą dera žvelgti kaip į pasaulinį pokyčių grandinės dalį, dinamišką ir įvairialypį procesą, vykstantį sąveikaujant įvairiems faktoriams. Aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijai esminį poveikį padarė po nepriklausomybės atkūrimo prasidėję politiniai, ekonominiai bei socialiniai pokyčiai. Atlyginimų skirtumai, žemas pragyvenimo lygis, struktūriniai pasikeitimai mokslo įstaigose, darbo pasiūlos ir paklausos neatitikimas nulėmė dalies aukštos kvalifikacijos darbuotojų išvykimą į kitas pasaulio šalis.

Dėl deformuotos (specifinės) išvykstančiųjų Lietuvos gyventojų sudėties vyksta ir struktūriniai Lietuvos gyventojų pokyčiai, kurie dar labiau sustiprina neigiamą emigracijos poveikį – mažėja valstybės pajamos ir didėja mokesčių našta likusiems gyventojams, darbo jėgos rinka išsibalansuoja, neigiamai veikiami ir demografijos procesai (amžiaus struktūros deformacija ir gyventojų senėjimas). Ypač skaudi valstybei yra aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių emigracija, nes tokiu būdu yra ne tik prarandamos lėšos įdėtos į kvalifikuotos darbo jėgos paruošimą, bet ir prastėja valstybės teikiamų paslaugų kokybė, smunka vidutinis šalies kvalifikacijos lygis, o kartu ir šalies konkurencingumas tarptautinėje rinkoje.

Esant ekonominiam nuosmukiui, emigracijos problema ypač paaštrėja, nes migracijos procesai dar labiau suaktyvėja. Taip yra dėl to, kad nuosmukis nevienodai pasireiškia Lietuvoje ir emigracijos tikslo šalyse. Ir nors esant tokiai situacijai džiaugiamasi sumažėjusiu nedarbu, yra neįvertinama, kad prasidėjus ekonomikos augimui aukštos kvalifikacijos specialistų pritraukimas pareikalaus ypatingai didelių išlaidų.

Problemos ištyrimo lygis. Iki Lietuvos narystės ES (ir po Lietuvos įstojimo į ES) paskelbta daug darbų aukštos kvalifikacijos specialistų migracijos tema. Kazlauskienė (2002) nagrinėjo „protų nutekėjimą“ ir darbo jėgos migraciją, Čiurlionytė, Mikulionienė, Sipavičienė (1996) tyrė potencialių Lietuvos mokslininkų migraciją. Aukštos kvalifikacijos specialistų emigraciją nagrinėjo Kazlauskienė (2006), Labanauskas (2006) ir kt.

Visgi nėra tikslų duomenų, kokią dalį visų emigrantų sudaro aukštos kvalifikacijos specialistų emigracija (Sipavičienė 2006, p.98). Be to pasigendama išsamių kompleksišku į praktiką orientuotų tyrimų, susiejant aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių emigracijos procesus su Lietuvos darbo rinkos situacija. *Identifikuota probleminė situacija suteikia galimybę suformuluoti mokslinę problemą klausimu: koks yra ketinimų emigruoti ryšys su darbo rinkos situacija Lietuvoje?*

Darbo objektas – darbo rinkos politikos įtaka aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijai.

Darbo tikslas – teoriškai pagrįsti ir empiriškai patikrinti darbo rinkos politikos įtaką aukštos kvalifikacijos specialistų ketinimams emigruoti iš Lietuvos.

Siekiant įgyvendinti pagrindinį darbo tikslą, formuluojami tokie darbo **uždaviniai**:

- Išryškinti emigracijos esmę bei pasekmes;
- Išskirti teorinius aukštos kvalifikacijos specialistams pritaikytus bei su darbo rinka susijusius emigracijos veiksnius;
- Atskleisti Lietuvoje taikomą migracijos politiką;
- Įvertinti aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos veiksnius Lietuvoje, didelį dėmesį skiriant darbo rinkos politikai.
- Remiantis apibendrintomis metodologinėmis nuostatomis, atlikti ketinimų emigruoti dėl darbo rinkos situacijos kiekybinį tyrimą bei sukurti jo rezultatus apibendrinantį modelį;
- Pateikti pasiūlymus aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos mažinimui.

Darbo hipotezė: Aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos sprendimui stiprią įtaką daro situacija darbo rinkoje.

Darbo struktūra. Pirmojoje darbo dalyje išryškinama migracijos koncepcija, nagrinėjami teoriniai migracijos modeliai, aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos veiksnių sąsajos su darbo rinka, emigracijos pasekmės bei kiti su emigracija susiję aspektai.

Antrojoje darbo dalyje nagrinėjama migracijos ir darbo rinkos politika Lietuvoje, vertinami emigracijos mastai bei tikslo šalys, lyginami Lietuvos ir emigracijos tikslo šalių darbo užmokesčio, pragyvenimo lygio, paruošiamų specialistų statistiniai rodikliai bei kiti su migracija susiję duomenys; vertinama ekonominio nuosmukio įtaka emigracijos pokyčiams.

Trečiojoje darbo dalyje atliekamas empirinis tyrimas, siekiant įvertinti ketinimų emigruoti sąryšį su darbo rinkos situacija. Pagal tyrimų rezultatus, pateikiamos išvados bei pasiūlymai, sukuriama tyrimo rezultatus apibendrinantis modelis.

Tyrimo metodai. Darbui parengti buvo taikyti įvairūs tyrimo metodai: mokslinės bei teisinės literatūros analizė (įvairių autorių bei autorių kolektyvų knygų, monografijų, mokslo publikacijų nagrinėjimas, Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų analizė); analitinis ir lyginamasis metodas (lyginami įvairių laikotarpių su migracija iš Lietuvos susiję statistiniai duomenys, Lietuvos rodikliai lyginti su kitomis ES šalimis) bei kokybiniai tyrimai ir anketinė apklausa (anketiniai duomenys buvo apdoroti ir analizuojami naudojant statistinį duomenų analizės paketą SPSS 15.0, grafikai braižyti Microsoft Office Excel 2003 programa).

Literatūros apžvalga. Tyrimo metu daugiausiai remtasi lietuvių ir užsienio autorių moksline literatūra, straipsniais, elektroniniais bei kitais informaciniais šaltiniais, statistine medžiaga.

Darbo struktūros paaiškinimas. Darbą sudaro įvadas, trys dalys, išvados bei pasiūlymai – iš viso 72 puslapiai. Darbe pateiktos 23 lentelės, 26 paveikslai. Darbui parengti buvo panaudoti 83 literatūros šaltiniai.

1. TEORINĖS MIGRACIJOS IR DARBO RINKOS VEIKSNIŲ SĄSAJOS

Šioje darbo dalyje išryškinama migracijos koncepcija, nagrinėjami teoriniai migracijos modeliai, aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos veiksnių sąsajos su darbo rinka, emigracijos pasekmės bei kiti su emigracija susiję aspektai.

1.1. Migracijos koncepcija

Migracijos samprata yra glaudžiai susijusi su darbo jėgos mobilumu. Anksčiau mobilumas buvo retas reiškinys, būdingas tik tam tikriems gyventojų segmentams. Šiuo metu mobilumas apima visą darbo jėgą. Mobilumas yra gyventojų ir darbo jėgos perkėlimo forma susijusi su nuolat besikeičiančiais gamybos poreikiais. Šis judėjimas vyksta erdvėje, tarp filialų arba tam tikrų profesijų (Elliott, 2006, p. 401).

Kalbant apie gyventojų ir darbo jėgos mobilumą, yra išskiriama keletas mobilumo kategorijų, tokių kaip profesinis mobilumas (kuris plačiau nebus nagrinėjamas) bei migracija. Migracija mobilumo kategorija, kuri susijusi su teritoriniu (geografiniu) mobilumu, yra erdvinis darbo jėgos pritaikymas pagal poreikį prie gamybos sistemos procesų, atliekant gyvenamosios vietos pakeitimą arba sumažinant atstumą tarp gyvenamosios ir darbo vietos (Elliott, 2006, p. 401). Oksfordo Ekonomikos žodynas migraciją apibrėžia paprasčiau, palikdamas nuošalyje darbo rinkos aspektą, kaip „žmonių judėjimą tarp regionų ir šalių“. Imigracija ir emigracija yra apibūdinama kaip judėjimas „į“ ir „iš“ šalies.

Apibrėždamas migracijos sąvoką Tassinopoulos (1999) pabrėžia, kad yra esminis skirtumas tarp sąvokų „mobilumas“ ir „migracija“. Darbo jėgos judėjimą tarp regionų ir šalių Tassinopoulos apibūdina kaip mobilumą, o migraciją apibrėžia kaip sinchroninį gyvenamosios vietos pasikeitimą.

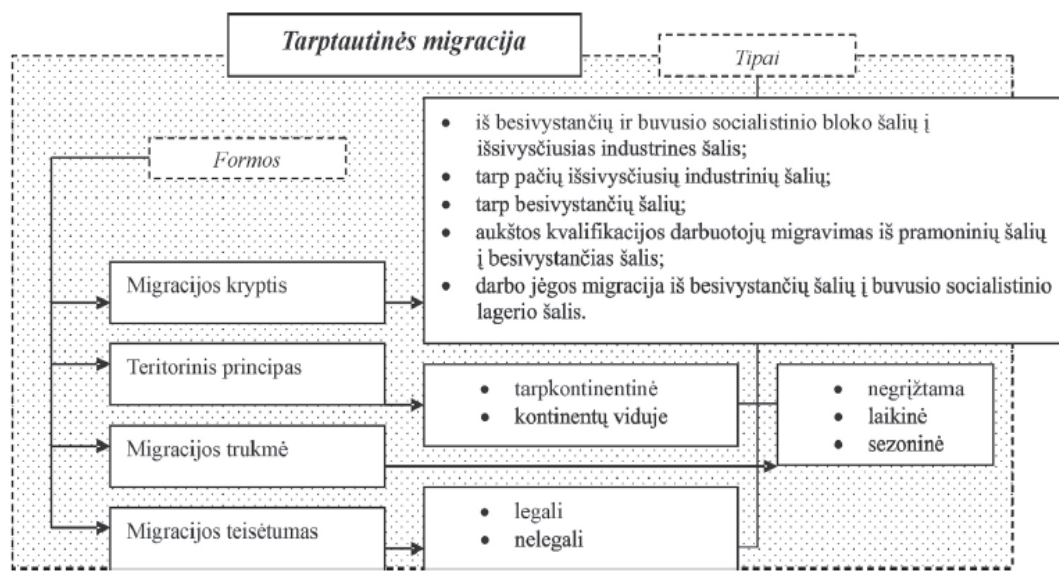
Darbo rinkos teorijoje migracija aiškinama kaip darbo jėgos paklausos pasekmė, todėl išsivysčiusiose šalyse bei moderniose organizacijose ypač aktualia tampa migracijos politika. Šioje teorijoje analizuojami du darbo rinkos aspektai (Collier, Wickerman, 2001):

- 1) Aukšta kvalifikacija bei didėjantis darbo užmokestis, esant intencyviam kapitalo judėjimui bei koncentracijai, siūlant patrauklias darbo galimybes;
- 2) Žema kvalifikacija, mažėjantis darbo užmokestis, esant intencyviam geografiniam darbo jėgos mobilumui, nepatrauklioms darbo perspektyvoms regione (Kruplytė ir kt., 2005, p. 83).

Migracija taip pat skirstoma į migraciją šalies viduje ir tarp šalių (tarptautinė migracija). Vertinant tarptautinės migracijos tipus pastebima, kad egzistuoja dvi pagrindinės ekonominių migrantų judėjimo kryptys: dauguma juda iš besivystančių šalių į išsivysčiusias, bet daugiau nei pusė pasaulio migrantų migruoja tarp besivystančių šalių. Taip pat migracija į tipus skirstoma pagal

migravimo pobūdį – į tarpkontinentinę ir kontinento viduje; į laikiną, kai yra ketinimas sugrįžti į savo šalį arba negrįžtamą, kai emigruojama visam laikui bei sezoninę, kuri yra tarpinis variantas tarp pastarųjų dviejų; taip pat migracija gali būti legali, kuri neprieštaruoja šalies teisės normoms ir nelegali.

Siekiant vaizdingiau perteikti tarptautinės migracijos skirstymą, pateikiamas 1 pav., iliustruojantis tarptautinės migracijos tipus ir tų tipų sąryšį.

Šaltinis: PUKELIENĖ, V. ir kt., (2007), Darbo jėgos migracija: globalinis aspektas, p. 58

1 pav. Tarptautinės migracijos skirstymas

Vertinant migraciją pagal emigrantų pobūdį, būtina išskirti aukštos kvalifikacijos specialistų emigraciją. Apibrėžimas „aukšta kvalifikacija“ dažnai yra naudojama nustatyti išsilavinimo lygį ir apima siekiančius aukštojo mokslo bei jau aukštąjį mokslą įgijusius individus (Adams, 2003).

Terminas aukštos kvalifikacijos specialistų emigracija yra naudojamas lygiagrečiai su terminu „protų nutekėjimas“. Darbe šie terminai yra laikomi lygiaverčiais.

Pagal Kuzmickaitę (2004), „Protų nutekėjimo“ reiškinys yra užimtumo, ekonominės ir socialinės politikos objektas, kuriam didelį poveikį daro valstybės švietimo ir konkurencingumo politika, apimanti tokias sritis, kaip šalies intelektualinio potencialo didinimas, tyrimai ir plėtra (angl. research and development) bei investicijos į naujovių ir technologijų infrastruktūrą.

Nagrinėjant su išsilavinimų susijusią migracijos literatūrą, išskiriami du skirtingi diskursai – „protų nutekėjimas“ ir kaimyninių šalių nekvalifikuotos darbo jėgos importas, abu aprašantys specifines darbo jėgos migracijos pasekmes, skirtinguose nacionaliniuose kontekstuose. Didesnis dėmesys literatūroje visgi skiriamas aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos reiškiniui, kuris

dažniausiai susijęs su aukštos kvalifikacijos specialistų judėjimu iš besivystančių šalių į pažangias pramonines šalis (Miyagiwa, 1991 cituota pagal Liu–Farrer, 2009).

Sąvoka „protų nutekėjimas“ sukelia neigiamas asociacijas ir reiškia intelekto, gebėjimų, talento, žinių bei išminties dingimą ir nykimą. Dėl tokio metaforizavimo įvairių autorių darbuose „protų nutekėjimo“ sąvoka dažnai suprantama skirtingai. Vieni autoriai (Bosch 2003; Jucevičienė ir kt. 2002) akcentuoja mokslininkų, tyrėjų bei įvairių sričių mokslų daktarų „nutekėjimą“, kiti – (Cervantes, Guellec 2002) išskiria profesionalų, aukštos kvalifikacijos specialistų, turinčių aukštąjį išsilavinimą (angl. tertiary education), tarptautinį mobilumą. Nagrinėjant šį reiškinį profesiniu aspektu dažniausiai yra minimas universitetų studentų, kurie sudaro didžiąją aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos dalį (Oh, 1973; Kwok and Leland, 1982; Agarwal and Winkler, 1984; Onget al. cituota pagal Liu–Farrer, 2009), taip pat sveikatos priežiūros darbuotojų, informacinių technologijų specialistų, aukštos kvalifikacijos inžinierių, vadybininkų ir statybos bei konstravimo pramonės darbuotojų „nutekėjimas“ (Labanauskas, 2006, p. 27).

Plačiaja prasme „protų nutekėjimas“ gali būti apibrėžiamas kaip plataus masto aukščiausią išsilavinimą turinčių gyventojų emigracija į šalis, siūlančias geresnes socio–ekonominės gyvenimo sąlygas. Šis terminas pradėtas vartoti XX a. septintajame dešimtmetyje, siekiant apibūdinti Didžiojoje Britanijoje išsilavinimą įgijusių mokslininkų, medicinos daktarų ir universitetų profesorių emigraciją į Jungtines Valstijas. „Protų nutekėjimo“ sąvokai išpopuliarėjus, jos reikšmė dar labiau išsiplėtė ir apima darbuotojų, turinčių aukštą kvalifikaciją (dažniausiai turinčių aukštąjį universitetinį išsilavinimą), migraciją iš besivystančių į išsivysčiusias valstybes (Olsen, 2003 cit. pagal viešosios politikos ir vadybos instituto parengtą anotaciją, „*Protų nutekėjimo*“ *mažinimas ir „protų“ susigrąžinimas* 2007).

Migracijos reiškinys dažniausiai yra aiškinamas darbo užmokesčio skirtumais tarp regionų, tačiau egzistuoja daugybė skirtingų migracijos priežastingumo aiškinimų. Aiškesnį vaizdą apie migracijos teorinius aiškinimus padės suformuoti makroekonominiai ir mikroekonominiai migracijos modeliai.

1.2. Teoriniai makroekonominiai ir mikroekonominiai migracijos modeliai

Migracijos teorijoje yra išskiriamos dvi modelių grupės: makroekonominiai modeliai, atskleidžiantys ekonominių ir kitų makrostruktūrinių sąlygų skirtumus tarp migracijos regionų/šalių ir mikroekonominiai modeliai, kurie savo prielaidomis atitinka makroekonominius, tik migraciją aiškina individualiame lygmenyje.

Makroekonominiai migracijos teoriniai modeliai. Vienas pirmųjų autorių, publikavęs darbą apie migracijos teoriją, buvo geografas Ravenstein (1885 ir 1889, cit. pagal Goetz, 1999). Jis iškėlė

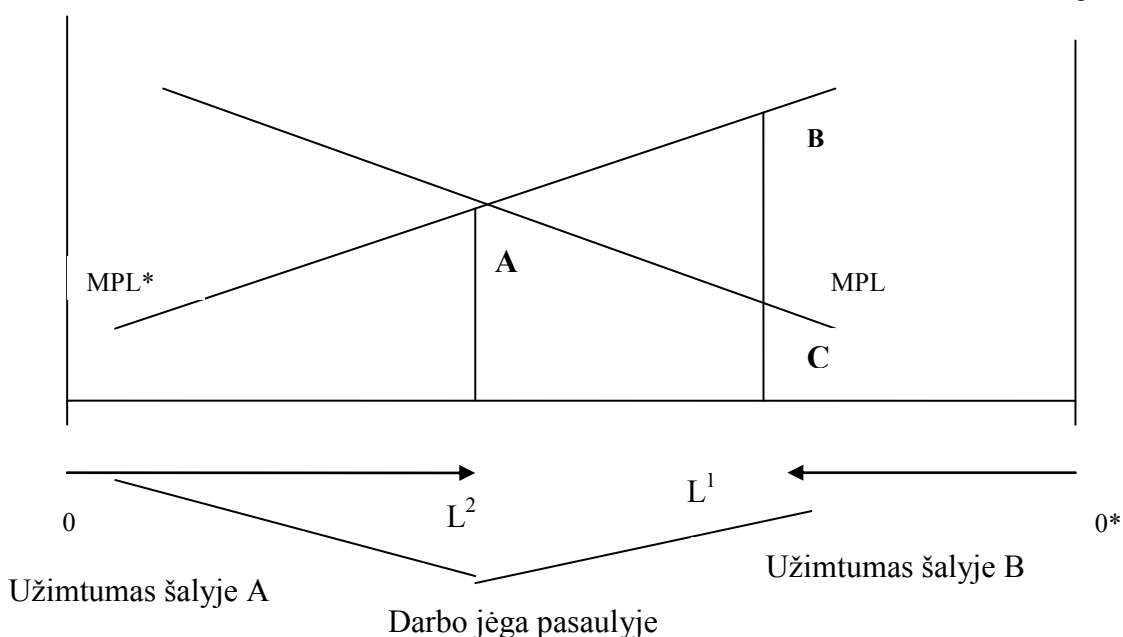
idėją, kad žmonės migruoja dėl ekonominių egzistuojančių galimybių skirtumų, ir kad tolumo atstumo migracija paprastai yra nukreipta į didžiausius industrinius bei prekybos centrus.

Kita teorija teigia, kad migracija kyla dėl darbo jėgos paklausos skirtumų skirtingose šalyse. Todaro (1969) ir Haris ir Todaro (1970), tyrinėdami besivystančių šalių migracijos priežastis bei procesus, padarė panašias išvadas. Autoriai teigė, kad migracija pasireiškia kaip atsakas į darbo jėgos paklausos ir pasiūlos, taigi ir darbo užmokesčio neatitikimus tarp vietovių (cit. Pagal Goetz, 1999). Regionai, siūlantys santykinai aukštą darbo užmokesčio lygį, vilioja darbo jėgą iš santykinai žemą darbo užmokesčių siūlančių vietovių, dėl to juose padidinama darbo jėgos pasiūla ir ima mažėti darbo užmokesčio lygis. Tuo tarpu regionuose su žemais darbo užmokesčio lygiais sumažėjusi darbo jėgos pasiūla sudaro sąlygas darbo užmokesčio lygiams kilti. Sąlygoms esant vienodoms, tikimasi, kad darbo užmokesčiai ilgainiui susilygina tarp atskirų vietovių. Šiame modelyje daroma prielaida, kad visi ekonominiai veikėjai turi išsamią informaciją apie pajamų galimybes, nulinius persikėlimo kaštus ir kad tik pajamos atlieka individų naudingumo funkciją. Migracija čia išreškiama kaip skirtingų darbo užmokesčių tarp dviejų vietovių i ir j funkcija ($M_{ij} = w_j/w_i$, kur w – darbo užmokeskis (angl. wage)). Jei $w_j > w_i$, žmonės migruos iš vietovės i į vietovę j ; kuo šis skirtumas didesnis, tuo didesnis ir migracijos srautas (Goetz, 1999).

Tarptautinės migracijos teorinį modelį, gerai atskleidžiantį darbo jėgos traukos ir stūmimo mechanizmą atskleidė Krugman ir Obstfeld (2 pav.).

Ribinis darbo produktas A

Ribinis darbo produktas B

Šaltinis: KRUGMAN, Paul R., OBSTFELD, Maurice (2000) International economics: theory and polic, p. 670

2 pav. Tarptautinio darbo jėgos judėjimo priežastys ir pasekmės

Modelyje daroma prielaida, kad tarptautiniam darbo jėgos judėjimui nėra jokių teisinių apribojimų ir nėra jokios diskriminacijos imigrantų atžvilgiu. Supaprastintoje tarptautinio darbo judėjimo priežasčių ir pasekmių schemoje vaizduojamos dvi šalys A ir B, turinčios du gamybos veiksmus: žemę ir darbą (žr. 2 pav.). Horizontalioje ašyje pavaizduota visa pasaulio darbo jėga: OL^1 – dirbantieji šalyje A, L^1O^* – dirbantieji šalyje B. Esant tokiam pasiskirstymui, realusis darbo užmokesčio lygis yra žemesnis šalyje A (taškas C) negu šalyje B (taškas B). Jeigu darbo jėga galės laisvai judėti į šalį, kurioje realusis darbo užmokeskis yra aukštesnis, ji judės iš šalies A į šalį B tol, kol realūs abiejų šalių darbo užmokesčiai susilygins. Galutinis pasaulio darbo jėgos pasiskirstymas bus toks: OL^2 darbo jėgos šalyje A ir L^2O^* – šalyje B (taškas A rodys abiejų šalių darbo užmokesčio lygį).

Modelis rodo, kad darbo jėgos migracija kyla dėl tarptautinių išteklių (darbo užmokesčio) skirtumų. Be to, pabrėžiama nuostata, kad liberalizavus tarptautinį darbo jėgos judėjimą išnyksta gerovės spraga tarp šalių, kartu ir stūmimo – traukos veiksnių įtaka darbo jėgos migracijai.

Mikroekonominiai migracijos teoriniai modeliai. Migracija apibūdinama kaip racionalus veiksmas, leidžiantis maksimizuoti individualius poreikius. Pagrindiniais mikrolygio migracijos veiksniais laikomos subjektyvios sąlygos arba žmonių individualūs motyvai, lemiantys migracijos pasirinkimą: žmogaus amžius, išsimokslinimo, kvalifikacijos lygis, šeimyninė padėtis, socialinis statusas, vertybių skalė, socialinės – kultūrinės aplinkos vertinimas ir pan. Daroma prielaida, kad šių veiksnių įtaka migracijai stipriau pasireiškia tik nustojus veikti ar susilpnėjus makrolygio veiksnių poveikiui (Tassinopoulos, Werner, 1998 cituoja Kazlauskienė).

Mikroekonominiai migracijos modeliai grindžiami pagrindinėmis prielaidomis (Goetz, 1999):

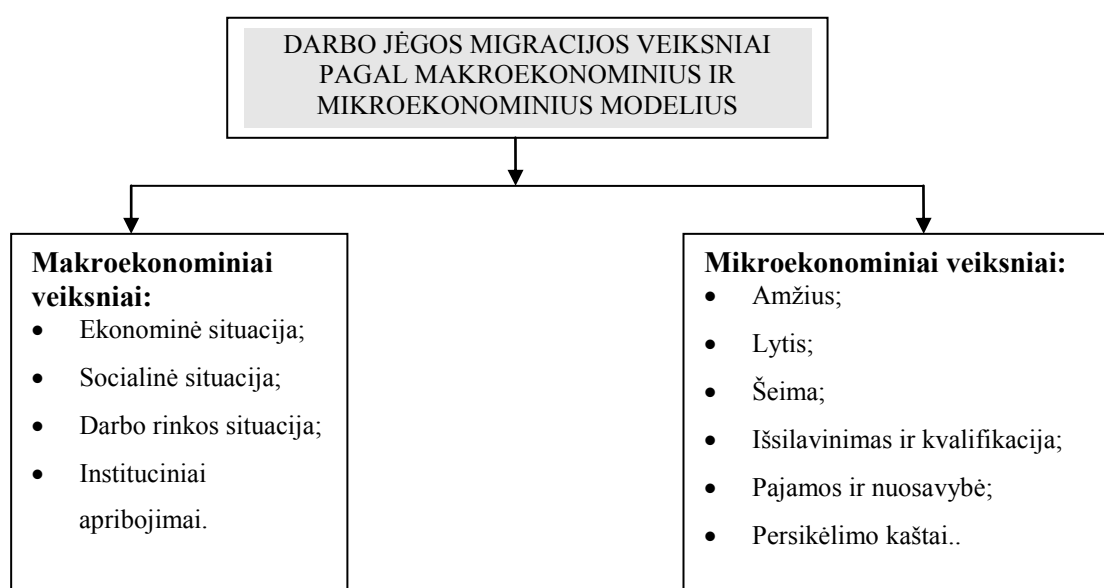
- Individai maksimuoja naudą (U_i), gaunamą naudojantis vietovių $i=0,1,2,\dots,p$ (čia p – angl. *place*) sąlygomis (laukiamos pajamos, patogumai ir pan.);
- Remdamiesi turima informacija, individai lygina sąlygas skirtingose vietovėse;
- Pirmenybių tvarka pasirenkamų vietovių atžvilgiu yra tranzityvinė: jei vietai P_1 teikiama pirmenybė prieš vietovę P_2 , o P_2 – prieš P_3 , tai P_1 teikiama pirmenybė prieš P_3 .

Migrantai įvertina laukiamą gyvenimo skirtingose vietovėse naudingumą per tam tikrą laikotarpį, lygindami naudingumą dabartinėje (U_0) vietovėje ir kitose vietovėse (U_i). Grynasis migracijos naudingumas išreiškiamas formule: $\Delta_i = U(y_0, h_0, a_0) - U(y_i - c_i, h_i, a_i)$, kur Δ_i – grynasis migracijos naudingumas, h – dirbtos valandos, a – patogumai, c – grynųjų migracijos kaštai, indeksas 0 rodo sąlygas dabartinėje vietovėje, indeksas i – kitoje vietovėje. Individualūs racionalūs veikėjai priima sprendimą migruoti todėl, kad naudos – kaštų kalkuliacija leidžia jiems iš migracijos tikėtis pozityvios grynosios grąžos (dažniausiai piniginės).

Hicks 1932 m. darbo jėgos migraciją apibūdino, kaip žmogiškojo kapitalo investicijos formą. Žmogiškąjį kapitalą sudaro tos vertybės, kurių dėka žmogus gali gauti pajamas, t.y., kvalifikacija, žinios, patirtis, sugebėjimai ir t.t. Investuodamas savo kapitalą į užsienio rinkas, žmogus tikisi iš šios investicijos gauti pajamas. Žmogus apskaičiuoja tikimąsi gauti naudą bei įvertina kaštus ir pasirenka tą variantą, kuris maksimizuoja grynąją dabartinę gyvenimo vertę.

Įvairūs autoriai pateikia skirtingas matematinės migracijos naudos – kaštų apskaičiavimo išraiškas, tačiau dažniausiai nauda yra matuojama uždarbiu, o kaštai psichologiniais persikėlimo kaštais, rasti darbą tikimybe, tikimybe būti deportuotiems (nelegaliems imigrantams) ir t.t.

Apibendrinimui pateikiami migracijos veiksniai, kurie yra priskiriami makroekonominiams ir mikroekonominiams migracijos modeliams (3 pav.).

Šaltinis: MATIUŠAITYTĖ, R., ČIEGIS, R. (2007) Free movement of people: brain exchange or brain drain for new eu members?, p. 192

3 pav. Darbo jėgos migracijos veiksniai pagal makroekonominčius ir mikroekonominčius modelius

Remiantis makroekonominiais modeliais migracija aiškinama ekonominių sąlygų skirtumais, kuriuos apibūdina ekonominė, socialinė situacija, darbo rinkos situacija, instituciniai apribojimai. Mikroekonominiam modelyje sprendimas migruoti yra grindžiamas individualiais žmonių motyvais, kuriuos nulemia amžius, lytis, šeima, išsilavinimas ir kvalifikacija, pajamos ir nuosavybė, persikėlimo kaštai.

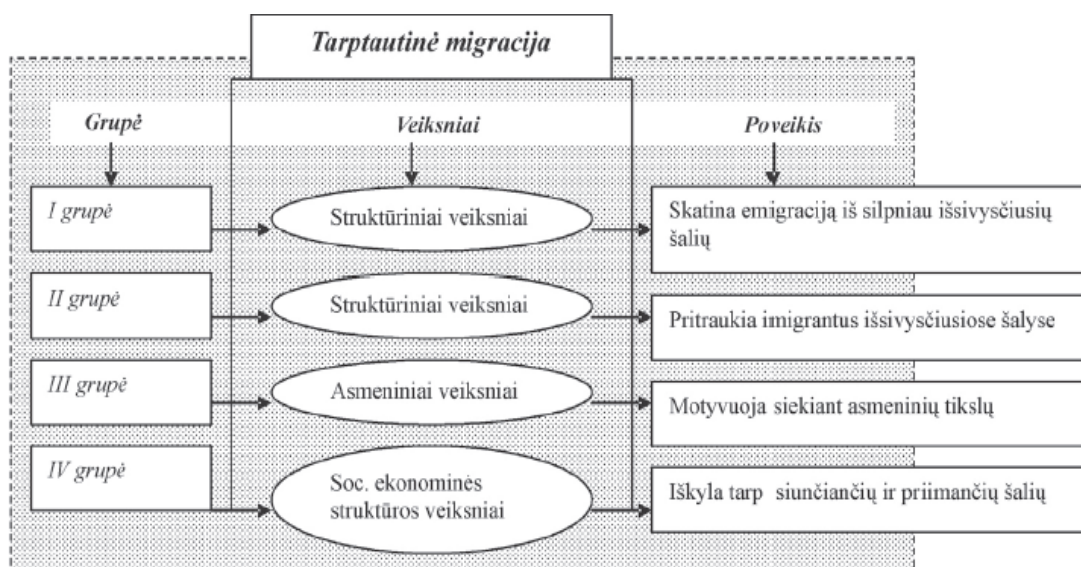
Išskirti makroekonominiai ir mikroekonominiai veiksniai yra puikus makroekonominių ir mikroekonominių migracijos modelių apibendrinimas, tačiau jie yra gana abstraktūs. Dėl to kitame skyriuje pateiksime išsamesnius migracijos priežastis aiškinančius veiksnis.

1.3. Emigracijos veiksniai ir jų sąsajos su darbo rinka

Pastebima, kad veiksniai, apsprendžiantys migracijos procesų plėtrą, labai įvairūs ir veikia įvairiais lygmenimis: tarptautiniu, šalies, gyvenvietės/bendrijos ir šeimos lygmeniu (Kazlauskienė, 2006, Kuzmickaitė, 2004, Sipavičienė, 2006).

Reikia pabrėžti, kad vientisos tarptautinės migracijos teorijos iš tiesų nėra, migracijos priežastingumas aiškinamas skirtingais lygmenimis (individo, šalies, globaliu), be to, veiksniai, sukeltys migracijos procesus, ir veiksniai, palaikantys jau prasidėjusią migraciją, dažnai yra skirtingi (Massey ir kt., 1993).

Teoriniu lygmeniu, pasitelkus įvairias migracijos teorijas, 4 paveiksle išskiriamos keturios pagrindinės veiksnių, skatinančių tarptautinę migraciją, grupės (Pukelienė, Glinskienė, Beržinskienė, 2007; Sipavičienė, 2006):

Šaltinis: PUKELIENĖ, V., GLINSKIENĖ, R., BERŽINSKIENĖ, D., (2007) Darbo jėgos migracija: globalinis aspektas, p. 53

4 pav. Tarptautinės migracijos veiksnių poveikis

Struktūrinius veiksniai, skatinančius emigraciją mažiau išsivysčiusiose šalyse (ar politinių bei ekonominių pokyčių atveju), pasaulio sistemų teorija (Petras, 1981; Morawska, 1990 cit. pagal Sipavičienę, 2006) aiškina ekonomikos globalizacija, kuri pasireiškia kapitalistinės rinkos atėjimu į mažiau išsivysčiusias šalis, kur rinka dar labai silpna. Toks įsiskverbimas besivystančiose šalyse sukelia socialinius, ekonominius, politinius ir kultūrinius pokyčius, kurie verčia žmones ieškoti naujų ekonominio išlikimo strategijų, viena kurių, kaip teigia neoklasikinės ekonomikos teorija, yra savo darbo jėgos pardavimas naujai atsirandančiose rinkose. Esant tokiai padėčiai, migracija pasireiškia dviem kryptimis: iš kaimo į miestą arba iš savo šalies į labiau išsivysčiusią šalį. Migracijos pasirinkimas yra aiškinamas darbo užmokesčio skirtumais (Sipavičienė, A. 2006, p.6).

Struktūrinius veiksnius, kurie pritraukia imigrantus į išsivysčiusias šalis, aiškina pasaulio sistemų, segmentuotos darbo rinkos ir neoklasikinės makroekonomikos teorijos (Massey, 1999). Išsivysčiusiose šalyse postindustriniai pokyčiai padalija darbo rinką į kelis sektorius. Viename jų darbas stabilus, gerai apmokamas, jam atlikti reikia aukštos darbuotojo kvalifikacijos. Jį sąlyginai galima pavadinti aukštos kvalifikacijos darbo sektoriumi. Kitas darbo rinkos sektorius siūlo prastai apmokamus, nereikalaujančius aukštos kvalifikacijos, neprestižinius ir dažnai sunkius fizinius darbus, kurie nesuteikia socialinio kilimo galimybių (Pukelienė, Glinskienė, Beržinskienė, 2007, p. 53).

Vykstant imigracijai, kaip teigia pasaulio sistemų teorija, ekonomikos globalizacijos procesai sukuria ir **transportavimo bei komunikacijos kanalus**, palankią imigracijai politinę ir kultūrinę aplinką, siekiant palengvinti žmonių judėjimą ir sumažinti imigracijos sąnaudas. Kita vertus, patys imigrantai, kaip teigia socialinio kapitalo ir migracijos tinklo teorija, sukuria migrantų tinklus, neretai šešėlinius, kurie palengvina būsimų imigrantų atvykimą ir adaptaciją (Taylor, 1986, Gurak, Caces, 1992 cituota pagal Sipavičienę, 2006, p. 6).

Tarptautinė **migracija turi grįžtamąjį poveikį tiek asmens motyvacijai**, tiek socialinėms ir ekonominėms struktūroms (kumuliatyvaus priežastingumo teorija, Myrdal, 1957; Stark, Taylor, Yitzhaki, 1986; Stark, 1991 cit. pagal Pukelienę, Glinskienę, Beržinskienę, 2007). Tai užtikrina pastovų imigracijos vyksmą bei dinamiką. Migracinis elgesys siunčiančiose visuomenėse plinta keisdamas vietinę kultūrą ir emigracija tampa lygi kitoms gyvenimo strategijoms (Pukelienė, Glinskienė, Beržinskienė, 2007, p. 53).

Burkert (2007) teigia, kad ekonomikoje darbo jėgos migracija yra susijusi su darbo rinkos sąlygomis: žmonių užimtumu, nedarbu, pajamų lygiu, socialinėmis išmokomis, taip pat bendrosiomis socialinėmis ir ekonominėmis sąlygomis, šalies pragyvenimo lygiu ir t.t. Galutinis individų tikslas yra patenkinti savo asmeninius poreikius, todėl emigracijos priežastys nebūtinai vien tik ekonominiai veiksniai.

Emigracijos apsisprendimą nulemia specifiniai regioniniai veiksniai. Burkert (2007) išskiria penkias svarbiausias veiksnių grupes, kurios lemia apsisprendimą migruoti į atitinkamą vietovę: pagrindiniai ekonominiai veiksniai, darbo rinkos sąlygos, nekilnojamojo turto rinka (nuomos bei įsigijimo sąlygos), aplinkos sąlygos bei politiniai apribojimai (Burkert, Niebuhr, Wapler, 2007, p.3).

Išskyrus užsienio autorių pateikiamus migracijos veiksnius būtų naudinga išanalizuoti Lietuvos autorių darbuose pateikiamas migracijos priežastis. Pastebima, kad įvardinant migraciją sąlygojančius veiksnius dominuoja socialiniai – ekonominiai veiksniai. Tarp jų ypač reikšmingą vaidmenį vaidina darbo užmokestis bei bendra situacija darbo rinkoje (žr. 1 lentelę).

Darbo jėgos stūmimo ir traukos veiksniai

Stūmimo veiksniai	Traukos veiksniai
Žemesnis nei kitų šalių bendras šalies ekonominis ir socialinis išsivystymo lygis	Aukštas ekonominis ir socialinis išsivystymo lygis
Žemesnis nei kitų šalių bendras šalies gyvenimo lygis	Aukštas šalies gyvenimo lygis
Didelis nedarbas šalyje	Didelis užimtumo lygis ir įsidarbinimo galimybės
Žemas darbo užmokesčio (pajamų) lygis šalyje	Aukštas darbo užmokesčio (pajamų) lygis šalyje
Neefektyvi valstybės ir vietinės valdžios verslo sąlygų, mokesčių politika	Efektyvi valstybės ir vietinės valdžios verslo sąlygų, mokesčių politika

Šaltinis: DAUGELA, V., KAZLAUSKIENE, A. SNIESKA, V. (2000) Darbo jėgos migracijos priežastys ir migracijos pobūdis Lietuvoje, p. 20

A. Kazlauskienė 2006 m. rašydama apie aukštos kvalifikacijos specialistų emigraciją, išskyrė kiek įvairesnius migracijos stūmimo – traukos veiksnius, susiedama juos su šalies mokslo sistema (žr. 2 lentelę).

Aukštos kvalifikacijos specialistų migracijos stūmimo – traukos veiksniai

Stūmimo veiksniai	Traukos veiksniai
Neefektyvi valstybės politika verslo atžvilgiu	Lanksti valstybės politika verslo srityje užsienyje
Neefektyvi valstybės politika mokslo atžvilgiu	Lanksti valstybės politika mokslo srityje užsienyje
Didelė mokesčių našta	Lanksti mokesčių sistema užsienyje
Maža (Jūsų) profesijos paklausa Lietuvos darbo rinkoje	Didelis profesijos poreikis ir vertinimas užsienyje
Konservatyvi ir uždara Lietuvos mokslo sistema	Lanksti, atvira naujovėms mokslo sistema užsienyje
Nepatenkinamas darbo užmokestis	Aukštas darbo užmokesčio ir pajamų (per capita) lygis užsienyje
Nepatenkinamos materialinės (buities) gyvenimo sąlygos	Geros materialinės sąlygos užsienyje
Menkos profesinių įgūdžių realizacijos ir tobulinimo galimybės	Puikios sąlygos realizuoti ir tobulinti savo profesinius įgūdžius
Blogos darbo sąlygos, menkas aprūpinimas darbui reikalingomis priemonėmis:	Geros darbo sąlygos, puikus aprūpinimas darbui reikalingomis priemonėmis.
Simpatija kitos šalies kultūrai ir visuomenės gyvenimo būdui	
Šeimos sujungimo motyvai	
Kiti tikslai	

Šaltinis: KAZLAUSKIENĖ, A. (2006), Protų nutekėjimo priežastys ir tendencijos: Lietuvos atvejis, p. 160.

Vertinant ekonominius veiksnius, būtina pastebėti, kad šie ekonominiai rodikliai koreliuoja su atitinkamais darbo rinkos rodikliais, pavyzdžiui, nedarbo lygis ir regioninio darbo užmokesčio lygis. Burkert pabrėžia darbo rinkos sąlygų įtaką darbo jėgos migracijai. Tai aiškinama tuo, kad nedarbo lygis atspindi tikimybę gauti darbą, darbo rinkos rodikliai daro tiesioginę įtaką norimoms gauti pajamoms tikslo šalyje. Pabrėžiama, kad regionų nedarbo lygis gali neturėti tokios didelės

svarbos aukštos kvalifikacijos darbuotojams, nes nedarbo lygis aukštos kvalifikacijos specialistams paprastai yra daug mažesnis už vidutinį nedarbo lygį (Burkert, Niebuhr, Wapler, 2008, p. 3).

Išanalizavus pateiktus migracijos priežastinius aiškinimus, galima padaryti išvadą, jog bendrai ketinimus emigruoti veikia įvairių lygių veiksniai. Tačiau esant ekonominiam nuosmukiui, didesnę lyginamąją svorį įgyja būtent ekonominiai veiksniai, darbo rinkos situacija bei darbo užmokesčio dydis. Taip pat galima daryti išvadą, kad aukštos kvalifikacijos specialistų emigraciją sąlygojantys veiksniai šiek tiek skiriasi nuo veiksnių, tinkamų bendrai vertinant darbo jėgos emigracijos priežastis, nes pvz. nedarbo lygis specialistams yra daug mažesnis. Apibendrinimui 3 lentelėje pateikiami aukštos kvalifikacijos specialistams integruoti bei su darbo rinka susiję migracijos veiksniai.

3 lentelė

Aukštos kvalifikacijos specialistams integruoti bei su darbo rinka susiję migracijos veiksniai

Stūmimo veiksniai	Traukos veiksniai
Specialybių pasiūla neatitinkanti paklausos (kaip universitetų ir darbo rinkos menko bendradarbiavimo pasekmė)	Didelė specialybės pasiūla užsienyje
Žemas darbo užmokesčio (pajamų) lygis šalyje	Aukštas darbo užmokesčio (pajamų) lygis šalyje
Nepatenkinama darbo rinkos politika	Palanki darbo rinkos politika
Žemesnis nei kitų šalių bendras šalies gyvenimo lygis	Žemesnis nei kitų šalių bendras šalies gyvenimo lygis

Šaltinis: sudaryta autorės

Apibendrinus emigracijos veiksnius, prie aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos veiksnių išskiriama specialybių pasiūla neatitinkanti paklausos; žemas darbo užmokesčio (pajamų) lygis šalyje; nepatenkinama darbo rinkos politika; žemesnis nei kitų šalių bendras šalies gyvenimo lygis. Išskirti aukštos kvalifikacijos specialistams integruoti bei su darbo rinka susiję migracijos veiksniai bus naudojami empirinio tyrimo metu.

1.4. Emigracijos pasekmės ir galimi sprendimo būdai

Dabartinę migracijos situaciją lemia tiek vykstantys socialiniai, ekonominiai procesai (pvz., nedarbas, mažos algos, kt. dažniausiai veikia kaip išstumiantys veiksniai, formuojantys emigracines nuostatas), tiek pritraukiantys tikslo šalių veiksniai, pavyzdžiui, nėra pusiausvyros tarp struktūrinės juodadarbių rinkos paklausos ir pasiūlos, t. y. nuolatinis imigrantų darbo poreikis (būdingas išsivysčiusių šalių ekonominės struktūros bruožas), beje, pradedantis reikštis ir Lietuvoje. Taigi atiduodama savo darbo jėgą šalis pati tampa traukos sritimi trečiųjų šalių migrantams (Sipavičienė, 2006, p. 6).

Didesnės profesinio tobulėjimo, savirealizacijos, karjeros galimybės užsienyje – kitas labai svarbus veiksnys, skatinantis emigruoti, ypač aukštos kvalifikacijos darbo jėgą ir specialistus. Kai darbo rinkoje nestabili situacija ir nepakankamai išplėtotą socialinio draudimo sistema, migraciją skatina ir noras sumažinti socialinę riziką (šeimoje). Tuomet bandoma prieiti prie alternatyvių pajamų šaltinių, nepriklausomų nuo ekonominės padėties svyravimų Lietuvoje (Sipavičienė, 2006, p. 6).

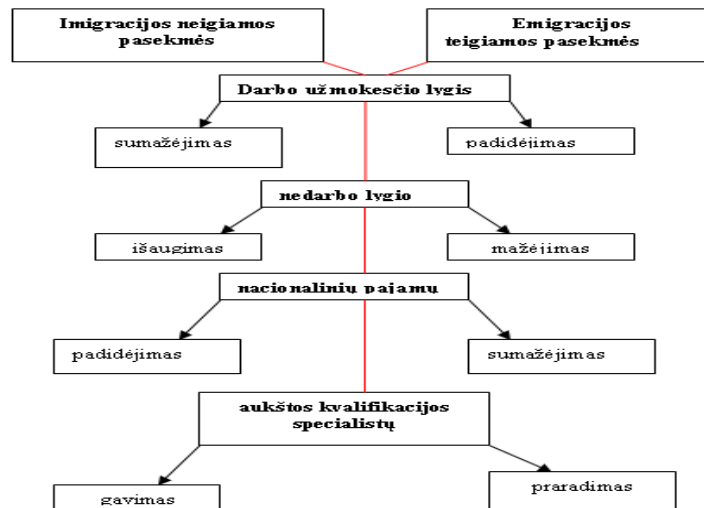
Migracija yra atrankinis procesas turintis svarbias pasekmes tiek darbo jėgą tiekiantiems, tiek darbo jėgą gaunantiems regionams. Imigracija ir emigracija dažniausiai paveikia šalies amžiaus struktūrą, lyčių proporciją, raštingumo lygį ir pateiktų sričių demografinius rodiklius bei gali sukelti socialines ir ekonomines problemas (Berry, Conkling and Ray 1987, cituoja Goetz knyga).

Migracijos teorijoje išskiriamas optimalus migracijos lygis. Optimalus emigracijos taškas būtų pasiektas, kai jos ribinė nauda taptų lygi ribinėms sąnaudoms. Tačiau visų pirma tokį tašką rasti yra gana sudėtinga, nes tai reikalauja tiek tiesioginio, tirk priklausomo migracijos poveikio ir migracijos institucinės aplinkos įvertinimo ir modeliavimo, taip pat dinamiško vaidmens atsiskleidimo vystymesi tam tikrose šalyse ir regionuose. Pirmas žingsnis įvertinant ar emigracija yra veiksminga yra nustatyti ar jos teigiamas indėlis gaunančios šalies vystymesi viršija patirtus nuostolius. Žinoma, toks požiūris iškelia klausimą ar galima visapusiškai įvertinti tiek su emigracija susijusius nuostolius (išlaidas), tiek pelną (naudą). Visapusiškumas šiuo atveju reiškia, kad turėtų būti atsižvelgta tiek į tiesioginius, tiek į netiesioginius, pirminius ir antrinius, trumpalaikius ir ilgalaikius poveikius (Čekanavičius, Kasnauskienė, 2009, p. 90).

Bendrai imigracijos bei emigracijos pasekmės yra skirstomos į teigiamas ir neigiamas. Prie neigiamų emigracijos pasekmių priskiriama: žmoniškojo kapitalo sumažėjimas, kuris sumažina produktyvumą; mažesnė surenkamų mokesčių bazė, valstybės investicijų aukštojo mokslo suteikimui praradimas.

Tuo tarpu darbo užmokesčio lygio didėjimas ir nedarbo lygio mažėjimas yra teigiamos emigracijos pasekmės. Teigiamos imigracijos pasekmės gaunantiems regionams yra aukštos kvalifikacijos specialistų gavimas, nacionalinių pajamų padidėjimas, pigios darbo jėgos pasiūla. Neigiamos imigracijos pasekmės: vietinės darbo jėgos pakeitimas imigrantais, darbo užmokesčio lygio sumažėjimas, nedarbo lygio išaugimas, socialiniai ir etniniai konfliktai.

Apibendrinant migracijos pasekmes, svarbu pabrėžti, kad imigracijos neigiamos pasekmės ir emigracijos teigiamos pasekmės dažniausiai persipina, kas viena ar kita kryptimi veikia nuo migracijos proceso priklausomus veiksnis. Tai iliustruoja 5 paveikslas.

Šaltinis: sudaryta autorės

5 pav. Imigracijos bei emigracijos pasekmės šaliai

Ekonominės migracijos pasekmės priklauso nuo imigrantų srautų lygio, greičio, intensyvumo ir struktūros. Pasekmės yra dviprasmiškos. Aukštos kvalifikacijos specialistų imigracija yra būtinas ir lemiamas veiksnys šalies augimui ir gerovei. Šalims, kurių žmogiškojo kapitalo lygis yra aukštas, auga greičiau, nei tos, kuriose lygis žemas. Problema šiuo atveju gali tapti ne imigracija, bet pati emigracija (Straubhaar, 2000, p. 18).

Silpniau išsivystę regionai patiria aukštos kvalifikacijos specialistų, kurie leidžia pasiekti aukštą kapitalo pelningumą, trūkumą. Tokiu atveju produktyvumas išlieka žemas, sudarydamas paskatas aukštos kvalifikacijos specialistams emigruoti. Taip pasireiškia „užburto rato“ sindromas; neturtingi regionai tampa dar neturtingesni, o turtingi tampa turtingesni ir specialistų imigracijos/specialistų emigracijos poveikis suintensyvėja (Straubhaar, 2000, p. 18).

Nors emigracija gali sukelti tiek teigiamas, tiek neigiamas pasekmes, vis dėl to ekonomiškai silpniems regionams pasekmės dažnai būna neigiamos. Socialinių mokslų mokslininkai paprastai sutinka, kad didelės dalies išsilavinusių ir kvalifikuotų asmenų iš mažiau išsivysčiusių šalių išvykimas turi žalingų ekonominių ir gerovės pasekmių likusiems šalies gyventojams (Grubel ir Scott, 1966; Rivera–Batiz, 1982; Blomqvist, 1986).

Daugiau valstybės skiriamų pinigų negali tinkamai kompensuoti tokių nuostolių. Yra pasiūlyta įvairių būdų aukštos kvalifikacijos specialistams emigrantams ir jų buveinės šalims prisidėti prie gimtosios šalies gerovės, tokių kaip pajamų mokesčio surinkimas iš emigravusiųjų ir investicijos iš specialistus gaunančių šalių (Bhagwati 1975). Kiti iškelia klausimą ar etiška kai išsivysčiusios šalys vykdo politiką siekdamas išlaikyti tarptautinius studentus (Ziguras, Law, 2006, p. 63).

Struktūrinės kvalifikuotų emigrantų pritraukimo teorijos siūlo skirtingas perspektyvas dėl migracijos grąžinimo procesų (Cassarino, 2004). Mokslininkai pabrėžia gimtosios šalies socialinės–ekonominės ir politinės aplinkos svarbą, kuri turi didelės įtakos emigrantų apsisprendimui investuoti į šalį įgūdžius, kuriuos jie įgijo užsienyje (Thomas–Hope, 1999). Struktūrinės teorijos nelaiko apsisprendimą grįžti susijusį su sėkminga, ar ne migracijos patirtimi užsienyje, o skiria dėmesį į grįžusių emigrantų galimybę būti produktyviems. Jie pabrėžia šalies ekonomikos "tikrovę" (Cassarino, 2004) ir pabrėžia vietos konteksto veiksnių svarbą, pavyzdžiui, ekonominio vystymosi veiksnį, kaip būtiną sėkmingam integravimuisi į vietos ekonomiką.

Išanalizavus kvalifikuotų emigrantų pritraukimo teorijų esmę, galime padaryti išvadą, jog pagrindinė veiksnių grupė siekiant sugražinti emigrantus yra ekonominiai veiksniai. Būtina paminėti, kad šie veiksniai yra gana abstraktūs, tačiau kiti autoriai išskiria konkrečiai šaliai pritaikytus veiksnius, kurie teorinėje dalyje nebus nagrinėjami.

2. AUKŠTOS KVALIFIKACIJOS SPECIALISTŲ EMIGRACIJOS SĄRYŠIS SU DARBO RINKOS POLITIKA LIETUVOJE

Antroje darbo dalyje nagrinėjama migracijos ir darbo rinkos politika Lietuvoje, vertinami emigracijos mastai bei tikslo šalys, lyginami Lietuvos ir emigracijos tikslo šalių darbo užmokesčio, pragyvenimo lygio, paruošiamų specialistų statistiniai rodikliai bei kiti su migracija susiję duomenys; vertinama ekonominio nuosmukio įtaka emigracijos pokyčiams.

2.1. Migracijos ir darbo rinkos politika Lietuvoje bei reguliavimo institucijos

Migracijos pasekmės yra suvokiamos ir atvirai pripažįstamos valstybės. Pagrindinė valstybinė institucija atsakinga už migracijos politiką yra Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Tačiau kaip buvo nagrinėjama pirmajame skyriuje, migracijos reiškinys nėra vienalytis ir yra susijęs su darbo rinkos politika, šalies mokesčių sistema, bendra šalies ekonomine–socialine situacija. Todėl tiesiogiai arba netiesiogiai prie šalies vykdomos migracijos politikos prisideda Lietuvos darbo birža, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos užsienio išmokų tarnyba, Finansų ministerija; Ūkio ministerija; Užsienio reikalų ministerija; Vidaus reikalų ministerija ir įstaigos prie ministerijos; Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Statistikos departamentas ir kt. Plačiau Valstybinių institucijų kompetencija bei funkcijos, susijusios su migracijos politikos įgyvendinimu, aprašytos 4 lentelėje.

4 lentelė

Valstybinių institucijų kompetencija, susijusi su migracijos politikos įgyvendinimu

Valstybinės institucijos	Atsakomybė (tiesioginė ir netiesioginė)
Socialinės apsaugos ir darbo ministerija ir įstaigos prie ministerijos	<p>Darbuotojų migracijos srautų analizė ir reguliavimas; Demografinės ir senėjimo pasekmių įveikimo politikos įgyvendinimo koordinavimas; Darbuotojų migrantų socialinės apsaugos nuostatų įgyvendinimo organizavimas, užtikrinimas ir koordinavimas; Reglamentuojamų profesijų, įgytų ES valstybėse ir Šveicarijoje, pripažinimo Lietuvoje koordinavimas; Dvišalių migrantų socialinės apsaugos ir darbo migracijos sutarčių rengimas, sudarymas ir įgyvendinimo koordinavimas; Europos užimtumo tarnybų tinklo Lietuvoje veiklos užtikrinimas.</p> <p><u>Lietuvos darbo birža:</u> paslaugų ir paramos teikimas bedarbiams ir ieškantiems darbo asmenims; informavimas apie laisvas darbo vietas; bedarbio pašalpos asmenims, legaliai dirbusiems ES valstybėse ir turintiems teisę gauti bedarbio pašalpą, skyrimas ir pagalba ją persivedant; leidimų dirbti trečiųjų valstybių piliečiams išdavimas.</p> <p><u>Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Užsienio išmokų tarnyba:</u> ES socialinės apsaugos srities teisės aktų, tarptautinių sutarčių ir susitarimų su kitų valstybių institucijomis ar tarptautinėmis organizacijomis įgyvendinimas; Lietuvos įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių valstybinį socialinį draudimą ir valstybinio socialinio draudimo išmokų migruojantiems asmenims skyrimą ir mokėjimą, įgyvendinimas</p>

Valstybinės institucijos	Atsakomybė (tiesioginė ir netiesioginė)
Finansų ministerija	LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymo pataisų inicijavimas
Ūkio ministerija	Lietuvos ūkio plėtros ilgalaikės strategijos rengimas ir įgyvendinimas; Lisabonos strategijos įgyvendinimo koordinavimas .
Užsienio reikalų ministerija	Ryšų su užsienio lietuviais palaikymas ir jų problemų sprendimas per diplomatinę ir konsulinę tarnybą
Vidaus reikalų ministerija ir įstaigos prie ministerijos	Valstybinio migracijos reguliavimo organizavimas; Projektų, reglamentuojančių vizų ir imigracijos, prieglobsčio, išsiuntimo ir Lietuvos pilietybės procedūras, rengimas ir įgyvendinimas; Nelegalios migracijos prevencija ir kontrolė; Teisės aktų laisvo asmenų judėjimo klausimais projektų rengimas ir įgyvendinimas
Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės	Medžiagos apie užsienio lietuvių gyvenimą kaupimas; Lietuvių išeivijos raidos ir jos pokyčių analizavimas; Užsienio lietuvių tautinio tapatumo išsaugojimo programų rengimas ir įgyvendinimas; Informacijos užsienio lietuviams ir jų bendruomenėms apie Lietuvoje vykstančius procesus rengimas; Ryšų palaikymas ir bendradarbiavimas su užsienio lietuviais, jų bendruomenėmis, organizacijomis, kultūros ir švietimo įstaigomis, jų rėmimas; Konferencijų, parodų, konkursų ir kitų renginių organizavimas; Spaudinių, susijusių su tautinių santykių, tautinių mažumų, lietuvių etninių žemių ir užsienio lietuvių problemomis, leidybos organizavimas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal nutarimą „Dėl ekonominės migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2008 metų plano patvirtinimo“

4 lentelėje pateiktos institucijos gali tiesiogiai daryti įtaką šalies darbo rinkos politiką, ekonominę–socialinę situaciją ir taip veikti šalies mastu vykdomą migracijos politiką.

Būtina paminėti, kad yra daugybė nevyriausybiinių organizacijų, kurių funkcijos skiriasi nuo aukščiau pateiktų. Nevyriausybiinių organizacijų pagrindinis tikslas – informacijos teikimas, Lietuvių bendruomenių subūrimas. Tokios nevyriausybines organizacijos padeda sukurti palankią imigracijai politinę ir kultūrinę aplinką, taip palengvindamos žmonių judėjimą ir sumažindamos imigracijos sąnaudas. Dauguma jų rūpinasi ir informacijos reikalingos grįžimui į Lietuvą teikimu. Tokių organizacijų funkcijos ir kompetencija detaliau aprašyta 5 lentelėje.

5 lentelė

Nevyriausybiinių organizacijų kompetencija, susijusi su migracijos politikos įgyvendinimu

Nevyriausybines organizacijos	Atsakomybė (tiesioginė ir netiesioginė)
Lietuvių grįžimo į Tėvynę informacijos centras	Informacijos norintiesiems sugrįžti teikimas; Grižtančiųjų siuntimas į institucijas, sprendžiančias pilietybės, pensijų persivedimo, socialinių garantijų, turto susigrąžinimo, būsto įsigijimo ir kitus klausimus; Pasiūlymų dėl įstatymų ir kitų teisės aktų pakeitimų, padedančių užsienio lietuviams integruotis į Lietuvos gyvenimą, teikimas; Kasdieninės informacijos apie Lietuvos aktualija teikimas; Stazuočių ir mokymosi visą gyvenimą programos užsienio lietuviams parengimas ir įgyvendinimas
Pasaulio lietuvių bendruomenė	Pagarbos savitai lietuvių kultūrai skatinimas ir tautinio tapatumo puoselėjimas; Lietuviškų vertybių puoselėjimas šeimoje, lietuvių kalbos mokymas; Skatinimas kurti bendruomeninius centrus savo kraštų lietuvių bendruomenėse; Lietuvių skatinimas grįžti į tėvynę

Nevyriausybinių organizacijų	Atsakomybė (tiesioginė ir netiesioginė)
Viešoji įstaiga Užsienio lietuvių rėmimo centras	Užsienyje gyvenančių lietuvių studijų Lietuvos aukštosiose mokyklose rėmimas; Supažindinimas su studijų sąlygomis ir galimybėmis Lietuvos aukštosiose mokyklose; Metodinės bei organizacinės paramos lituanistiniam švietimui užsienyje teikimas; Užsienyje dirbančių Lietuvos mokslininkų bendradarbiavimo su Lietuvos mokslo centrais (aukštosiomis mokyklomis, mokslinių tyrimų institutais, aukštųjų technologijų įmonėmis, kitais) skatinimas
Tarptautinė migracijos organizacija	Visuomenės supratimo apie migracijos keliamas problemas ir teikiamas galimybes didinimas; ekonominės ir socialinės valstybių plėtros per migraciją skatinimas; Pagalbos sudėtingoje padėtyje atsidūrusiems migrantams teikimas
Pilietinės visuomenės institutas	Pilietinių iniciatyvų skatinimas; viešosios politikos analizavimas ir pilietinės visuomenės idėjos viešajame gyvenime gynimas
Lietuvių išeivijos institutas	Užsienio lietuvių bendruomenių pasaulyje atsiradimo, išeivijos kultūrinės, politinės ir visuomeninės veiklos problemų tyrimas; išeivijos istorijos ir palikimo studijų programų rengimas; knygų ir periodinių leidinių leidyba
Užsienio lietuvių mokslo forumas	Procesų Lietuvos akademinėje ir technologijų verslo aplinkoje stebėjimas ir analizė, iš Lietuvos išvykusių mokslininkų, aukštųjų technologijų specialistų informavimas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal nutarimą „Dėl ekonominės migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2008 metų plano patvirtinimo“

Iki 2007 m. Lietuvoje nebuvo teisės akto, kuris būtų skirtas išimtinai migracijos problemai nagrinėti. Todėl migracijos politikos tikslus buvo galima įvertinti tik nagrinėjant įvairaus lygio strateginius dokumentus.

Svarbus Lietuvos strateginis tikslas yra šalies ūkio ir mokslo konkurencingumo didinimas. Yra pastebimas ryšys tarp „protų nutekėjimo“ ir šalies konkurencingumo. Jei manysime, kad šalies ūkio ir mokslo konkurencingumo didinimas yra pagrindinis „protų nutekėjimo“ mažinimo tikslas, tenka remtis prielaida, kad emigruojant aukštos kvalifikacijos specialistams, šalies mokslo ir inovacijų sistemos plėtros tempai sulėtėja. Tai, savo ruožtu, turi neigiamos įtakos ūkio konkurencingumui. Atitinkamai, grįžtantys „protai“ sustiprintų mokslo ir ūkio konkurencingumą.

Ši logika atsispindi šalies strateginiuose dokumentuose. Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje 2006 m. išskiriamos dvi su migracija susijusios problemos: (1) nelegali migracija ir (2) ekonominė emigracija. Ekonominė emigracija apibrėžiama kaip Lietuvos silpnybė, dėl kurios prarandama dalis darbo jėgos. Be to, ji priskiriama ir potencialių grėsmių grupei kaip galinti daryti neigiamą įtaką valstybės ekonominio, mokslinio ir technologinio potencialo plėtotei.

2008 m. patvirtinta Ilgalaikė valstybės santykių su užsienio lietuviais 2008–2020 m. strategija. Strategija parengta vadovaujantis studija „Lietuvos Valstybės ilgalaikė strategija lietuvių emigracijos ir išeivijos atžvilgiu“, kurią Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės užsakymu 2006 m. rugpjūčio 4 d. atliko VšĮ Strateginių studijų centras. Studijoje nustatyta Lietuvos gyventojų tarptautinės migracijos padėtis, įvertinta Lietuvos Respublikos ligtolinė ryšių su užsienio lietuviais politika, įvertinti užsienio lietuvių organizacijų bendradarbiavimo ryšiai bei patirtys.

Strategijos parengimą lėmė tai, kad dėl gausios lietuvių emigracijos smarkiai išaugus užsienyje gyvenančių lietuvių skaičiui ir pagausėjus bei sustiprėjus užsienio lietuvių bendruomenėms, atsirado abipusis poreikis ir būtinybė bendradarbiauti lietuvių tautinio tapatumo išsaugojimo ir plėtojimo, lituanistinio švietimo organizavimo ir koordinavimo, lietuvių kultūros puoselėjimo, informacijos apie Lietuvos gyvenimą sklaidos tobulinimo, informacijos apie užsienio lietuvių gyvenimą sklaidos plėtojimo, ekonominių ryšių srityse.

Pagrindinis strategijos tikslas – padėti užsienyje gyvenantiems lietuviams išsaugoti tautinį tapatumą, ryšius su Lietuva, kultūrą, kalbą bei parengti šiuo metu užsienyje gyvenančius lietuvių kilmės vaikus ateityje grįžti į Lietuvą, tokiu būdu didinant pasirengimą reemigruoti ir reintegruoti į Lietuvos gyvenimą (*Patvirtinta ilgalaikė valstybės santykių su užsienio lietuviais 2008–2020 m. strategija*, 2008, <http://www.tmid.lt/patvirtinta-ilgalaikė-valstybės-santykių-su-užsienio-lietuviais-2008-2020-m-strategija/>).

Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikėje strategijoje nustatytos šalies ekonominės politikos kryptys. Čia didelė darbo jėgos migracija taip pat laikoma valstybės silpnybe. Itin pabrėžiama gyventojų, visų pirma, jaunimo, intensyvios emigracijos iš kaimiškų regionų problema, silpninanti šių regionų intelektualinio kapitalo išteklius ir ekonominės plėtros galimybes. Strategijoje prognozuojama, jog grėsmę visos Lietuvos ekonomikos vystymuisi gali kelti aukštos kvalifikacijos specialistų emigracija. Numatoma, kad „protų nutekėjimas“ ateityje lems šalies intelektualinio potencialo silpnėjimą, depopuliaciją, kvalifikuotos darbo jėgos stygių ir nekvalifikuotos darbo jėgos perteklių šalyje. Specialistų emigracija taip pat lems išlaidų švietimui, mokymui ir mokslui praradimą bei potencialaus nacionalinio produkto sumažėjimą (*Nutarimas dėl Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikės strategijos*, 2002).

Ekonominės migracijos reguliavimo strategija Lietuvoje buvo priimta tik 2007 m. Strategijos pagrindinis tikslas siekti, kad spartaus ekonominio augimo sąlygomis Lietuvoje nepritrūktų darbo jėgos, ir išvengti neigiamų migracijos proceso pasekmių. Tam išsikelti 2 tikslai. Pirmasis, siekti patenkinti Lietuvos darbo rinkos poreikius, parengiant ilgalaikės ekonominės migracijos reguliavimo priemones; siekiant užtikrinti darbo rinkos pasiūlos ir paklausos atitiktį bei pasitelkiant darbuotojus iš trečiųjų šalių. Tikslo pasiekiamumas bus vertinamas skaitine išraiška – numatyta iki 2012 metų darbo jėgos aktyvumo lygį padidinti iki 73%. Antrasis tikslas, skatinti ekonominius migrantus grįžti į tėvynę ir taip sumažinti neigiamą migracijos saldo (2012m planuojama pasiekti 0 migracijos saldo). Tikslo bus siekiama palaikant glaudžius ryšius su užsienyje gyvenančiais Lietuvos ekonomiais migrantais ir bendradarbiaujant su veikiančiomis lietuvių organizacijomis bei užtikrinant efektyvų institucijų bendradarbiavimą ekonominės migracijos klausimais. Tai yra pagrindinė migracijos procesą nagrinėjanti strategija (*Nutarimas dėl*

Ekonomines migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių metų plano patvirtinimo, 2007).

2008 m. pavasarį pradėtas įgyvendinti Europos socialinio fondo lėšomis finansuojamas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos projektas „Teigiamo Lietuvos ir Lietuvos ekonominių migrantų įvaizdžio formavimas siekiant skatinti grįžimą“, kurio tikslas – skatinti asmenų, išvykusių iš Lietuvos dėl ekonominių priežasčių, sugrįžimą ir jų integraciją į darbo rinką bei vykdyti ekonominės migracijos prevenciją. 2008 m. lapkričio 21–23 d. surengtos darbo mugės dviejuose Airijos miestuose (Dubline ir Monaghane) ir konsultacijos Jungtinėje Karalystėje (Londone ir Birmingame), kurių metu Lietuvos institucijų atstovai konsultavo emigravusius piliečius apie gyvenimą ir darbą Lietuvoje, situaciją Lietuvos darbo rinkoje bei kitais aktualiais klausimais, emigrantai buvo skatinami grįžti į Lietuvą (*Metinė politikos ataskaita: migracija ir prieglobstis Lietuvoje 2008, 2009*).

Įgyvendindami Ekonominės migracijos reguliavimo strategiją, buvo vykdomas projektas „Protų susigrąžinimo programos parengimas ir įgyvendinimas“, kuriuo siekta paskatinti aukštos kvalifikacijos specialistus grįžti į Lietuvą. Įgyvendinant šį projektą, 2007–2008 m. buvo organizuojami užsienyje mokslinį darbą dirbančių Lietuvos piliečių vizitai į Lietuvos mokslo ir studijų institucijas (projekte dalyvavo 66 šiuo metu užsienyje dirbantys Lietuvos tyrėjai, 19 Lietuvos mokslo ir studijų institucijų, po šių vizitų 4 mokslininkai grįžo dirbti į Lietuvos mokslo ir studijų institucijas). Šio projekto rezultatų pagrindu švietimo ir mokslo ministras 2008 m. lapkričio 20 d. patvirtino Protų susigrąžinimo ir pritraukimo programą, skirtą ne tik susigrąžinti iš Lietuvos išvykusius protus, bet ir pritraukti užsienio šalių mokslininkus ir tyrėjus (*Informacija išvykstantiems ir sugrįžtantiems, 2008, <http://infocentras.iom.lt/>)*

Vertinant valstybės vykdomą migracijos politiką, pastebima, kad gana didelis vaidmuo yra skiriamas darbo rinkos politikai. Tačiau pati strategija labiau orientuota į neigiamų pasekmių šalinimą, nei į ilgo laikotarpio programą nukreiptą į ketinimų emigruoti mažinimą. Emigracijos problema yra sprendžiama emigrantų iš trečiųjų šalių pritraukimu, siekiant patenkinti darbo rinkos poreikius. Tačiau programoje neįvertina, kad savo ekonomine – socialine politika Lietuva yra nepajėgi pritraukti pakankamai aukštos kvalifikacijos specialistų. Be to pastebima, kad didelė reikšmė skiriama informacijai ir bendradarbiavimui, tačiau pasigendama konkrečių į ekonominę – socialinę padėtį nukreiptų veiksmų.

2.2. Emigracijos mastai bei tikslo šalys

Lietuvos gyventojų emigracija ir gyventojų skaičiaus mažėjimas – nuolat akcentuojamas socialinis rizikos veiksnys. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis 1992 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 3 706,3 tūkst. gyventojų, 2007 m. pradžioje – 3384,9 tūkst., o 2009 metų – 3349,9 tūkst. gyventojų arba 16,5 tūkst. mažiau negu 2008 metų pradžioje. Gyventojų mažėjo dėl dviejų priežasčių – mažo gimstamumo ir emigracijos. Eurostat duomenimis, jei ir toliau išliks tokios pačios demografinės tendencijos, Lietuvoje 2050 m. gyvens tik 2,8 mln. gyventojų (*Metinė politikos ataskaita: migracija ir prieglobstis Lietuvoje 2008, 2009*).

Per penkiolika metų iš Lietuvos legaliai emigravo per 334 tūkst. šalies gyventojų. Nerimauti verčia ne pats emigracijos reiškinys, bet jo mastai ir tempai. 6 lentelė rodo, kad jau nuo 2003 m. pastebimas nuolatinis neigiamas gyventojų prieaugis. Neigiamas migracijos prieaugis parodo, kad nors imigracijos į Lietuvą mastai yra taip pat nemaži, tačiau bent pusantro karto mažesni nei emigracijos mastai iš Lietuvos. Ypač nerimauti verčia 2009 metų emigracijos rodikliai, iš kurių išskiriamas beveik 2 kartus didesnis nei 2008 metais neigiamas migracijos prieaugis. Emigracijai iš Lietuvos pasiekus tam tikrą ribą, tai gali neigiamai atsiliiepti bendrai ekonomikos plėtrai.

6 lentelė

Tarptautinė migracija Lietuvoje

Metai	Gyventojų skaičius, Tūkst. (metų Pradžioje)	Bendras Gyventojų Prieaugis, proc.	Tarptautinė migracija		
			Emigracija	Imigracija	Migracijos prieaugis
2003	3462,5	-0,37	11 032	4 728	-6 304
2004	3445,9	-0,48	15 165	5 553	-9 612
2005	3425,3	-0,60	15 571	6 789	-8 782
2006	3403,3	-0,64	12 602	7 745	-4 857
2007	3384,9	-0,54	13 853	8 609	-5 244
2008	3366,4	-0,55	17 015	9 297	-7 718
2009	3 349,9	-0,49	21 970	6 487	-15 483

Šaltinis: sudaryta autorės pagal pagrindiniai Lietuvos rodikliai, 2009., <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1298>

Didelė dalis emigrantų – darbingo amžiaus žmonės, o tai aktualu turint omenyje bendrą gyventojų senėjimo tendenciją bei potencialius sunkumus valstybės biudžetui dėl mažėjančio mokesčių mokėtojų skaičiaus. Darbo jėgos trūkumas jau artimiausiu metu gali turėti neigiamos įtakos užsienio investicijų pritraukimui bei stabdyti verslo plėtrą.

7 lentelėje pateiktos dažniausiai Lietuvių pasirenkamos emigracijos tikslo šalys nuo 2003m. Nagrinėjant emigracijos reiškinį svarbu yra ne tik įvertinti emigracijos mastus, bet ir išskirti emigracijos tikslo šalis. Remiantis statistikos departamento duomenimis daugiausiai Lietuvių 2009 m. mažėjimo tvarka pasirinko Jungtinę Karalystę, Airiją bei JAV. Pastebima tendencija, kad prieš

Lietuvai įstojant į ES didžiausi emigracijos srautai buvo į Jungtines Valstijas, tačiau po įstojimo ypač padidėjo emigracijos srautai į Jungtinę Karalystę.

7 lentelė

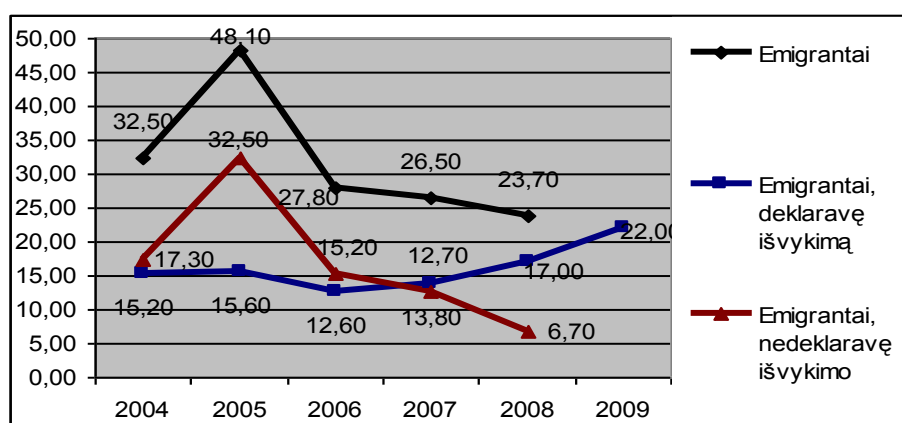
Emigracijos tikslo šalys

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Emigracijos mastai iš viso pagal valstybes	11 032	15 165	15 571	12 602	13 853	17 015	21 970
IE Airija	276	1 009	2 073	1 313	1 616	1 983	2 763
ES Ispanija	465	730	794	766	841	917	1 355
US Jungtinės Valstijos	2 302	2 980	2 010	1 771	1 540	1 782	1 700
GB Jungtinė Karalystė	980	3 525	4 223	3 223	3 659	4 472	5 719
DE Vokietija	1 204	1 727	1 473	1 114	1 277	1 349	1 350
Kitos valstybės	5 805	5 194	4 998	4 415	4 920	6 512	9 083

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1298>

Vertinant migracijos mastus svarbu atskirti oficialią ir neoficialią migraciją. Išvykstantys Lietuvos gyventojai dažnai nedeklaruoja išvykimo. Remiantis Statistikos departamento pateikiamais duomenimis, emigruojantys į Jungtinę Karalystę ir Airiją yra labiausiai linkę nedeklaruoti emigracijos. Dėl atvirų ES sienų migracijos fiksavimui sudarytos nepalankios sąlygos, todėl tikrieji emigracijos mastai yra žymiai didesni. Nedeklaravusių savo išvykimo Lietuvos gyventojų skaičius vertinamas remiantis atsakymais į gyventojų užimtumo tyrimo anketos klausimus. Šiam tyrimui iš gyventojų registro atsitiktinės atrankos būdu atrenkami visų miestų ir kai kurių kaimų gyventojai. Gyventojų prašoma atsakyti apie emigravusius namų ūkio narius, kokia to priežastis, kuo jie vertėsi prieš išvykdami ir pan. (Kasnauskienė, Svidlerienė, Ambrozaitienė, Balandienė, 2008).

Deklaruotos ir nedeklaruotos emigracijos iš Lietuvos masto dinamika pateikta 6 paveiksle.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamento duomenys iš www.stat.gov.lt.

6 pav. Deklaruotos ir nedeklaruotos emigracijos iš Lietuvos mastai, tūks. gyv.

Kaip matome iš 6 paveikslo, didžiausia emigracijos banga pastebėta 2005 m.. Tam didžiausią poveikį padarė Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą, liberalesnės išvykimo į užsienį sąlygos bei atsiradusios legalaus darbo galimybės. Nuo 2004 iki pat 2006 metų pastebimas ir didelis

atotrūkis tarp deklaruotos ir nedeklaruotos emigracijos, o pvz. 2007 m. užfiksuoti sąlyginai panašūs deklaruotos ir nedeklaruotos emigracijos mastai. Nuo 2008 m. emigrantų, deklaravusių išvykimą skaičius didėja.

Vertinant emigraciją, ypač skaudi aukštos kvalifikacijos specialistų emigracija (žr. 8 lentelę). Valstybė keisdama politiką gali pritraukti nekvalifikuotos darbo jėgos iš trečiųjų šalių, tačiau žymiai brangiau yra pritraukti specialistus. Be to, aukštos kvalifikacijos specialistai išsilavinimą paprastai įgyja valstybės lėšomis, todėl dėl specialistų emigracijos valstybė praranda investuotas tokių žmonių išsilavinimui lėšas. 2007 metų duomenimis specialistų emigracija sudarė šiek tiek mažiau nei penktadalį bendro emigracijos rodiklio – 17,5% (emigravo apie 2424 specialistai). Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad tikrieji emigracijos mastai gali būti žymiai didesni.

8 lentelė

Aukštos kvalifikacijos specialistų emigracija

	2001–2002	2003	2004	2005	2006	2007
Aukštos kvalifikacijos darbuotojai (1–3 profesijų grupės pagal Lietuvos profesijų klasifikatorių)	17,9%	12,0%	20,2%	11,4%	14,6%	17,5 %

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis
<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1298>

Be to, svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad lentelėje pateikta tik pačios aukščiausios kvalifikacijos specialistai, tačiau valstybė investuoja lėšas ir į žemesnės kvalifikacijos darbuotojų išsilavinimą. Pagal Lietuvos profesijų klasifikatorių aukštos kvalifikacijos darbuotojams priklauso 1–3 profesijų grupės. Pirmajai grupei priklauso teisės aktų leidėjai, vyresnieji valstybės pareigūnai, įmonių, įstaigų, organizacijų ir kiti vadovai; antrajai – specialistai, kurie plečia sukauptas žinias, taiko mokslines ir menines koncepcijas ir teorijas, sistemiškai jų moko arba užsiima bet kuriuo šių trijų veiklos rūšių deriniu; trečiajai – jaunesnieji specialistai ir technikai (laborantai), dažniausiai atliekantys technines ir panašias užduotis (*Lietuvos profesijų klasifikatorius*, 2002).

Pagal 2001–2005 statistikos departamento atliktą tyrimą, vertinant emigrantus pagal kvalifikaciją ir išsilavinimą gauti šie rezultatai. Du iš trijų neoficialiai emigravusių 15 metų ir vyresnių gyventojų turėjo vidurinį išsilavinimą, kas penktas – aukštojo ar aukštesniojo mokslo baigimo diplomą. Tyrimo duomenimis, per 5 metus kas trečias neoficialiai išvykusysis neturėjo darbo (23 tūkst.), kas penktas buvo kvalifikuotas darbininkas (13 tūkst.). Per 5 metus neoficialiai emigravo apie 11 tūkst., arba 18 procentų, specialistų ir tarnautojų (*Nutarimas dėl Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių metų plano patvirtinimo*, 2007).

VšĮ Viešosios politikos ir vadybos instituto užsakymu „TNS Gallup“ atliktos 2008 į užsienį gyventi išvykusių Lietuvos gyventojų apklausos duomenys beveik pusė apklaustų užsienyje gyvenančių Lietuvos emigrantų nurodė turį aukštąjį išsilavinimą (aukštojo išsilavinimo kategorija apima tiek aukštąjį universitetinį, tiek aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą). Didžiausią dalį tarp jų sudaro bakalauro laipsnį įgiję asmenys. Aukštesnįjį ir profesinį išsilavinimą yra įgiję trečdalis

išvykusiųjų. Vidurinį ir žemesnį – ketvirtadalis. Tiesa, gali būti, kad dėl apklausos specifikos (apklausa vykdyta internetu) aukštesnio išsilavinimo asmenys tarp apklausos respondentų sudaro šiek tiek didesnę dalį nei ji yra tarp visų išvykusiųjų iš Lietuvos.

Suvokiant darbo jėgos trūkumą, būtina panagrinėti ir valstybės vykdomos nekvalifikuotos darbo jėgos iš trečiųjų šalių pritraukimo strategijos rezultatus. Augant ekonomikai, trūkstant darbo jėgos, 2004 m. tapus ES nare pastaruoju metu didėjo imigracija į Lietuvą iš trečiųjų šalių. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2003 m. į Lietuvą imigravo 4728 asmenys, 2005 m. – 6789, o 2007 m. – jau 8609. Kaip matome iš chronologinių duomenų, jaučiama imigrantų iš trečiųjų šalių skaičiaus didėjimo tendencija (*Lietuvos statistikos departamento duomenys*, 2009.).

Nors pastaraisiais metais didžiąją dalį imigrantų sudaro į Lietuvą grįžtantys lietuviai (net 68 proc. imigravusių sudaro Lietuvos Respublikos pilietybę turintys asmenys (Pagrindiniai Lietuvos rodikliai. 2009, <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024>), imigrantų iš trečiųjų šalių taip pat daugėja. Tai rodo didėjantis užsieniečiams išduodamų darbo leidimų skaičius: 2003 m. buvo išduoti 609 darbo leidimai, 2005 m. – 1565, 2006 m. – 2982; 2007 m. – 4253 (Dilbienė, 2007). Tačiau imigrantai iš trečiųjų šalių dažniausiai dirba žemesnės kvalifikacijos reikalaujančius darbus ir neišsprendžia įvairių specialistų stygiaus problemos.

Įvertinus migracijos mastus bei migracijos pasekmių problematiškumą, naudinga būtų įvertinti emigraciją sąlygojančius veiksnius Lietuvoje.

2.3. Emigracijos veiksnių, pritaikytų aukštos kvalifikacijos specialistams, Lietuvoje vertinimas

Atlikus teorinę emigracijos literatūros analizę, buvo išskirti 4 dažniausiai aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos tyrimuose minimi emigracijos veiksniai – specialybių pasiūla neatitinkanti paklausos (kaip universitetų ir darbo rinkos menko bendradarbiavimo pasekmė), žemas darbo užmokesčio (pajamų) lygis šalyje; nepatenkinama darbo rinkos politika; žemesnis nei kitų šalių bendras šalies gyvenimo lygis. Šiame poskyryje bus bandoma pagrįsti apsisprendimą emigruoti susiejant aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos veiksnius su šiuo metu Lietuvoje vykdoma socialine– ekonomine politika.

2.3.1. Aukštojo mokslo sistemos, kaip specialistų emigracijos veiksnio vertinimas

Prieš pradėdant vertinti šalies aukštojo mokslo sistemą, dėl sistemos kompleksiskumo ir įvairių mokslo lygmenų, yra naudinga apsibrėžti ką priskirsime aukštojo mokslo sąvokai. Lietuvos švietimo klasifikacijos lygmenys dėl nacionalinių savitumų šiek tiek skiriasi nuo tarptautinės ISCED 97 klasifikacijos. LŠK ir ISCED 97 lygmenų atitikimas parodytas 9 lentelėje.

ISCED 97 ir Lietuvos švietimo klasifikatoriaus palyginimas

ISCED 97	LŠK	Lygmenys
0	0	Ikimokyklinis ugdymas
1	1	Pradinis mokymas
2A, 2B, 2C	2A, 2B, 2C	Pagrindinis mokymas
3A, 3B, 3C	3A, 3B, 3C	Vidurinis mokymas
4A, 4B	4A, 4B	Aukštesniojo ir aukštojo išsilavinimo nesuteikiantis pavidurinis mokymas
5A, 5B	5A, 5B	Aukštesnysis mokslas
5A, 5B	6A, 6B	Aukštasis mokslas
6	7	Doktorantūra

Šaltinis: POVILIŪNAS, A., (2003), Profesinis rengimas ir darbo rinka, http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/Poviliuno_ataskaita.doc

Kalbėdami apie aukštos kvalifikacijos specialistus, vertinsime specialistus įgijusius aukštesnįjį, aukštąjį bei doktorantūros laipsnį. 10 lentelėje yra pateikiamas Lietuvoje įgyjamų aukštojo išsilavinimo skaičiaus pagal lygmenis palyginimas su Baltijos valstybėmis ir emigracijos tikslo šalimis 2007 metų duomenimis. Kadangi bendras metinis įgyjamo aukštojo išsilavinimo skaičius pagal šalis nesuteikia informatyvių duomenų, paskaičiuotas įgyto aukštojo išsilavinimo skaičius, tenkantis 10 000 gyventojų. Matome, kad pagal šį rodiklį Lietuvą lenkia tik Airija. Lietuvos rodiklis yra didesnis ir už Baltijos šalių ir už emigracijos tikslo šalių rodiklį. Pavyzdžiui, 2007 m. Lietuvos 10 000 gyventojų tenkantis rodiklis Vokietijos rodiklį lenkia daugiau nei 2,5 karto.

10 lentelė

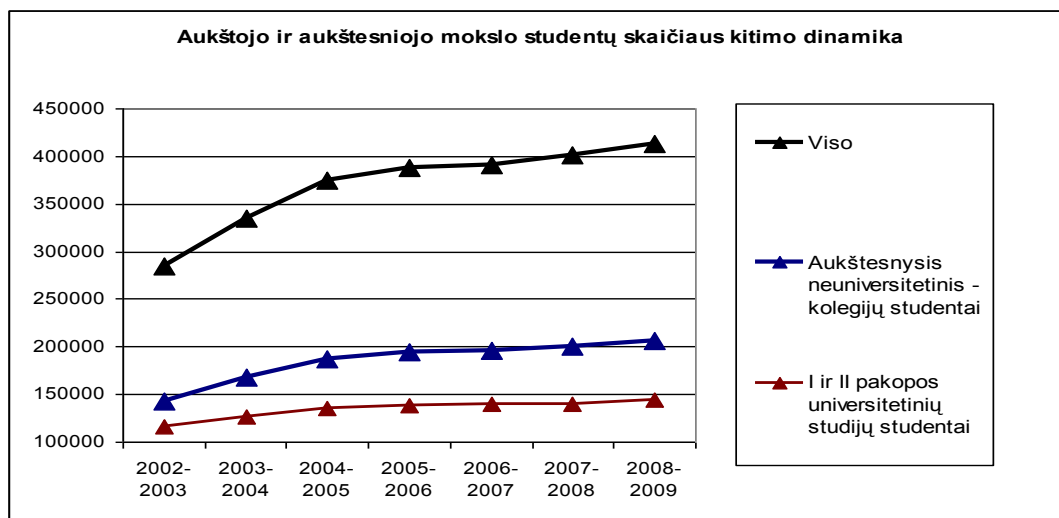
Lietuvoje įgyjamų aukštojo išsilavinimo laipsnių palyginimas su Baltijos valstybėmis ir emigracijos tikslo šalimis, 2007 m. duomenys

Nr.	Šalis	Viso 2007m. baigusį ISCED 5 ir 6 lygmens aukštojo mokslo programas	Baigusį 2007 ISCED 5 ir 6 lygmens aukštojo mokslo programas skaičius 10 000 gyventojų
1	Airija	59011,00	136,84
2	Lietuva	43153,00	127,49
3	Latvija	26752,00	117,27
4	Jungtinė Karalystė	651059,00	107,05
5	Estija	12612,00	93,95
6	JAV	2704070,00	89,54
7	Ispanija	279412,00	62,83
8	Vokietija	377851,00	45,90

Šaltinis: sudaryta autorės pagal European commission – statistics database, 2009, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>

Švietimo ir mokslo ministerijos duomenimis 2006m. duomenimis, 10 tūkst. Lietuvos gyventojų teko apie 400 studentų. Pagal šį rodiklį Lietuva pirmauja Europos Sąjungoje. Tačiau realiai nė vienoje šalyje nėra ir negali būti tiek daug darbo vietų, kurioms reikalingas aukštasis išsilavinimas. Nenorėdami dirbti žemesnės kvalifikacijos darbo, aukštųjų mokyklų absolventai ieško galimybių kitur (Urbonaitė, 2006).

7 pav. atspindi aukštojo ir aukštesniojo mokslo studentų skaičiaus augimo tendenciją, kuri labai kontrastingai atrodo turint omeny bendrą gyventojų mažėjimo tendenciją. 2008–2009 m. pradžioje 10 tūkst. Lietuvos gyventojų teko jau apie 618 studentų.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamento duomenys iš www.stat.gov.lt

7 pav. Aukštojo ir aukštesniojo mokslo studentų kitimo dinamika

Šiandieninė švietimo sistema yra orientuota į kiekybę ir institucijas bei valstybės vaidmenį visuose švietimo aspektuose. Nelanksti valstybinio švietimo sistema silpniau reaguoja į rinkos pokyčius, kokių ir kokios kokybės specialistų reikia darbo rinkai, todėl atsiranda darbo rinkos poreikių ir parengtų specialistų galimybių nesuderinamumas (*Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiam*, 2006).

Atotrūkis tarp studijų programų ir darbo rinkos poreikių reiškia, kad į rinką patenka itin daug specialistų, kurie negali rasti darbo arba dirba ne pagal specialybę. Dėl centralizuotai priimamų sprendimų, kiek investuoti į asmeninį švietimą, atsiranda perprodukcija – kai vieni švietimo aspektai gauna per daug dėmesio, kiti nepasiekiami. Aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių dirba tokio išsilavinimo nereikalaujantį darbą Lietuvoje arba emigracijoje (Gabartas, 2003).

Socialinės analizės ir konsultavimo centro (SAKC) projekto „Žmoniškųjų išteklių plėtros būklės Lietuvoje įvertinimas“, atlikto 2003 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos užsakymu, išvadose teigiama, kad Lietuvoje maždaug 46 proc. dirbančiųjų turi aukštojo išsilavinimo diplomus, apie 70 proc. aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių niekada nedirbo pagal specialybę, o realus tokios kvalifikacijos specialistų poreikis siekia 25 proc. Tokia situacija netenkina nei darbdavio, kuris dažnai turi pirkti brangesnį specialistą nei reikėtų, nei darbuotojo, kuris tikisi geresnio – aukštąjį išsilavinimą atitinkančio – darbo (Gabartas, 2003).

Vertinant studijų kokybę, Lietuvos universitetai dar nesiekia ES šalių geriausių universitetų lygio, tačiau nėra prastesni už likusias, vidutinio lygio Vakarų aukštąsias mokyklas. Vertinant Lietuvos aukštojo mokslo kokybę, būtina paminėti aukštojo mokslo įstatymą. Įstatymu valstybė

siekia dvigubai padidinti studijų finansavimą vienam studentui. Tai reiškia, kad valstybė pajėgs užtikrinti nemokamą aukštąjį mokslą 21 tūkst. būsimų pirmakursių universitetuose ir kolegijose. Tuo tarpu visiems kitiems mokestis už mokslą sieks nuo 4 iki 19 tūkst. litų per metus priklausomai nuo specialybės paklausos (Martinkėnas, 2009).

Aukštojo mokslo reformos poveikis gali būti vertinamas dviprasmiškai. Iš vienos pusės reforma turėtų šiek tiek pagerinti studijų kokybę, tačiau aukštas mokestis už išsilavinimą gali paskatinti abiturientus mokslą tęsti gerą vardą užsitarnavusiose užsienio universitetuose. Tai paskatintų dar didesnę emigracijos bangą ir sumažintų reemigracijos galimybę, nes mažai tikėtina, kad užsienyje įgijęs išsilavinimą specialistas savo žinias investuos gimtojoje šalyje (dėl aukštesnio užsienio šalių pragyvenimo lygio ir t.t.).

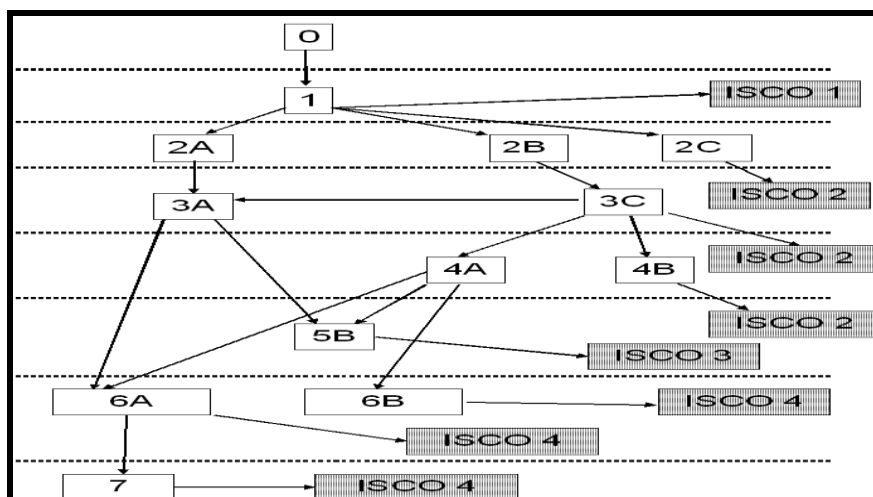
Apibendrinus aukštojo mokslo sistemą, kaip specialistų emigracijos veiksnį, konstatuojama, kad šiuo metu yra dvi pagrindinės aukštojo mokslo sistemai būdingos problemos – studijų kokybė, neatitinkanti ES šalių geriausių universitetų bei į kiekybę orientuota švietimo sistema, kai paruošiamų studentų skaičius neatitinka darbo rinkos poreikių.

2.3.2. Darbo rinkos politikos, kaip specialistų emigracijos veiksnio vertinimas

Taigi rinką veikia ne tik ekonominiai veiksniai (rinkos kaina, pasiūla ir paklausa). Egzistuoja socialinis aspektas, kuris suprantamas kaip veikiančių visuomeninių institutų (profsąjungos, vyriausybės, įstatymų, diskriminacijos), kuri svarbi tik tam tikroms grupėms žmonių, bet ne visai darbo rinkai), susiklosčiusių tradicijų kišimasis į darbo rinkoje vykstančius procesus. Šie visuomeniniai institutai padeda reguliuoti darbo rinką ir yra darbo socializacijos prielaida (Martinkus, Sakalas, Savanevičienė, 2006).

Apibūdinant darbo išteklius ekonominiu aspektu, nustatomi jų panaudojimo efektyvumo kriterijai, sprendžiamos darbo išteklių kiekybinės ir kokybinės identifikacijos problemos, išskiriami ir apibrėžiami ryšiai tarp darbo išteklių ir visuomenės vystymosi rodiklių. (Kinderis, 2004, p. 5). Remiantis šiuo aspektu, atliekant Lietuvos darbo rinkos politikos tyrimą, pritaikyti statistiniai – ekonominiai duomenys ir rodikliai, kurių kitimas atskleidžia darbo rinkos vykdomą politiką bei jos efektyvumą.

Kadangi atliekant darbo rinkos politikos analizę bus orientuojamasi į aukštos kvalifikacijos specialistus, turinčius aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą, todėl darbo rinkos politikos analizėje yra svarbu atskleisti įgyto išsilavinimo ir profesijų grupės sąryšį. 8 pav. vaizduoja perėjimą iš vieno lygmens į kitą pagal ISCED 97 (LŠK) ir į darbo rinką pagal ISCO–88 kvalifikacijos lygmenis

Šaltinis: POVILIŪNAS, A. (2003) Profesinis rengimas ir darbo rinka
http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/Poviliuno_ataskaita.doc

8 Pav. Perėjimas iš vieno lygmens į kitą pagal ISCED 97 (LŠK) ir į darbo rinką pagal ISCO–88 kvalifikacijos lygmenis

Įstatymų leidėjai, vyresnieji pareigūnai, valdytojai, specialistai, jaunesnieji specialistai ir technikai pagal ISCO–88 kvalifikacijos lygmenį yra priskiriami trečiam ir ketvirtam lygmeniui. Šios profesijų grupės reikalauja aukštojo ar aukštesniojo išsilavinimo, todėl būtent šių profesijų specialistų padėties darbo rinkoje analizei bus skiriamas didesnis dėmesys.

Darbo rinka suprantama kaip visuomeninių santykių, atspindinčių ekonomikos išsivystymo lygį ir konkrečiu laikotarpiu pasiektą įmonių, darbuotojų ir valstybės interesų suderinimo laipsnį, visuma. Darbo rinka rodo darbo paklausą ir pasiūlą, o jų santykis – darbo apmokėjimo, kuris konkrečiu momentu patenkina daugelį rinkos dalyvių, lygį (Makauskienė ir kt., 1998).

11 lentelėje pateikta pasiūlos ir paklausos būklė pagal profesijų grupes 2007–08 m. Vertinant aukštos kvalifikacijos specialistų bedarbių ir darbo vietų skaičiaus santykinį procentą blogiausia situacija yra teisės aktų leidėjų, vyresniųjų valstybės pareigūnų, įmonių, įstaigų, organizacijų ir kitų vadovų, tačiau tai gali būti dėl to, kad ypač aukštos kvalifikacijos specialistų darbo vietų konkursai kartais yra viešai neskelbiami. Vertinant pagal įregistruotų bedarbių skaičių 2008 m. darbo situacija yra prasta specialistų bei jaunesniųjų specialistų ir technikų profesijų grupėse. Be to, kaip matome pagal 11 lentelę aukštos kvalifikacijos specialistų ieškančių darbo bei įregistruotų darbo vietų skaičiaus santykis pagal profesijų grupes buvo nuo maždaug 1,2 iki beveik 4 kartų didesnis.

**Pasiūlos (bedarbių) ir paklausos (laisvų darbo vietų) būklė pagal profesijų grupes
2007–08 m.**

Profesijų grupės	Įregistruota bedarbių	Įregistruota laisvų darbo vietų	Bedarbių ir darbo vietų skaičiaus santykinis procentas	Įregistruota bedarbių	Įregistruota laisvų darbo vietų	Bedarbių ir darbo vietų skaičiaus santykinis procentas	Bedarbių ir darbo vietų skaičiaus santykinio procento pokytis lyginant 2007 ir 2008 metus
	2007			2008			
Teisės aktų leidėjai, vyresnieji valstybės pareigūnai, įmonių, įstaigų, organizacijų ir kiti vadovai	2600,0	759,0	342,6	2900,0	726,0	399,4	16,6
Specialistai	4500,0	4395,0	102,4	5500,0	4647,0	118,4	15,6
Jaunesnieji specialistai ir technikai	3200,0	1688,0	189,6	5200,0	2042,0	254,7	34,4
Jaunesnieji tarnautojai	2100,0	657,0	319,6	4200,0	557,0	754,0	135,9
Paslaugų sektoriaus ir parduotuvių bei turgaviečių darbuotojai	7900,0	3107,0	254,3	8800,0	2587,0	340,2	33,8
Kvalifikuoti prekinio žemės ūkio ir žuvininkystės darbininkai	800,0	174,0	459,8	1200,0	68,0	1764,7	283,8
Kvalifikuoti darbininkai ir amatininkai	13600,0	9063,0	150,1	20000,0	4791,0	417,4	178,2
Įrenginių ir mašinų operatoriai ir surinkėjai	4500,0	3727,0	120,7	5500,0	3836,0	143,4	18,7
Nekvalifikuoti darbininkai	15300,0	2889,0	529,6	19400,0	2403,0	807,3	52,4

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis.

Remiantis Statistikos departamento duomenimis, antrąjį 2009 m. ketvirtį nedarbo lygis išaugo iki 13,6 proc. ir pasiekė netgi didesnę lygį, nei buvo 2004 m. (2004 m. I ketvirtį siekė 13 proc.). Itin sparčiai didėjo jaunimo (15–24 metų amžiaus) nedarbo lygis: pirmąjį šių metų ketvirtį siekė 25 proc., t. y. per metus išaugo 2,5 proc., o antrąjį ketvirtį siekė 29,6 proc.

2009 m. lapkričio mėn. duomenimis dauguma bedarbių respondentų – 49 proc. – turi aukštąjį išsilavinimą. Kiti 17 proc. dar neįgiję aukštojo mokslo diplomo, 18 proc. išsilavinimas vidurinis, o likusiųjų išsilavinimas kitas. Kad ir kaip būtų keista, apklausos rezultatai rodo, jog išsilavinimas nebūtinai garantuoja darbo vietą, nes daugiausia yra bedarbių, kurie yra baigę universitetus ar aukštąsias mokyklas (*Ar išsilavinimas garantuoja darbo vietą?* 2009, <http://gyvenimas.delfi.lt/career/article.php?id=25914675>).

Tokia situacija darbo rinkoje veda prie aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos. 12 lentelė rodo darbuotojų emigraciją pagal kvalifikaciją 2001–02, 2006 bei 2007 metais. Vertinant aukštos kvalifikacijos specialistų emigraciją, matome, kad ji sudaro beveik penktadalį viso

emigrantų srauto, nors realiai skaičiai gali būti didesni, nes beveik pusės emigrantų kvalifikacija yra nežinoma.

12 lentelė

Darbuotojų emigracija pagal kvalifikaciją

Nr.	Kvalifikacija	Metai		
		2001–2002	2006	2007
1	Aukštos kvalifikacijos darbuotojai (proc.)	17,9	14,6	17,5
2	Žemesnės kvalifikacijos darbuotojai (proc.)	5,1	9,2	10,8
3	Kvalifikuoti darbininkai (proc.)	16,8	24,6	18,3
4	Nekvalifikuoti darbininkai (proc.)	5,1	12,3	4,2
5	Nežinomas (proc.)	55,1	39,3	49,2
6	Iš viso, tūkst.	19,5	13,0	12,0

Šaltinis: Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija, (2008) http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1567

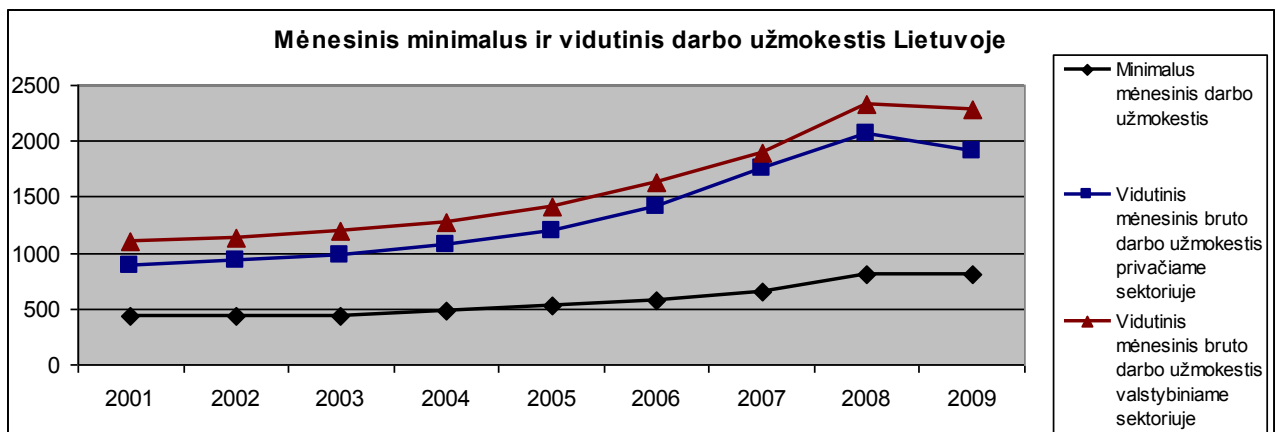
Apibendrinant lentelės duomenis, būtina pabrėžti, kad dėl naujesnių duomenų trūkumo, buvo įvertinti tik praeities periodai. Įvertinus baigusių universitetus ar aukštąsias mokyklas bedarbių skaičių bei dėl ekonominio nuosmukio didėjančius migracijos mastus, galime daryti prielaidą, kad aukštos kvalifikacijos darbuotojų emigracija turėtų žymiai padidėti.

2.3.3. Darbo užmokesčio lygio Lietuvoje, kaip specialistų emigracijos veiksnio vertinimas

Lietuvos laisvosios rinkos instituto (LLRI) ekspertai, 2006 m. atlikę tyrimą „Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams“, įvardija, kad 90 proc. mūsų šalies gyventojų išvyko dėl didesnio darbo užmokesčio (*Tautos ryškštė – emigracija*, 2006.). Viena pagrindinių emigracijos priežasčių nurodoma teoretikų ir įvardijama pačių migrantų yra potencialių asmeninių pajamų padidėjimas.

Pirmąjį 2009 m. ketvirtį vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis Lietuvos ūkyje (be individualių įmonių) sudarė 2193,1 lito. Valstybės sektoriuje vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis sudarė 2318,8 lito, o privačiame sektoriuje – 2111,2 lito (*Lietuvos statistikos departamento duomenys*, 2009).

Siekiant įvertinti darbo užmokestį Lietuvoje, 9 pav. pateikiamos darbo užmokesčio kitimo tendencijos. Nagrinėjant atlyginimo Lietuvoje kitimą pastebima, kad minimalusis atlyginimas Lietuvoje kinta palyginti lėtai ir prieaugis yra nežymus. Spartesnis augimas yra bruto mėnesinio darbo užmokesčio privačiame ir valstybiniame sektoriuje, ypač nuo 2004 m.

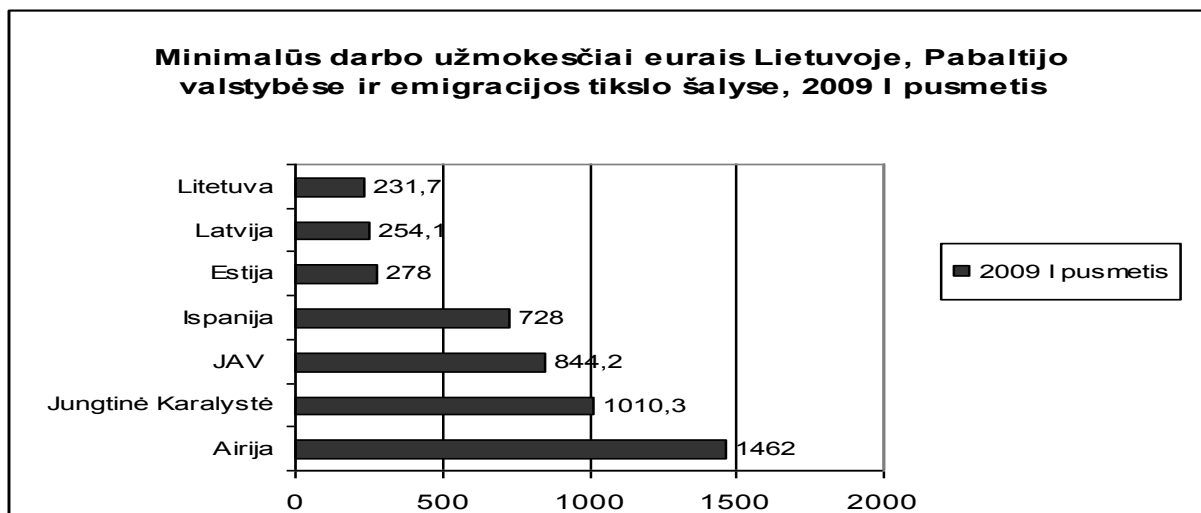

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamento duomenys iš www.stat.gov.lt

9 Pav. Mėnesinio minimalaus ir vidutinio bruto darbo užmokesčio Lietuvoje pokytis

2008–2009 metais didėjantis bedarbių skaičius daro įtaką statistiniams rodikliams. Nominalaus darbo užmokesčio augimą 2009 metais nemaža dalimi sąlygos struktūriniai pokyčiai darbo rinkoje. Gerai apmokamų darbuotojų užimtumas augs, tačiau tuo pat metu bus atleidžiami mažai apmokami darbuotojai, o tai turės įtakos statistiniams skaičiams (Vrubliauskienė, 2009, http://www.marketnews.lt/naujiena/vidutinis_darbo_uzmokestis_per_metus_padidejo_penktadaliu).

Visgi vertinant emigracijos reiškinių priežastis darbo užmokesčio aspektu, yra reikšminga palyginti Lietuvos bei Pabaltijo valstybių bei emigracijos tikslo šalių darbo užmokesčius. 10 Pav. pavaizduoti šalių minimalūs darbo užmokesčiai 2009 m. I pusmetyje.

Šaltinis: <http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do>

10 Pav. Minimalūs darbo užmokesčiai Eurais Lietuvoje, Pabaltijo valstybėse bei emigracijos tikslo šalyse

Kaip matome iš 10 pav., Lietuvos minimalus darbo užmokestis 2009 I pusmetyje yra mažiausias iš emigracijos tikslo šalių. Be to, Lietuvos minimalus darbo užmokestis yra pats mažiausias iš trijų Pabaltijo valstybių. Lyginant minimalų Lietuvos darbo užmokestį su emigracijos tikslo šalių minimaliais darbo užmokesčiais, matome kad Lietuvos minimalus darbo užmokestis yra mažesnis nuo 3 iki 6 kartų.

Statistiniai duomenys vertinantys pajamų pasiskirstymą pagal profesijų grupes yra renkami kas ketveri metai. Dėl naujausių statistinių duomenų nebuvimo, nagrinėdami aukštos kvalifikacijos specialistų atlyginimo pasiskirstymą remsimės 2006 metų duomenimis. 13 lentelėje pateiktas vidutinis mėnesinis darbo užmokestis pagal profesijų grupes litais bei eurai.

13 lentelė

Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis pagal profesijų grupes 2006 m. (litais ir eurai)

Aukštos kvalifikacijos profesijos	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, litais	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, eurai
Teisės aktų leidėjai, vyresnieji valstybės pareigūnai, įmonių, įstaigų ir kiti vadovai	2779	806
Teisės aktų leidėjai	4986	1445
Vyresnieji valstybės pareigūnai	4411	1279
Direktoriai ir kiti vadovai	3375	978
Produktų gamybos ir paslaugų skyrių vadovai	2669	774
Kiti padalinių vadovai	2807	814
Kompiuterijos specialistai	2209	640
Sveikatos priežiūros, farmacijos ir veterinarijos specialistai	2455	712
Universitetų, kolegijų dėstytojai	2517	730
Teisės specialistai	3298	956
Viešojo administravimo specialistai	2355	683

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamento duomenys, <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=2458>

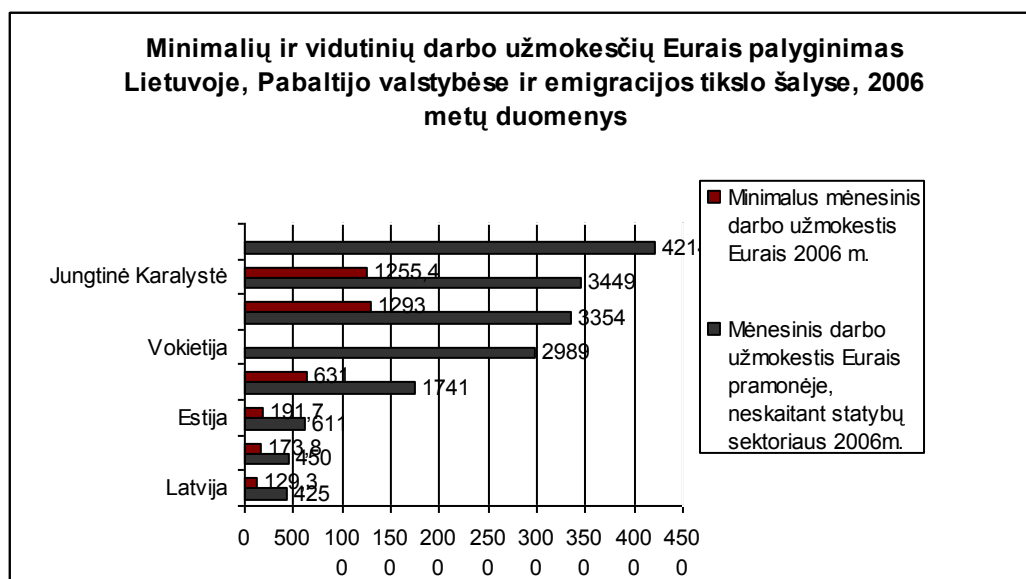
Lietuvoje 2006 m. vidutinis atlyginimas šalies ūkyje buvo 1596 Lt arba 463 €. Rezultatai bus nagrinėjami Eurai, nes tai leis duomenis palyginti su emigracijos tikslo šalimis. Kaip matome iš 13 lentelės aukštos kvalifikacijos profesijų darbo užmokestis svyravo nuo 1445 € iki 640 €. Didžiausi atlyginimai buvo teisės aktų leidėjų 1445 €, vyresniųjų valstybės pareigūnų 1279 €, direktorių ir kitų vadovų 978 € bei teisės specialistų 956 €; mažiausi atlyginimai kompiuterijos specialistų – 640 €, viešojo administravimo specialistų – 683 € bei sveikatos priežiūros, farmacijos ir veterinarijos specialistų 712 €.

Vertinant aukštos kvalifikacijos specialistų darbo užmokesčius yra svarbu įvertinti ir universitetų, kolegijų dėstytojų darbo užmokesčius. Atlyginimo dydis yra motyvuojantis veiksnys, darantis įtaką šios profesijos pasirinkimui, įdedamoms pastangoms, taigi ir aukštojo mokslo kokybei.

Lietuvoje aukštos kvalifikacijos specialistų vidutinis mėnesinis darbo užmokestis yra didesnis už bendrą vidutinį atlyginimą šalies ūkyje. Taigi vertinant aukštos kvalifikacijos specialistų galimybes dirbti savo kvalifikaciją atitinkantį darbą ir gauti atlyginimą emigracijos tikslo šalyse būtų tikslinga nagrinėti būtent vidutinio darbo užmokesčio lygio skirtumus tarp šalių.

11 pav. lygina minimalų ir vidutinį atlyginimą Eurai Lietuvoje, Pabaltijo valstybėse bei emigracijos tikslo šalyse. Lyginant vidutinį Lietuvos darbo užmokestį su emigracijos tikslo šalių

vidutiniais darbo užmokesčiais, matome kad Lietuvos vidutinis darbo užmokestis yra mažesnis net nuo 2,5 iki 8 kartų.

Šaltinis: <http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do>

11 Pav. Minimalus ir vidutinis darbo užmokestis Eurais Lietuvoje, Pabaltijo valstybėse bei emigracijos tikslo šalyse¹

2006 metų duomenimis Lietuvos vidutinis mėnesinis darbo užmokestis pramonėje įskaitant statybų sektorių buvo didesnis tik Latvijoje. Pats didžiausias vidutinis mėnesinis darbo užmokestis mažėjimo tvarka buvo Norvegijoje, Jungtinėje Karalystėje, Airijoje, Vokietijoje bei Ispanijoje.

Apibendrinimui konstatuojama, kas reikšmingiausias intensyvios emigracijos iš Lietuvos veiksnys yra blogesnės nei išsivysčiusiose Vakarų šalyse socialinės ekonominės sąlygos. Pati svarbiausia priežastis visgi yra žemas darbo užmokesčio lygis. Tokį ekonomiškai pagrįstą emigracijos aiškinimą pateikia visi iki šiol atlikti lietuvių emigracijos tyrimai. 2004 m. darytas emigracijos tendencijų naujosiose ES šalyse tyrimas parodė, kad Lietuvoje pagrindinės emigracijos priežastys yra ekonominės ir finansinės, t. y. susijusios su darbu ir materialine gerove (Martinaitis, Žvalionytė, 2008).

Materialinės gerovės išraišką apibūdina ne tik darbo užmokestis, bet ir bendras šalies pragyvenimo lygis, kuris plačiau bus nagrinėjamas kitame poskyryje.

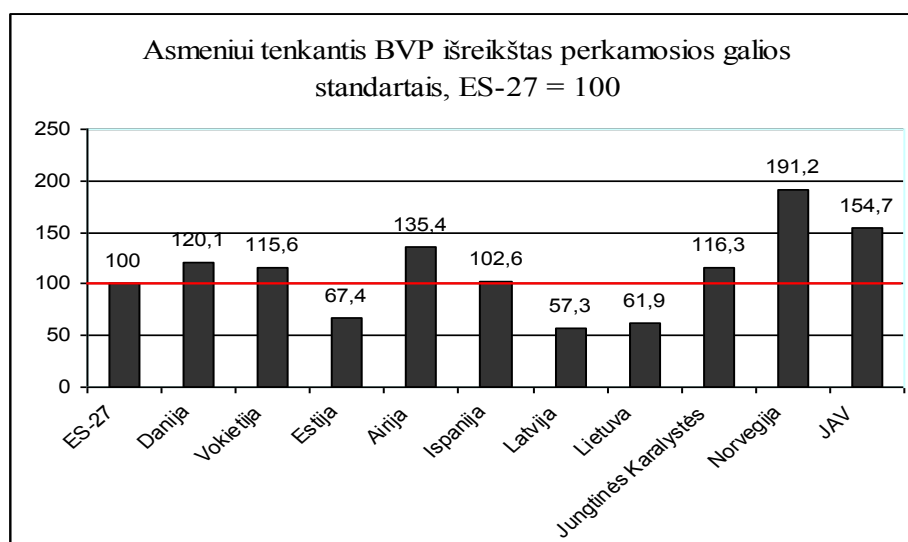
¹ Pastaba: minimalūs darbo užmokesčiai pateikti ne visose šalyse dėl statistinių duomenų trūkumo.

2.3.4. Bendro šalies pragyvenimo lygio, kaip specialistų emigracijos veiksnio vertinimas

Darbo jėgos migraciją pirmiausia sukelia ekonominės priežastys, tarp kurių ryškiausias yra nedarbas ir pajamų bei gyvenimo lygio skirtumas (Filer ir kt., 1996 cit pagal Stulgienė, Daunorienė, 2009). Didelis nedarbas, santykinai mažas darbo užmokestis, prastos darbo sąlygos šalyje verčia darbuotoją ieškoti darbo kitur.

Prieš tai išnagrinėti darbo užmokesčio skirtumai Lietuvoje bei emigracijos tikslo šalyse nėra pakankamai informatyvus rodiklis vertinant šalies pragyvenimo lygį. Siekiant geriau įvertinti realią ekonominę emigracijos naudą reikia atsižvelgti ir į kitus rodiklius. Norint bent apytikriai sužinoti konkrečios valstybės materialaus gyvenimo lygį, galima nustatyti bendrą visko, ką ta šalis pagamina, vertę kuriais nors kalendoriniais metais (šalies bendrąjį vidaus produktą – BVP) ir tą skaičių padalyti iš šalies gyventojų skaičiaus (*Gyvenimo kokybė*, 2007, http://europa.eu/abc/keyfigures/qualityoflife/index_lt.htm)

Vis dėlto kainos visose šalyse skiriasi. Todėl prieš lyginant gyvenimo lygį, tikslinga įvertinti perkamosios galios skirtumus. Tą galima padaryti nustatius kiekvienos šalies palyginamo ir reprezentatyvaus prekių bei paslaugų krepšelio kainas. Šis skaičius pateikiamas ne šalies valiuta ar eurai, o bendra dirbtine valiuta, kuri vadinama perkamosios galios standartu (PGS). Naudojant PGS įvertinami kainų skirtumai įvairiose šalyse, todėl gretinant vienam gyventojui tenkantį BVP pagal PGS, galima nešališkai palyginti įvairių šalių gyvenimo lygį (*Gyvenimo kokybė*, 2007, http://europa.eu/abc/keyfigures/qualityoflife/index_lt.htm).

Šaltinis: <http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do>

12 Pav. Asmeniui tenkantis BVP išreikštas perkamosios galios standartais Lietuvoje, Pabaltijo valstybėse bei emigracijos tikslo šalyse, 2008 m.

12 paveiksle pateikta vienam asmeniui tenkanti BVP dalis, išreikšta perkamosios galios standartais Lietuvoje, Pabaltijo valstybėse bei emigracijos tikslo šalyse 2008 m. Jei asmeniui tenkantis BVP išreikštas perkamosios galios standartais šalyje yra lygus 100 arba yra didesnis, tai jis yra virš ES vidurkio. Vertinant emigracijos tikslo šalių rodiklius matome, kad visų jų rodikliai yra virš ES vidurkio, o didžiausi rezultatai mažėjimo tvarka tenka Norvegijai, JAV bei Airijai. Tuo tarpu Pabaltijo šalys siekia tik šiek tiek daugiau nei pusę ES vidurkio. Lietuva tarp Pabaltijo šalių užima tarpinę padėtį – jos rodiklis yra geresnis už Latvijos, tačiau prastesnis už Estijos.

Pragyvenimo lygio kokybę pakankamai gerai atskleidžia išlaidų vartojimo prekėms ir paslaugoms pasiskirstymas. Didelė lyginamoji išlaidų dalis būtiniausioms prekėms, rodo žemą pragyvenimo lygį. Vartojimo išlaidos, skaičiuojant vienam namų ūkio nariui, Lietuvoje 2008 m. buvo 794 litai per mėnesį. Palyginti su 2007 m., vartojimo išlaidos padidėjo 6 procentais, arba 45 litais mėnesiui. Beveik du trečdalius šios sumos sudarė padidėjusios išlaidos maisto produktams ir nealkoholiniams gėrimams, ketvirtadalį – padidėjusios išlaidos būstui, kurui ir energijai. Namų ūkiai Lietuvoje 2008 m. maistui (neskaičiuojant pinigų, išleistų valgyklose, kavinėse, restoranuose) skyrė 35 procentus visų vartojimo išlaidų; pastebima išlaidų maisto produktams dalies augimo išlaidų struktūroje tendencija (*Keičiasi namų ūkių vartojimo išlaidų struktūra, išlaidų maistui dalis 2008 m.* 2009, http://www.elta.lt/zinute_pr.php?inf_id=1003980).

Išlaidų vartojimo prekėms ir paslaugoms pagal paskirtų lyginamoji dalis visose vartojimo išlaidose Lietuvoje, Pabaltijo valstybėse bei emigracijos tikslo šalyse pavaizduota 14 lentelėje. Dėl naujausių emigracijos tikslo šalių duomenų trūkumo palyginimui remsimės 2005 metų duomenimis (duomenys paskelbti 2008 m.).

14 lentelė

Išlaidų vartojimo prekėms ir paslaugoms pagal paskirtį lyginamoji dalis visose vartojimo išlaidose Lietuvoje, Pabaltijo valstybėse bei emigracijos tikslo šalyse 2005 m.

Šalys	Vartojimo išlaidos, procentais				
	Maistas ir nealkoholiniai gėrimai	Rūbai ir avalynė	Būstas, vanduo, elektra, dujos, kitas kuras	Sveikatos priežiūra	Laisvalaikis ir kultūra
ES 27	16,9	6	27,6	3,4	8,4
Airija	12,3	5	23,4	2,5	10,1
Danija	11,9	5	29,9	2,7	11,4
Estija	22,5	6	29	2,6	6,4
Ispanija	18	7	30,3	2,2	6,4
Jungtinė Karalystė	9,9	5	29,6	1,2	12,3
Latvija	29,2	7	17,1	3,7	6,3
Lietuva	33,8	8	18,9	4,7	4,3
Suomija	12,7	4	27,2	3,5	11,2
Vokietija	11,2	5	29,6	3,6	11,1

Šaltinis: Sudaryta autorės pagal Eurostato duomenų bazės duomenis, 2008.

Kaip matome iš 14 lentelės, išlaidų maistui lyginamoji dalis vartojimo išlaidose 2005 m. Lietuvoje buvo viena didžiausių iš ES valstybių narių (lyginant su ES 27 rodikliu). Mažiausius rodiklius turėjo Jungtinė Karalystė, Danija bei Vokietija; visų emigracijos šalių maisto išlaidų dalis buvo mažesnė nei ES vidurkis.

Išlaidos maistui, būstui, kurui ir energijai 27 ES valstybėse narėse 2005 m. sudarė 44,5 procento visų vartojimo išlaidų, Lietuvoje – 52,7 procento, Estijoje 51,5 bei Latvijoje 46,3 procento. Taip pat laisvalaikiui ir kultūrai skiriama išlaidų dalis 2005 m. iš visų šalių buvo pati mažiausia Lietuvoje ir siekė tik šiek tiek daugiau nei pusę ES vidurkio.

Apibendrinimui konstatuojama, kad pragyvenimo lygio analizė leido įvertinti ne tik atlyginimus, kurių dydžio teikiama nauda gali skirtis dėl regiono skirtumų, bet ir valstybės materialaus gyvenimo lygį bei gautų pajamų teikiamą naudą individams. Atliktas pragyvenimo lygio su emigracijos tikslo šalimis palyginimas parodė, kad lyginant su emigracijos tikslo šalimis pragyvenimo lygis Lietuvoje visgi yra sąlyginai žemas. Tai yra neabejotina paskata naujiems emigracijos srautams.

2.4. Ekonominio nuosmukio įtakos vertinimas migracijai

2.4.1. Darbo rinkos politikos pokyčiai esant ekonominiam nuosmukiui

Šiuo metu krizės poveikis Lietuvoje smarkiai juntamas bene visose gyvenimo bei veiklos srityse. Štai dar visai neseniai įvairūs mokslininkai (Pukelienė, 2007; Labanauskas, 2006 ir kt.) bandė spręsti problemą, kaip padidinti darbo jėgos pasiūlą ir patenkinti dėl augančios šalies ekonomikos bei spartaus lietuvių emigracijos proceso didėjančių darbuotojų poreikį.

Dabar situacija darbo rinkoje yra kardinaliai pasikeitusi ir Lietuvos darbo biržos duomenimis, 2009 m. nedarbas smarkiai išaugo. Pagal optimistinį perspektyvų scenarijų, smulkios ir vidutinės įmonės bus pagrindinės darbo vietų steigėjos. Tačiau negali būti atmetamas pesimistinis perspektyvų scenarijus, kuomet dėl sumažėjusios perkamosios galios, mažės vidaus vartojimas, neigiamą įtaką darydamas paslaugų sektoriaus plėtrai, o kartu ir mažindamas darbo jėgos paklausą sektoriuose, kuriuose dar neseniai buvusi aktuali darbo jėgos trūkumo problema (*Darbo rinkos prognozė, 2009*).

Tačiau kitaip nei tarkim prieš metus, kai Lietuvoje buvo keliami darbo jėgos pasiūlos stygiaus problema, šiuo metu smarkiai išaugus nedarbo lygiui, reemigracijos srautų augimas valstybėje tampa kur kas mažiau pageidautinas ir sukeliantis papildomų sudėtingų problemų (Glinskienė, Petuškienė, 2009).

Apibendrinant teigtina, jog pasaulinė finansinė krizė daro įtaką tiek besivystančių, tiek pažangiausių ir galingiausių pasaulio valstybių ekonomikoms. Šiuo metu ekonomikos lėtėjimo įtaka

jaučiama bene visuose politiniuose, ekonominiuose, socialiniuose procesuose. Bene skaudžiausiai sunkmetį išgyvena darbo dėl įmonių bankrotų ar darbuotojų mažinimo politikos netekę žmonės. Nedarbo mastai tiek Lietuvoje, tiek kitose pasaulio šalyse auga itin grėsmingai. Remiantis 2009 metų pavasario prognozėmis nedarbas 2009 m. Lietuvoje turėtų sudaryti 13,8 proc., kitamet – jau 15,9 proc. (*2009–2010 m. pavasario prognozės: ES ekonomika stabilizuojasi*, 2009).

Gana dideli nedarbo mastai yra būdingi ir ES valstybėms. Nedarbo lygis euro zonoje liepą pasiekė 9,5 proc. Tai didžiausias nedarbas eurą įsivedusiose šalyse nuo 1999 metų gegužės (*Euro zonoje nedarbas – didžiausias per 10 metų*, 2009). Sąlyginai didelis nedarbo lygis emigracijos tikslo šalyse gali paskatinti reemigracijos srautus, tačiau sudėtinga Lietuvos ekonominė padėtis, o ypač – įtempta situacija darbo rinkoje, deja, nėra tos sąlygos, kurioms esant būtų galima deramai džiaugtis iš užsienio šalių parvykstančiais tautiečiais. Auganti darbuotojų konkurencija, bandant rasti bent minimalias pajamas užtikrinančių darbų, daugelį žmonių gali paskatinti į reemigracijos procesą žvelgti gana neigiamai (Glinskienė, Petuškienė, 2009).

Kartu su didėjančiu nedarbu pastebimas ir darbo užmokesčio mažėjimo tendencijos. Swedbank" specialistai prognozuoja, kad šiais metais įvyks didžiausias darbo užmokesčio kritimas, kuris sieks 10–15 proc. Šis procesas, tiesa, nebe taip sparčiai, tęsis ir 2010 metais, kai vidutinis darbo užmokestis sumažės dar apie 5 proc. (*Įsisukant darbo užmokesčio mažėjimo ratui, ekspertai pataria ruoštis rudenii ir žiemai*, 2009). Nors darbo užmokesčio mažėjimas yra neišvengiamas, siekiant atkurti Lietuvos ekonomikos konkurencingumą, ilgalaikėje perspektyvoje šis procesas gali būti žalingas šaliai dėl galimos antros emigracijos ir protų nutekėjimų bangos (*Analitikai įspėja apie gresiančią naują emigracijos bangą*, 2009).

Ekonomikų atsigavimas Vakarų Europos valstybėse ir JAV prasidės gerokai anksčiau nei tai pajus Lietuva. Mūsų ekonomika vėl kilti pradės tik po to, kai atsigaus svarbiausios eksporto rinkos. Tai reiškia, kad bus netrumpas laikotarpis, kai situacija Lietuvos ir Vakarų valstybių darbo rinkose itin skirsis ir tai gali paskatinti antrąją emigracijos bangą. Tai reiškia, kad atsigaunant šalies ekonomikai Lietuva vėl gali susidurti su darbo jėgos problema, o ilgalaikėje perspektyvoje emigracija gali daryti skaudžią įtaką Valstybinės socialinio draudimo sistemos situacijai (Vrubliauskienė, 2009).

2.4.2. Migracijos pokyčiai esant ekonominiam nuosmukiui

Pasauliniu mastu pasklidusi ekonominė krizė sąlygoja įvairius pokyčius, galinčius smarkiai paveikti aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos bei reemigracijos procesus šalyje.

Tikėtina, jog net labiausiai išsivysčiusioms valstybėms susiduriant su darbo vietų mažėjimo problemomis, migrantų padėtis užsienio šalyse turėtų akivaizdžiai pablogėti, o tai, manytina, paveiks žmonių apsisprendimą grįžti į kilmės šalis (Glinskienė, Petuškienė, 2009). Tačiau įvertinus

neigiamus pokyčius Lietuvos darbo rinkoje ekonominio nuosmukio metu, toks reemigracijos padidėjimas galėtų būti nebent laikinas.

Ekonominė krizė Lietuvoje daro neabejotiną poveikį emigracijos srautams. Statistikos departamento duomenimis 2009 m. gruodžio mėn. pradžioje Lietuvos Respublikoje gyveno 3 mln. 331 tūkst. gyventojų, o tai yra 18,7 tūkst. mažiau nei metų pradžioje. 2009 m. sausio – lapkričio mėn. iš Lietuvos emigravo 20,0 tūkst. gyv., o tai yra 4,6 tūkst. daugiau nei per praėjusių metų tą patį laikotarpį. Be to, statistikos departamento duomenimis sumažėjo ir imigrantų į Lietuvą skaičius iki 6,1 tūkst., o tai yra 2,5 tūkst. žmonių mažiau (Ambrozaitienė, 2009).

Apibendrinant emigracijos pokyčius esant ekonominiam nuosmukiui, būtina pabrėžti faktą, kad vien per pirmuosius devynis 2009 metų mėnesius iš Lietuvos emigravo daugiau asmenų nei per visus 2008 metus. Neramumų sukelia ir emigrantų struktūros pokyčiai, nes daugiau nei 40 proc. sudaro būtent jauni žmonės, tarp kurių didelė dalis darbo rinkoje nesugebėjusių įsitvirtinti specialistų.

Vertinant ekonominės krizės poveikį emigracijos srautams, būtina įvertinti ir emigrantų padėtį užsienio šalyse. Dar viena sritis, kurios pokyčius manoma taip sukėlę pasaulinė ekonominė krizė, yra sumažėję emigrantų į Lietuvą siunčiamų pinigų srautai. Manytina, jog siunčiamų į kilmės šalį piniginių sumų mažėjimas yra vienas iš rodiklių, geriausiai atskleidžiančių lietuvių finansinės padėties blogėjimą užsienio valstybėse. Tai leidžia daryti prielaidą, jog netrukus galima sulaukti reemigracijos į Lietuvą padidėjimo (*Pasaulinė ekonomikos krizė mažina emigrantų į Lietuvą siunčiamų pinigų kiekį*, 2008,).

Vertinant ekonominio nuosmukio pasekmes, būtina atsižvelgti į tai, kad nuosmukis ne visas šalis palietė vienodai. Lietuvos ekonomika vėl kilti pradės tik po to, kai atsigaus svarbiausios eksporto rinkos. Tai reiškia, kad bus netrumpas laikotarpis, kai situacija Lietuvos ir Vakarų valstybių darbo rinkose itin skirsis ir tai paskatins antrąją emigracijos bangą. Ekonominiai skirtumai tarp šalių yra svarbi emigracijos priežastis, todėl reemigracijos procesai galėtų būti nebent laikini, vėliau vedantys prie didesnių emigracijos mastų.

Pakankamai suprantama, jog dabartinė šalies ekonominė situacija bei neretai pasireiškiantis valdžios nesugebėjimas tinkamai įvertinti bei išspręsti iškilusių problemų nėra tie motyvai, kurie padėtų susigrąžinti prarastus aukštos kvalifikacijos specialistus ir mokslininkus. Siekiant, kad į šalį būtų pritraukiami aukštos kvalifikacijos specialistai, šalyje reikia spręsti daugelį įsisenėjusių problemų, kurias dabartinė globali finansinė krizė tik dar labiau išryškina (Glinskienė, Petuškienė, 2009).

2.5. Aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos kaštų apskaičiavimas

Teorinės emigracijos pasekmės buvo detalios nagrinėtos pirmojoje darbo dalyje. Prie pagrindinių neigiamų emigracijos pasekmių buvo išskirtas žmogiškojo kapitalo sumažėjimas, kuris sumažina produktyvumą; mažesnė surenkamų mokesčių bazė, valstybės investicijų aukštojo mokslo suteikimui praradimas. Tuo tarpu darbo užmokesčio lygio didėjimas ir nedarbo lygio mažėjimas buvo priskirti prie teigiamų emigracijos pasekmių. Mokslininkai pabrėžia, jog vertinant realų emigracijos poveikį konkrečiai šaliai yra svarbu, jog teigiamos emigracijos pasekmės atsvertų neigiamas.

Nagrinėjant aukštos kvalifikacijos specialistų emigraciją svarbu įvertinti ir valstybės išlaidas aukštojo mokslo absolventų paruošimui. 2009 m. valstybės biudžete „studijų krepšeliui“ finansuoti numatyta iš viso 70,4 mln. Lt, iš jų universitetams – 51 mln. Lt, kolegijoms – 19,4 mln. Lt. Planuojama, kad šiomis lėšomis bus finansuojama 21 tūkst. studijų vietų (Bagdanavičienė, 2009). Preliminariais skaičiavimais, valstybės skiriamų lėšų skaičius vienam studentui per metus yra 3352,38 Lt. Įvertinant diplomo įgijimui reikalingą metų bei didėjantį aukštąjį išsilavinimą įgijusių emigrantų skaičių gaunasi sąlyginai nemaži dydžiai.

Be to, svarbu ne vien prarandamos valstybės biudžeto lėšos. Esant ekonomikos augimui, vargingesnės šalys dėl kvalifikuotos darbo jėgos, kuriai išugdyti paprastai skiria tam tikras lėšas, paramą, praradimo patiria nuostolius, ir yra priverstos tenkintis kur kas lėtesniu progresu nei geriausias specialistus pritraukiančios turtingiausios ir galingiausios pasaulio valstybės (Ginskienė, Petuškienė, 2009). Emigracijos mastai padeda sumažinti nedarbo lygį šalyje esant nuosmukiui, bet vėlgi vertinant emigracijos naudą reikia atsižvelgti į mastus ir galimą jos poveikį ekonomikai ateityje.

Vertinant situaciją Lietuvoje pastebima, kad dėl darbingo amžiaus gyventojų emigracijos mažėja asmenų, mokančių socialinio draudimo įmokas valstybinei socialinio draudimo sistemai. Todėl auga darbingo amžiaus ir gaunančių pensijas santykis. Dirbantieji užtikrina ekonomikos plėtrą, o jų sumokėti mokesčiai papildo valstybės išdą. Šie mokesčių mokėtojų pinigai leidžia mokėti pensijas ir teikti socialines paslaugas pagyvenusiems žmonėms. Tokia tendencija ateityje turėtų stiprėti, nes migruoja darbingo amžiaus žmonės su vaikais – būsimais socialinio draudimo įmokų mokėtojais. (*Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams*. 2006).

Gyventojų senėjimo įtaka priklauso ir nuo emigracijos mastų. Eurostato prognozėmis 2060 m. išliekant tokiems pat emigracijos mastams Lietuvoje gyvens 2 mln. 584 tūkst. žmonių, o tai yra 802 tūkst. mažiau nei 2009 m. (Ambrozaitienė, 2009, http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/MigrTendImigrSrautai_Lietuvoje.ppt). Dėl gyventojų mažėjimo ir emigracijos struktūros

(dažniausiai migruoja jauni, darbingo amžiaus specialistai) darbingo amžiaus ir gaunančių pensijas santykis ateityje taip pat turėtų didėti.

Vertinant teigiamus emigracijos poveikius pabrėžiama, kad sunkumus gali kompensuoti sumažėjęs nedarbas ar siunčiamų emigrantų pinigų poveikis. 15 lentelė rodo Lietuvos banko teikiamus privačių asmenų perlaidų kitimo duomenis. Pastebima, kad pervedimų skaičius sparčiai pradėjo augti nuo 2006 metų ir 2008 m buvo didžiausias per nagrinėjamą laikotarpį. 2009 m. sumažėjusiam bendrajam perlaidų rodikliu galėjo turėti įtakos pasaulinė ekonominė krizė.

15 lentelė

Privačių asmenų perlaidų kitimo dinamika (milijonais litų)

Metai	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Privačių asmenų perlaidos	447,99	866,22	2 042,04	2 946,47	2 993,11	1 689,19

Šaltinis: Lietuvos Respublikos ketvirtinis mokėjimų balansas, (2009) <http://www.lb.lt/statistics/statbrowser.aspx?group=7232&lang=lt&orient=vert>

Žinoma, siunčiami į Lietuvą pinigai padeda išgyventi emigrantų artimiesiems, didina vartojimą, tačiau pakelti bendrą šalies gyvenimo lygį, esant tokiai tendencijai, galima bus pagerinti gal tik po kokių šimto ar daugiau metų. Tuo tarpu realūs ir pagrindiniai šalies gyvenimo lygio augimo veiksniai – gamybiniai, ekonominiai bei žmogiškieji pajėgumai – neauga taip, kaip galėtų. Lietuva, turėdama tokį aukštą ekonominės emigracijos lygį, patiria tokių pat nuostolių, kasmet prarasdama po didžiulę nesukurto BVP dalį. (Paukštė, 2006).

Įvertinti emigracijos iš Lietuvos kaštai verčia ieškoti atitinkamų sprendimų. Kaip buvo įvertinta teorinėje dalyje, siekiant mažinti emigracijos mastus rekomenduojamas mokesčio iš emigrantus gaunančių šalių rinkimas, taip pat aktyvi reemigracijos skatinimo politika.

Įdomus yra Darbo ir Socialinių tyrimų instituto direktoriaus docento Boguslavo Gruževskio pasiūlymas, kurio esmė yra kad kiekviena ES valstybė, naudojanti ekonominių emigrantų darbą, privalėtų dalį jų mokamų fizinių asmenų pajamų mokesčio (FAPM) skirti emigrantų kilmės šalims. Lietuva šiuo atveju laimėtų visais atžvilgiais. Egzistuojant tokiai kompensacijos sistemai ir esant dabartiniam ekonominės emigracijos lygiui, šalis gautų kompensaciją už ne mažiau kaip 200–300 tūkst. (likę – vaikai, moksleiviai, studentai ar pensininkai) išvykusių piliečių. Lietuvos darbo rinkoje juos pakeičia iki 10 tūkst. užsieniečių (t.y. beveik 25 kartus mažiau). Įteisinus minėtą sistemą, būtų žymiai greičiau pakeltas bendras gyvenimo lygis Lietuvoje, paruošta daugiau aukštesnės kvalifikacijos specialistų (Paukštė, 2006).

Kitas būdas yra reemigracijos skatinimo politika. Siekiant reemigracijos yra svarbu sudaryti galimybes Lietuvos gyventojams gauti didesnes pajamas, mažinti nedarbą bei gerinti įsidarbinimo galimybes. Deja, šiuo metu taikoma migracijos politika didžia dalimi orientuota į informacijos sklaidos didinimą, be to, pasigendama į praktiką orientuotų veiksmų.

Šioje dalyje buvo išnagrinėti keturi aukštos kvalifikacijos specialistams pritaikyti emigracijos veiksniai Lietuvoje – specialybių pasiūla neatitinkanti paklausos, žemas darbo užmokesčio (pajamų) lygis šalyje; nepatenkinama darbo rinkos politika; žemesnis nei kitų šalių bendras šalies gyvenimo lygis. Šiais veiksniais bus remiamasi empirinio tyrimo projektavimo metu, susiejant ketinimus emigruoti su darbo rinkos vykdoma politika Lietuvoje.

3. DARBO RINKOS POLITIKOS ĮTAKOS KETINIMAMS EMIGRUOTI EMPIRINIS TYRIMAS

Šioje darbo dalyje aprašoma tyrimo metodologija, atliekamas empirinis tyrimas, siekiant įvertinti ketinimų emigruoti sąryšį su darbo rinkos situacija. Pagal tyrimų rezultatus, pateikiamos išvados bei pasiūlymai, sukuriama tyrimo rezultatus apibendrinantis modelis.

3.1. Darbo rinkos politikos įtakos ketinimams emigruoti tyrimo metodologija

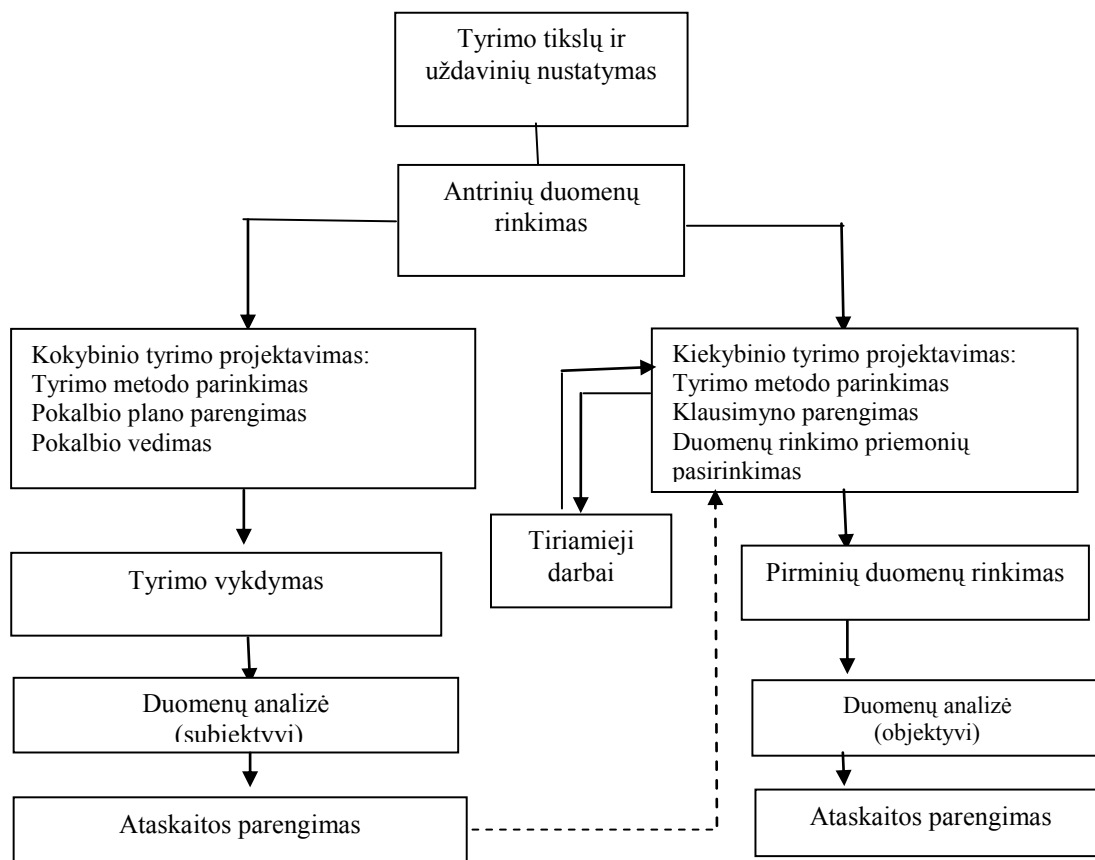
Metodologija galima apibrėžti kaip teoriją, kuri nagrinėja mokslinio pažinimo procesą (bendroji metodologija). Metodologija gali būti aprašomoji (deskriptyvinė), aprašanti, kaip funkcionuoja mokslinio pažinimo procesas, ir normatyvinė (preskriptyvinė) – formuojanti paties mokslinio pažinimo proceso reikalavimus ir atsakanti į klausimą, koks turi būti mokslinis pažinimas (Kardelis, 2005, p. 89). Paprasčiau metodologija gali būti suprantama kaip priemonė, užtikrinanti vykdomo tyrimo atitikimą tam tikriems reikalavimams, dėl ko gautus rezultatus galima laikyti mokliškai pagrįstais ir patikimais. Metodologijos tikslas – padėti tyrėjui plačiau suprasti ne mokslinio tyrimo objektą, bet patį tyrimo procesą, todėl tyrimų metodologija turi didelę reikšmę tobulinant mokslinius tyrimus.

Mokslinio pažinimo principų laikymasis užtikrinamas pasirenkant teisingą tyrimo metodą ir teisingai atliekant tyrimo procesą. *Tyrimas* – tai reikalingos informacijos rinkimo, analizės bei interpretavimo procesas, kuriuo siekiama atsakyti į tam tikrus iškeltus klausimus. (Kardelis, 2005, p. 89).

Kiekvienas tyrimas pradedamas nuo temos pasirinkimo. Svarbu, kad tema būtų aktuali, susijusi su mokslo krypties teorija ir praktika, taip pat ji turi dominti tyrėją. Be to, būtina atsižvelgti ir į temos realizavimo galimybes. Galų gale, tema turi būti gerai suformuluota, t. y. nei per plati, nei per siaura.

Atliekant tyrimą, remtasi L. G. Shiffman ir L. L. Kanuk (1987) siūlomu tyrimo proceso procedūromis bei nuoseklumu. Minėti autoriai nurodo šešis pagrindinius respondentų ketinimų tyrimo proceso etapus. Tai vaizduoja 13 paveikslas.

Šaltinis: SCHIFFMAN, L. G., KANUK, L. L. (1987). Consumer Behavior 3rd Edition, http://www.emeraldinsight.com/Insight/ViewContentServlet?Filename=/published/emeraldfulltextarticle/pdf/0070340103_ref.html

13 pav. Respondentų ketinimų emigruoti tyrimo proceso modelis (L. G. Schiffman, 1987)

Remiantis autorių nustatytu procesų nuoseklumu, pirmiausiai reikėtų nustatyti tyrimo tikslą, išskirti uždavinius. Tai yra pats pradinis kiekvieno tyrimo etapas, kurį atlikus formuluojamos hipotezės (hipotezė – tai mokslinė prielaida, kuria bandoma nusakyti nežinomus reiškinius, kai tyrėjas neturi pakankamai faktų, kad galėtų atsakyti į rūpimus klausimus ar išspręsti problemą.) Pagal K. Kardelį (2005), hipotezė – tai mokslinio pažinimo forma, išreiškianti mokslškai pagrįstą, bet nepatvirtintą naujų dėsnių, priežastinių ryšių, objektų ir jų savybių numatymą. Hipotezė turi būti paremta faktais, turi aiškinti klausimus, susijusius su nagrinėjamos problemos esme, ir neprieštarauti anksčiau nustatytiems faktams. Hipotezė turi būti paprasta, logiška ir mokslškai pagrįdžiama (Kardelis, 2005, p. 89)

Antrajame respondentų tyrimo proceso etape renkami antriniai duomenys bei atliekama jų analizė. Jei antriniai duomenys yra nepakankamai išsamūs ir jų nepakanka, yra atliekamas pirminis tyrimas. Autoriai siūlo naudoti kokybinį tyrimą. Jis atliekamas tokiu nuoseklumu: pirmiausiai tyrimas suprojektuojamas (pasirenkamas metodas, parengiamas pokalbio planas bei pravedamas pokalbis), po to duomenys yra renkami ir galiausiai seka tyrimo duomenų analizė. Pateikta ataskaita yra naudojama kiekybinio tyrimo projektavimui.

Darbo rinkos politikos įtakos ketinimams emigruoti tyrimui pirmiausiai pasirenkamas tyrimo metodas. Kokybiniams tyrimams apibūdinti dažnai vartojama sąvoka *atvejo tyrimas*, kuri akcentuoja, kad tyrimas remiasi atskirų atvejų studijomis. Dar kitur jie įvardinami kaip *interpretaciniai tyrimai*, pabrėžiantys tyrėjų siekį interpretuoti reiškinius tomis prasmėmis, kurias jiems suteikia tiriami žmonės (Gall ir kt., 1996, Kardelis, 2002, http://www.vgtu.lt/upload/vvf_vtk/naukonsp%202.pdf)

Kokybiniai tyrimai dažniausiai yra žvalgybiniai, kada tyrėjas stengiasi gauti įvairių minčių bei idėjų apie tam tikrą problemą, generuoja hipotezes ir identifikuoja kintamuosius tolimesniems tyrimams. Kokybiniams tyrimams būdingas ilgesnis, lankstesnis ryšys su respondentu, todėl gauti duomenys turi išsamesnį ir turtingesnį turinį, kas taip pat reiškia didesnę galimybę pažvelgti į esmę ir perspektyvas. Būtina pažymėti tai, kad kokybiniai metodai yra lankstūs, orientuoti į interpretavimus, bet ne į matavimus; į proceso, bet ne rezultato vertinimą; akcentuoja subjektyvumą, o ne objektyvumą; domisi situacijos ir elgsenos ryšiu, darančiu pagrindinę įtaką patirties formavimui; pripažįsta tyrimo proceso įtaką tyrimo situacijai. Pasak Dikčiaus (2003) praktikoje gali būti taikomi kelių tipų kokybinių tyrimų metodai.

Darbo rinkos politikos įtakos ketinimams emigruoti įvertinimui pirmiausiai pasirinktas kokybinis tyrimas. Tyrimo metu, bus išskirti darbo rinkos politikos aspektai, darantys didžiausią įtaką tikslinės grupės ketinimams emigruoti. Focus grupės – grupinė diskusija vedama moderatoriaus, pagal iš anksto parengtą pokalbio planą. Focus grupėje dalyvauja vidutiniškai 8 – 10 žmonių, atrinktų pagal tikslinius konkrečius tyrimo uždavinius. Optimali fokus grupės trukmė 1,5 – 2h. Focus grupės leidžia giliau pažvelgti į mąstymo struktūras, sąmonės srautus, išsiaiškinti užslėptus poreikius (*Focus grupės*, 2006, <http://www.spinter.lt/lt/pages/122.html>).

Kiekybinio tyrimo pirmasis etapas yra projektavimas, apimantis tyrimo metodo parinkimą, klausimyno parengimą bei duomenų rinkimo priemonių pasirinkimą. Rengiant klausimyną, buvo atsižvelgta į kokybinių tyrimų metu gautus rezultatus. Suprojektavus tyrimą, seka pirminių duomenų rinkimas, po kurio analizuojami gauti rezultatai bei pateikiamos išvados. Gauti duomenys yra objektyvūs ir reprezentatyvūs visai visumai. Nuo tinkamo tyrimo pasirinkimo didžia dalimi priklauso ir pačio tyrimo sėkmė. Tyrimai gali būti įvairiai grupuojami, klasifikuojami. Kardelis (2005) išskiria tris pagrindines tyrimų grupes:

- 1) Stebėjimas (natūralus ir dirbtinis, užslaptintas ir neužslaptintas, struktūrizuotas ir nestruktūrizuotas);
- 2) Eksperimentas;
- 3) Apklausa (interviu, testavimas ir anketavimas).

Iš išvardintų tyrimų metodų, kiekybiniam tyrimui buvo pasirinkta anketinė apklausa. Šis metodas pasirinktas todėl, kad jis leidžia surinkti informacijos, kurią yra lengva statistiškai apdoroti. Be to, anketa garantuojamas anonimiškumas užtikrina atsakymų teisingumą. Anketinė apklausa

pasirinkta dar ir todėl, kad jos kaštai bei laiko sąnaudos yra mažiausi, o praktinė patirtis patvirtina jos populiarumo priežastis.

3.2. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tyrimo tikslas – įvertinti socialinių mokslų srityje – ekonomikos, vadybos ir verslo administravimo bei viešojo administravimo magistratūros studijose šiuo metu studijuojančių studentų ketinimų emigruoti sąryšį su darbo rinkos politika Lietuvoje.

Norint pasiekti tikslą, būtina įgyvendinti šiuos **uždavinius**:

- Išskirti darbo rinkos veiksnius, darančius didžiausią įtaką emigracijos apsisprendimui;
- Išsiaiškinti kaip respondentai vertina atitinkamus darbo rinkos veiksnius;
- Atrasti sąryšį tarp darbo rinkos veiksnių vertinimo ir emigracijos ketinimų;
- Pateikti rekomendacijas socialinių mokslų srities specialistų padėties darbo rinkoje gerinimui.

3.3. Kokybinių tyrimų projektavimas ir eiga

Tyrimo tikslas. Kokybinio tyrimo metu siekta identifikuoti emigracijos sprendimui darančius įtaką darbo rinkos veiksnius.

Tyrimo dalyviai. Kokybinio tyrimo metu buvo apklausti 8 respondentai, turintys išsilavinimą socialinių mokslų srityje. Respondentų amžius yra nuo 23 iki 35 metų. Pagrindinė respondentų atrankos sąlyga – darbo patirties pagal studijuojamą sritį turėjimas.

Tyrimo eiga. Tyrimas truko 1,5 h. Tyrimo metu respondentų buvo klausiama, apie jų nuostatas emigruoti, buvo prašoma išskirti veiksnius, privedusius prie emigracijos sprendimo apsvaistymo (didžiausią dėmesį skiriant su darbo rinka susijusiems veiksniams), prašoma įvertinti situaciją darbo rinkoje bei ekonominės krizės poveikį dabartinei situacijai. Tyrimo planas pateiktas 1 PRIEDE.

Tyrimo rezultatai. Tyrimo rezultatai bus pateikiami 3 grupėmis, išskiriant respondentų įvardintus emigracijos veiksnius, situaciją darbo rinkoje apibūdinančius veiksnius bei ekonominės krizės vertinimus.

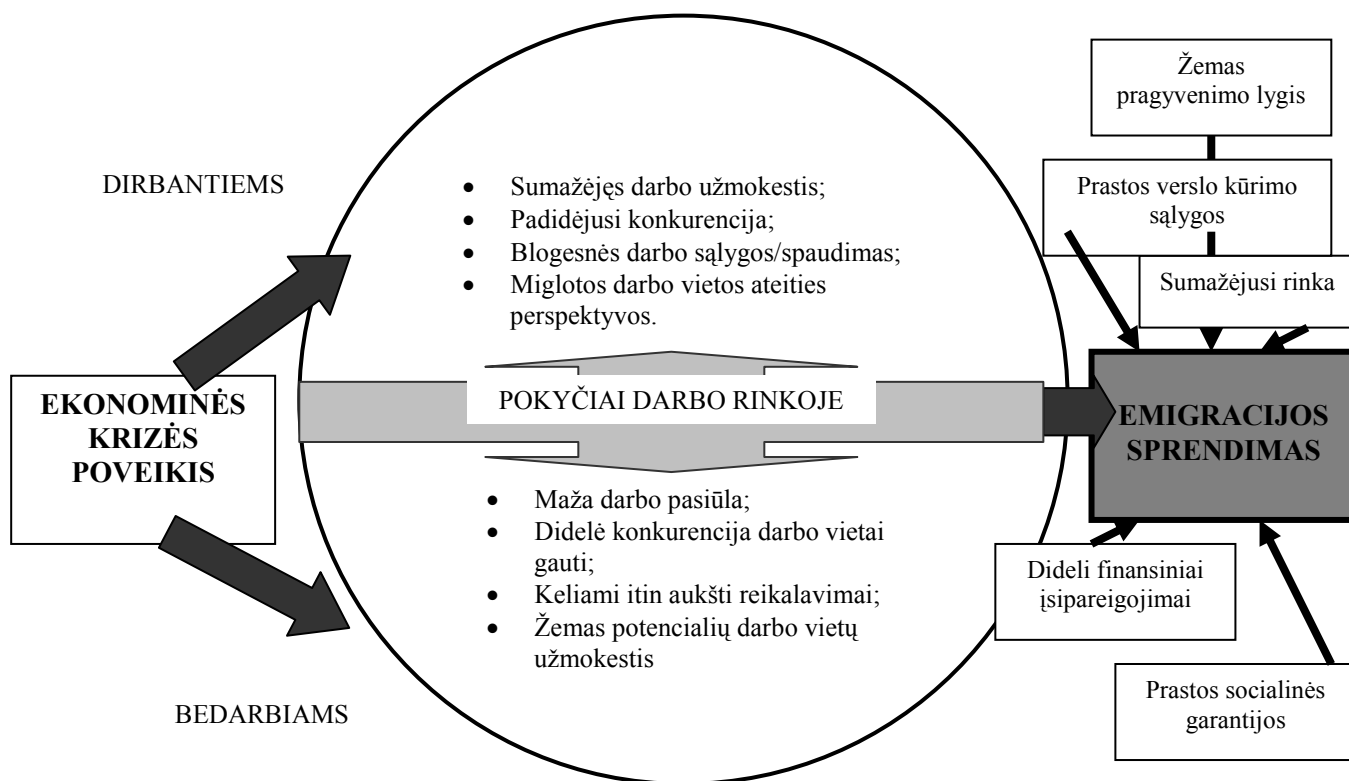
Emigracijos veiksniai. Prie emigracijos veiksnių respondentai išskyrė žemą pragyvenimo lygį, prastas verslo kūrimo sąlygas, sumažėjusią rinką, didelius finansinius išpareigojimus ir prastas socialines garantijas. Visi šie veiksniai buvo susieti su darbo užmokesčiu bei situacija darbo rinkoje.

Situacija darbo rinkoje apibūdinantys veiksniai. Situaciją darbo rinkoje apibūdinantys veiksniai buvo suskirstyti į dvi grupes. Dirbantieji išskyrė tokios veiksnius kaip sumažėjęs darbo

užmokestis, padidėjusi konkurencija, blogesnės darbo sąlygos/spaudimas, miglotos darbo vietos ateities perspektyvos ir pan. Ieškantys darbo prie veiksmų išskyrė mažą darbo pasiūlą, didelę konkurenciją darbo vietai gauti, keliamus itin aukštus reikalavimus, žemą potencialių darbo vietų užmokestį ir pan.

Ekonominės krizės vertinimai. Respondentai vienareikšmiškai pripažino ekonominės krizės įtaką darbo rinkos rodikliams. Įdomu tai, kad situacijos darbo rinkoje vertinimas buvo neigiamas ir prieš ekonominę nuosmukį, o nuosmukis šiuos vertinimus tik dar labiau pablogino.

Tyrimo rezultatų apibendrinimui pateikiamas 14 pav., kuris pateikia apibendrintą respondentų požiūrį bei atskleidžia logines struktūras darbo rinkos rodiklių bei emigracijos sprendimui įtaką darančių veiksnių.

Šaltinis: sudaryta autorės

14 pav. Darbo rinkos veiksnių, veikiančių sprendimą emigruoti, modelis

Kokybinio tyrimo rezultatais buvo remiamasi formuluojant hipotezes bei kiekybinio tyrimo instrumento kūrimui.

Hipotezės. Dėl savo apimties kokybiniai tyrimai yra mažai reprezentatyvūs, tačiau apibendrinus jų rezultatus iškeltos hipotezės, kurios bus patvirtintos arba paneigtos kiekybinio tyrimo metu:

H1. Magistratūros studijose studijuojantys socialinės srities specialistai nemato įsidarbinimo galimybių.

H2. Darbo užmokesčio lygis ir dabartinės darbo sąlygos daro vienodai įtaką emigracijos apsisprendimui.

H3. Neigiamas dabartinių darbo sąlygų vertinimas turi teigiamos įtakos ketinimams kurti verslą.

H4: Ketinimai emigruoti turi stiprų sąryšį su žemu šalies pragyvenimo lygiu.

H5. Ekonominė krizė stiprina ketinimus emigruoti.

3.4. Kiekybinio tyrimo projektavimas, eiga ir rezultatai

Kiekybinis tyrimas yra projektuojamas atsižvelgiant į kokybinio tyrimo metu gautus rezultatus. Norint apsibrėžti tyrimą yra svarbu nusistatyti tyrimo tikslą bei apsibrėžti tyrimo objektą.

Tyrimų metodas. Tyrimui buvo pasirinkta anketinė apklausa, kuri yra pateikta 2 PRIEDE. Visus per anketinę apklausą gautus duomenis reikia koku nors būdu sugrupuoti. Tuo tikslu naudojamos įvairios skalės. Dažniausios jų yra šios:

1. Nominalinė skalė. Tai objektyvių duomenų apie respondentą nustatymas. Pavyzdžiui, įvertinamas amžius, lytis, šeimyninė padėtis, darbinės ar kitokios veiklos pobūdis, išsilavinimas ir kiti kokybiniai rodikliai. Visa tai sudaro demografinę anketos dalį;

2. Ranginė skalė. Tai bene dažniausias duomenų grupavimo būdas. Jo esmė ta, kad visi atsakymai eina griežtai didėjančia ar mažėjančia tvarka. Gali būti ir kitokio pobūdžio atsakymų, išdėstytų ta pačia tvarka. Pavyzdžiui, teiginio „Švietimo reforma mūsų šalyje vyksta efektyviai“ įvertinimo ranginė skalė būtų tokia: „1. Visiškai pritariu. 2. Pritariu. 3. Nežinau, negaliu apsispręsti. 4. Nepritariu. 5. Visiškai nepritariu“. Arba ties kiekvienu teiginio įvertinimo variantu įkomponuojami ženklai (++ , + , 0 , - , - -) ir paprašoma pažymėti atitinkamą įvertinimą (Merkys, 1995, p. 41).

Tokiu pat principu sukonstruotos nuostatų skalės, kurios literatūroje (Postlethwaite, 1996, p. 42) dar vadinamos Likerto skalėmis. Kadangi tyrimo metu dažniausiai buvo naudota Likerto skalė, tai šį pavyzdį aptarsime atskirai. Likerto skalė – matavimo instrumentas, padedantis nustatyti koku laipsniu respondentas sutinka arba ne, su skalėje pateiktais teigiamais arba neigiamais objekto vertinimais (Pranulis, 2007, p. 211). Likerto skalės pavyzdys pateikiamas 16 lentelėje

16 lentelė

Likerto skalės pavyzdys

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Ne visai sutinku	Visiškai nesutinku
Studijuojama specialybė gali būti lengvai praktiškai pritaikoma darbui užsienio šalyje	☐	☐	☐	☐	☐

Šaltinis: sudaryta autorės

Tyrimo planas. Anketą sudaro trys – įvadinė, pagrindinė ir respondentų charakteristiką atspindinčių duomenų – dalys. Įvadinėje dalyje pateikiamas paaiškinimas koku tikslu yra atliekama anketinė apklausa.

Pagrindinė anketos dalis susideda iš keturių logine tvarka išdėstytų klausimų grupių. Pirmąją klausimų (7–10) grupę bus siekiama išsiaiškinti darbo sąlygų bei įsidarbinimo galimybių vertinimus. Antroji klausimų grupė (11–13) siekia identifikuoti specialybės atitikimą darbo rinkos poreikiams. Trečioji (14–16) atskleidžia verslo kūrimo galimybių vertinimus, o ketvirtoji (17–22) grupė pereina prie emigracijos ketinimų ir ketinimų priežasčių analizės.

Klausimai, atspindintys respondentų charakteristiką (1–6 bei 23–27) turėtų padėti išsiaiškinti, kokią įtaką atsakymams turėjo konkreti studijų sritis, darbo stažas bei lytis, amžius, šeimyninė padėtis, išlaidų struktūra, atspindinti bendrą pragyvenimo lygį ir darbo užmokesčio dydis.

Parengtą anketos klausimyną (2 PRIEDAS) sudaro 27 klausimai, išdėstyti pagal norimas išsiaiškinti tyrimo kryptis, kurios pateiktos 17 lentelėje.

17 lentelė

Detalus tyrimo planas

Eil. Nr.	Tyrimo kryptis	Detalizavimas	Tyrimo anketos klausimai
1.	Respondentų charakteristika (1)	Studijuojama sritis	1–3
		Darbo patirtis	4–6
2.	Darbo sąlygų bei įsidarbinimo galimybių vertinimo analizė		7–10
3.	Specialybės atitikimo darbo rinkos poreikiams analizė		11–13
4.	Verslo kūrimo galimybių analizė		14–16
5.	Emigracijos ketinimų bei priežasčių analizė		17–19
		Ekonominės krizės įtakos emigracijos ketinimams vertinimas	20
		Veiksnių įtakos emigracijos ketinimams vertinimas	21–22
6	Respondentų charakteristika (2)		23–27

Šaltinis: sudaryta autorės

Imties atranka ir dydis. Siekiant nustatyti imtį, pirmiausiai reikia apsibrėžti tiriamąją visumą. Tiriama visuma yra socialinių mokslų studijų srities magistratūros studijose studijuojantys studentai. Remiantis 2008 m. duomenimis į socialinių mokslų studijų srities programas siūlančius universitetus buvo priimtas 16141 studentas. Remiantis stojančiųjų prašymų pasiskirstymo pagal studijų sritis statistika socialinių mokslų studijų srities dienes, vakarines ir neakivaizdines studijas pasirinko 59,71% visų stojančiųjų (Lietuvos aukštųjų mokyklų asociacija, 2008, http://www.lamabpo.lt/2008_priemimas.pdf). Taigi 2008 metais iš viso socialinių mokslų studijų srities universitetines bakalauro ir magistro studijas pasirinko 9638 asmenys. Šis skaičius rodo vienerių metų į bakalauro ir magistro studijas įstojusių studentų skaičių. Dėl atskirų universitetų duomenų apie studentų pasiskirstymą pagal studijų programas trūkumo, tiriama visumai priskyre pirmo ir antro kurso socialinių mokslų studijų srities magistrantus, laikysime, kad nagrinėjama visuma yra 9638.

Apklauso rezultatų reprezentatyvumą (reprezentatyvumas – vykdomos atrankos kokybės kriterijus) sąlygoja imties sudarymas. Mokslinėje literatūroje yra įvardinta daugybė metodų tyrimo imčiai nustatyti. Standartine atrankos paklaida yra 0,05, gaunama su 0,954 tikimybe. Šiuo atveju remdamiesi nustatyta paklaida tiriamųjų skaičiui nustatyti naudosisime V. I. Paniotti siūlomą formulę (Čiarnienė, Kumpikaitė, 2005, <http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/inzeko/41/1392-2758-2005-1-41-52.pdf>):

$$n = 1/(\Delta^2 + 1/N)$$

čia:

Δ – paklaida, lygi 0,05;

N – tiriamosios visumos dydis;

n – reikiamas apklausti respondentų skaičius.

Gauta imtis, kurios dydis yra **384** respondentai. 18 lentelė atspindi tiriamos visumos ir santykinės paklaidos santykį, kai tirama visuma didesnė nei 5000, bei parodo atlikto tyrimo reprezentatyvumą.

18 lentelė

Tiriamos visumos ir santykinės paklaidos santykis, kai visuma didesnė už 5000

Imties tūris	25	45	100	123	156	204	400
Paklaidos dydis, proc.	20	15	10	9	8	7	5

Tyrimui pasirinkti 204 respondentai, todėl remiantis 18 lentelėje pateiktais duomenimis galima vertinti, kad tokios atrankos patikimumas yra 93 proc. Taigi tyrimu gauti duomenys yra pakankamai reprezentatyvūs visumai.

Atrankos pagrindimas. Atrenkant respondentus, vadovautasi netikimybinio „sniego gniūžties“ atrankos metodo principais, kai anketa buvo išdalinama draugų ir pažįstamų tarpe, prašant, kad šie ją padalintų savo draugams bei pažįstamiems. Nedidelės apimties tyrimuose tiriamųjų grupės neretai formuojamos nepilnai laikantis atsitiktinumo principo. Tokių tyrimų rezultatai yra pakankamai patikimi, jeigu tik tyrėjas neketina jų ekstrapoliuoti visai populiacijai (Lietuvos aukštųjų mokyklų asociacija, 2008, http://www.lamabpo.lt/2008_priemimas.pdf).

Dalis atsakymų buvo surinkta siunčiant nuorodą į internetiniame puslapyje patalpintą anketą, dalis apklausiant atitinkamų universitetų studentus. Iš viso apklausti 208 respondentai.

Duomenų apdorojimas ir statistinės analizės metodai. Anketiniai duomenys buvo apdoroti ir analizuojami naudojant statistinį duomenų analizės paketą SPSS 15.0. Anketinės apklausos metu gauti kiekybiniai duomenys neturėjo normaliojo skirstinio, todėl lyginti neparametrinių dydžių lyginamaisiais testais.

Hipotezės apie dviejų požymių nepriklausomumą buvo tikrinamos naudojant chi kvadrato (χ^2) kriterijų. Hipotezė apie dviejų nepriklausomų imčių proporcijų lygybę buvo tikrinama naudojant Z – kriterijų (Čekanavičius, 2002, p. 186) ir 95% pasikliautuosius intervalus

(PI). Hipotezė apie dviejų nepriklausomų imčių vidurkių lygybę buvo tikrinama naudojant Mano–Vitnio kriterijų. Dviejų priklausomų imčių lyginimui taikytas Vilkoksono kriterijus.

Hipotezių tikrinimui pasirinktas reikšmingumo lygmuo lygus 0,05. Hipotezės apie lygybę buvo atmetamos (skirtumai buvo laikomi statistiškai reikšmingais, patikimais), kai paketo apskaičiuotoji p reikšmė neviršijo 0,05. Rodiklių skirtumai laikyti statistiškai reikšmingais, kai $p < 0,05$.

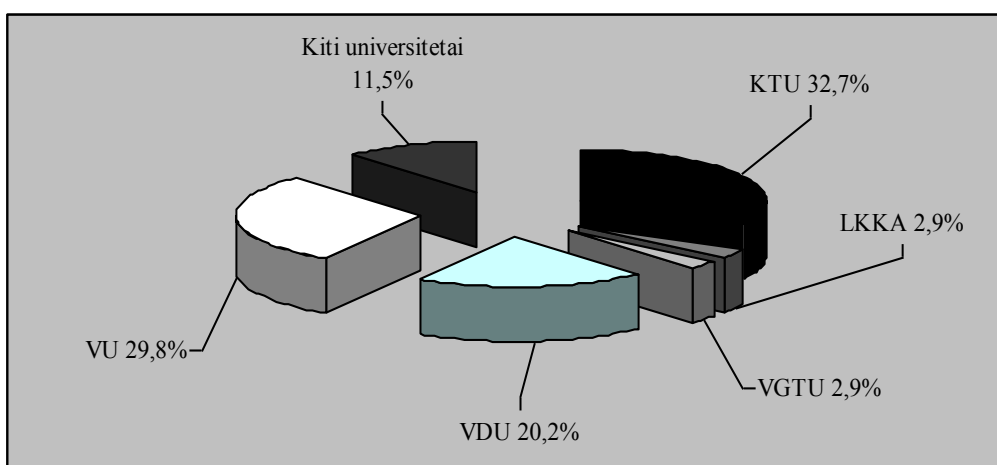
Vieno požymio dviejų reikšmių procentinių dažnių skirtumo statistinis reikšmingumas (patikimumas) buvo nustatomas naudojant jų 95% pasikliautinius intervalus (PI) (Čekanavičius, 2002, p. 129). Skirtumai laikyti statistiškai reikšmingais, kai jų pasikliautinieji intervalai neturi bendrų taškų (nesusikerta).

3.5. Kiekybinių tyrimų rezultatai ir jų aptarimas

Kiekybinio tyrimo rezultatų apibendrinimui bus vadovaujama 17 lentelėje pateiktu tyrimo plano nuoseklumu.

Respondentų charakteristika. Dauguma apklaustųjų buvo jauno amžiaus – iki 29 metų (98 proc. respondentų). Vertinant pasiskirstymą pagal lytį, buvo apklausta daugiau moterų (24 proc. vyrų ir 76 proc. moterų), kas yra paaiškinama didesniu srities specialybių populiarumu moterų tarpe. Pagal šeimyninę padėtį didžioji dalis (91,4 proc.) respondentų nebuvo sukūrę šeimos (70,2 proc. respondentų buvo nevedę; 21,2 proc. gyveno su sugyventiniu/–e, 7,6 proc. buvo vedę/ištekėję).

Kiekybinio tyrimo 1–3 klausimai buvo skirti nustatyti studijuojamą sritį. 15 pav. rodo respondentų pasiskirstymą pagal universitetus. Mažėjimo tvarka daugiausiai apklausta KTU (32,7 proc.), VU (29,8 proc.) VDU (20,2 proc.), LKKA ir VGTU (po 2,9 proc.) bei kitų universitetų (11,5 proc.) studentų.

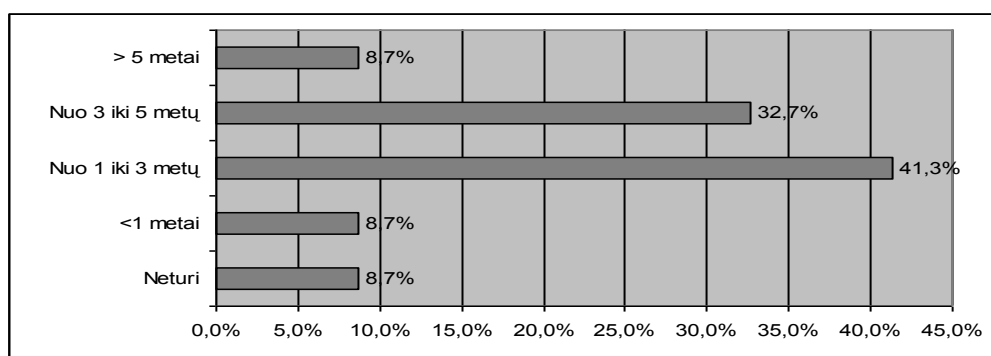
Šaltinis: sudaryta autorės

15 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal universitetus, proc. (n=208)

Pagal socialinių mokslų sritį daugiausiai apklausta vadybos ir verslo administravimo (45,2 proc.) ekonomikos (20,2 proc.) bei viešojo administravimo (34,6 proc.) magistrantų. Klausimas apie studijuojamą specialybę pasitarnavo respondentų atrankos patikimumo patikrinimui, tačiau dėl daugybės skirtingų specialybių ir reto vienos specialybės pasikartojimo, duomenys pateikiami nebus.

Tyrimo metu apklausta 85,4 proc. dirbančių, bei 14,6 proc. nedirbančių respondentų. Kadangi tyrimo tikslas yra identifikuoti respondentų ketinimų emigruoti sąryšį su darbo rinkos politika Lietuvoje, svarbu yra įvertinti respondentų darbo patirtį. Darbo patirtis yra vienas pagrindinių veiksnių, lemiančių respondentų padėtį darbo rinkoje. Respondentų pasiskirstymą pagal darbo patirtį vaizduoja 16 pav.

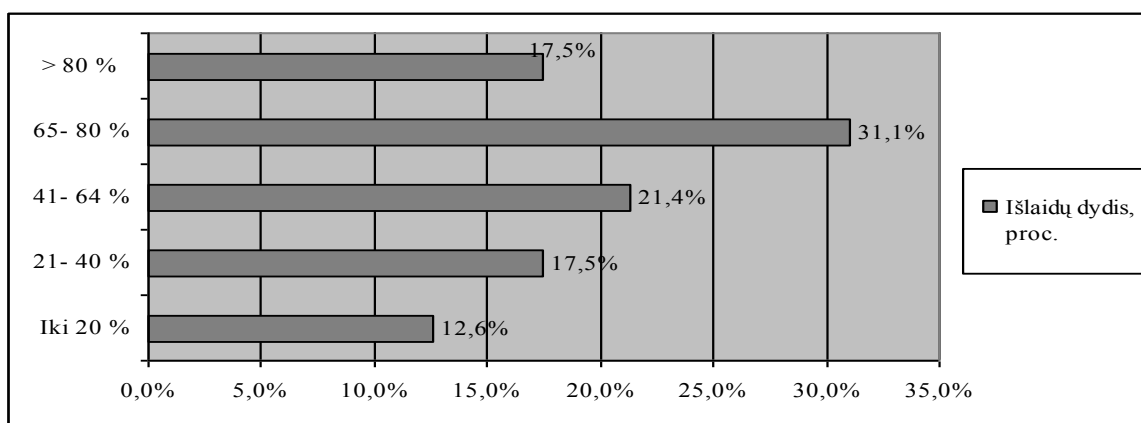
Šaltinis: sudaryta autorės

16 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo patirtį, proc. (n=208)

Tyrimui yra svarbu, kad respondentai būtų igiję darbo patirties. Kaip matome iš 16 pav. 82,6 proc. respondentų turi daugiau nei 1 metų darbo patirtį, kai tuo tarpu 8,7 proc. neturi jokios darbo patirties.

Vertinant respondentų charakteristikas yra reikšminga įvertinti ir respondentų finansinę padėtį. Šiam tikslui pasitarnaus pasiskirstymas pagal darbo užmokesčio dydį ir išlaidų struktūrą, atspindintis bendrą pragyvenimo lygį. Daugiausiai apklaustų respondentų mažėjimo tvarka gauna neto darbo užmokestį lygų intervalui nuo 1200 iki 1600 Lt. (31,6 proc.), nuo 800 iki 1200 Lt. (21,4 proc.), didesnę nei 2000 Lt. (20,4 proc.), mažesnę nei 800 Lt (17,3 proc.) bei nuo 1600 iki 2000 Lt. (9,2 proc.).

Kadangi gaunamas darbo užmokestis nėra reprezentatyvus rodiklis vertinant pragyvenimo lygį, yra pateikiamas respondentų pasiskirstymas pagal pajamų dalį procentais maistui, būstui, kurui bei energijai (žr. 17 pav.). Kaip ir minėta teorinėje dalyje, didelė išlaidų dalis tenkanti pirmo būtinumo prekėms rodo žemą pragyvenimo lygį.

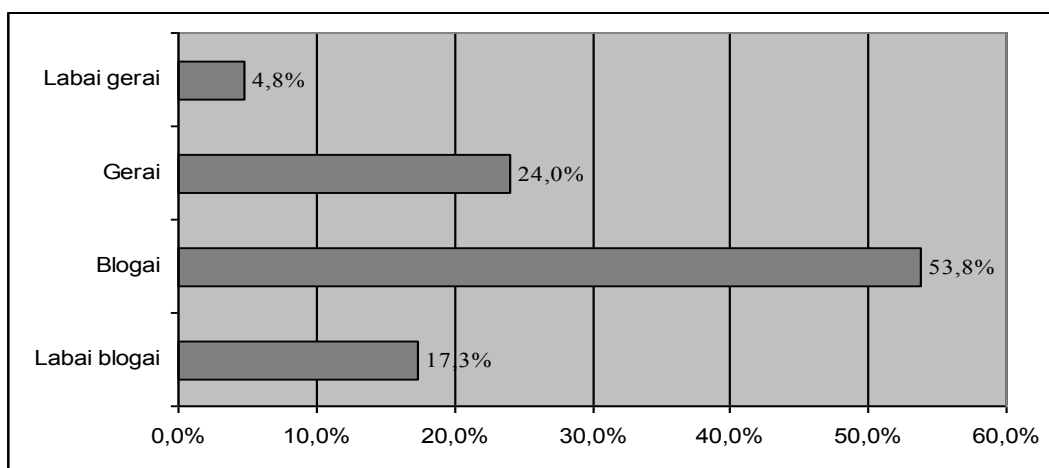

Šaltinis: sudaryta autorės

17 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išlaidų dalį procentais maistui, būstui, kurui bei energijai, proc. (n=208)

Iš tyrimo rezultatų matome, kad didžiosios dalies respondentų (48,6 proc.) išlaidos maistui, būstui, kurui bei energijai patenka į intervalą nuo 65 %, kas rodo itin didelę išlaidų dalį pirmo būtinumo prekėms. Pajamų pasiskirstymas, daug geriau nei gaunamas darbo užmokestis leidžia identifikuoti respondentų finansinę padėtį.

Įsidarbinimo galimybių vertinimas. Iš visų dirbančių respondentų tik 34,8 proc. dirbo pagal specialybę, kai tuo tarpu likę 65,2 proc. dirbo su specialybe nesusijusį darbą (n=178). Siekiant patikrinti **H1**, tiek dirbančių pagal specialybę, tiek nedirbančių pagal specialybę respondentų buvo paprašyta įvertinti įsidarbinimo pagal specialybę galimybes. Gauti rezultatai pateikti 18 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta autorės

18 pav. Respondentų nuomonė apie įsidarbinimo pagal specialybę galimybes, proc. (n=208)

Kaip matome iš 18 lentelės, net 71,11 proc. respondentų įsidarbinimo pagal specialybę galimybes vertina blogai ir labai blogai, kai tuo tarpu gerai tik 24 proc., o labai gerai tik 4,8 proc. Svarbu yra identifikuoti neigiamų vertinimų priežastis. Rezultatai leido patvirtinti **H1**, kad magistratūros studijose studijuojantys socialinės srities specialistai nemato įsidarbinimo galimybių.

Atliekant anketinę apklausą, įvertinus įsidarbinimo pagal specialybę galimybes, paprašyta įvertinti teiginius apie situaciją darbo rinkoje. Atsakymams priskirtos reikšmės nuo 5 iki 1, kur 5 reiškia visišką pritarimą teiginiui, kai tuo tarpu 1 reiškia visišką nepritarimą. Paskaičiuoti respondentų įsidarbinimo galimybes vertinančių gerai bei blogai grupių vidurkiai bei įvertintas skirtumų tarp grupių statistinis reikšmingumas. Skirtumas tarp grupių vidurkių laikomas reikšmingu tada, jei $p < 0,05$.

19 lentelė

Socialinės mokslo srities specialistų situacijos darbo rinkoje vertinimas

Situacijos darbo rinkoje vertinimas	Respondentų atsakymų vidurkių pasiskirstymas		Mann – Whitney U	Statistinis reikšmingumas
	Įsidarbinimo galimybes vertinančių blogai	Įsidarbinimo galimybes vertinančių gerai		
Maža darbo pasiūla	4,27	3,52	2.878,000	0,000*
Didelė konkurencija darbo vietai gauti	4,47	3,83	2.898,000	0,000*
Keliami itin aukšti reikalavimai	4,21	3,53	2.944,000	0,000*
Žemas potencialių darbo vietų užmokestis	4,22	3,60	3.040,000	0,000*

Šaltinis: sudaryta autorės

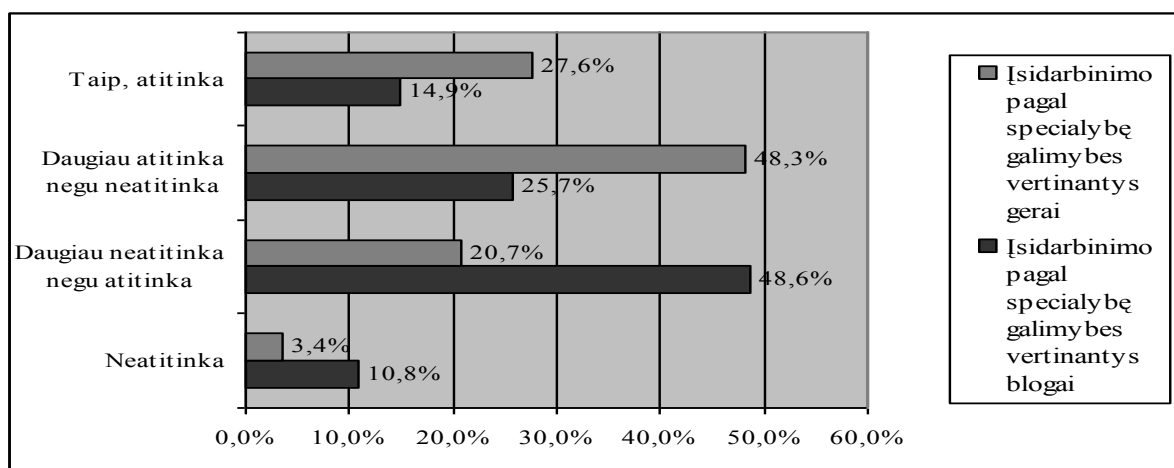
* $p < 0,001$

Vertinant specialistų situaciją darbo rinkoje, daugiausiai pritarimo susilaukė teiginys – „*didelė konkurencija darbo vietai gauti*“ (bendras vidurkis 4,28 balai). Mažėjimo tvarka įvardinti teiginiai – „maža darbo pasiūla“ (bendras vidurkis – 4,06); „žemas potencialių darbo vietų užmokestis“ (bendras vidurkis – 4,04); „keliami itin aukšti reikalavimai“ (bendras vidurkis – 4,01).

Identifikuotas statistiškai reikšmingi skirtumai tarp įsidarbinimo galimybes vertinančių blogai bei gerai vertinančių respondentų ($p < 0,001$).

Specialybės atitikimo darbo rinkos poreikiams vertinimas. Respondentų buvo paprašyta įvertinti specialybės atitikimą darbo rinkos poreikiams. Įvertinimai paskaičiuoti dviems respondentų grupėms – tiems, kurie įsidarbinimo pagal specialybę galimybes vertina gerai, bei tiems, kurie įsidarbinimo pagal specialybę vertina blogai. Tarp grupių atsakymų statistiškai reikšmingo skirtumo nenustatyta.

Kaip matome iš 19 paveikslo, įsidarbinimo pagal specialybę galimybes vertinantys blogai, labiau neigiamai vertina ir specialybės atitikimą darbo rinkos poreikiams. Daugiau nei pusę (59,4 proc.) įsidarbinimo galimybes vertinančių blogai respondentų mano, kad specialybė neatitinka darbo rinkos poreikių.

Šaltinis: sudaryta autorės
kur $\chi^2 = 1,764$; $df=3$; $p=0.623$

19 pav. Respondentų nuomonė apie specialybės atitikimą darbo rinkos poreikiams (n=208)

Specialybės neatitikimo darbo rinkos poreikiams priežastis rodo 20 lentelė. Paskaičiuoti dirbančių pagal specialybę bei nedirbančių pagal specialybę respondentų atsakymų vidurkiai. Skirtumai tarp grupių vidurkių daugiausiai statistiškai nereikšmingi.

20 lentelė

Specialybės neatitikimo darbo rinkos poreikiams priežasčių vertinimas

Specialybės neatitikimo priežastys	Respondentų atsakymų vidurkių pasiskirstymas		Mann – Whitney U	Statistinis reikšmingumas
	Dirbančių pagal specialybę	Nedirbančių pagal specialybę		
Per didelė specialistų pasiūla	3,79	3,30	1.540,000	0,006*
Specialybė nepritaikyta šalies darbo rinkai	2,83	2,98	1.984,000	s.n.**
Maža darbo pasiūla	3,46	3,52	2.058,000	s.n.**
Finansiniai ir mokestiniai verslo suvaržymai	3,29	3,14	1.934,000	s.n.**
Praktika labai skiriasi nuo teorijos	3,58	3,69	1.918,000	s.n.**

Šaltinis: sudaryta autorės

* $p < 0.05$

** s.n. – statistiškai nereikšminga

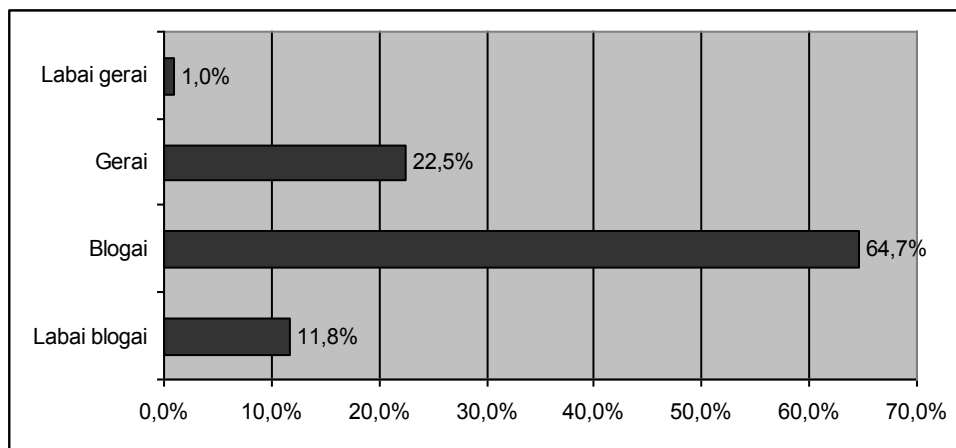
Statistiškai reikšmingas skirtumas identifiukuotas tarp dirbančių bei nedirbančių pagal specialybę respondentų sutikime su teiginiu, kad yra „per didelė specialistų pasiūla“.

Didžiausio pritarimo mažėjimo tvarka susilaukė šie specialybių neatitikimą darbo rinkos poreikiams išreiškiantys teiginiai – „per didelė specialistų pasiūla“, „maža darbo pasiūla“, „praktika labai skiriasi nuo teorijos“, „finansiniai ir mokestiniai verslo suvaržymai“.

Ganėtinai neutralias pozicijas išlaikė teiginys „specialybė nepritaikyta šalies darbo rinkai“, kurio grupių vidurkis buvo artimas vidurinei vertinimo reikšmei, neišreiškiančiai stiprių pozicijų.

Verslo kūrimo galimybių vertinimas. Apklausus respondentus, gauti duomenys, kad gerokai daugiau nei pusę respondentų – net 75,2 proc. norėtų kurti savo verslą (neigiamai atsakė 7,9 proc., nežinau atsakymą pasirinko 16,8 proc.).

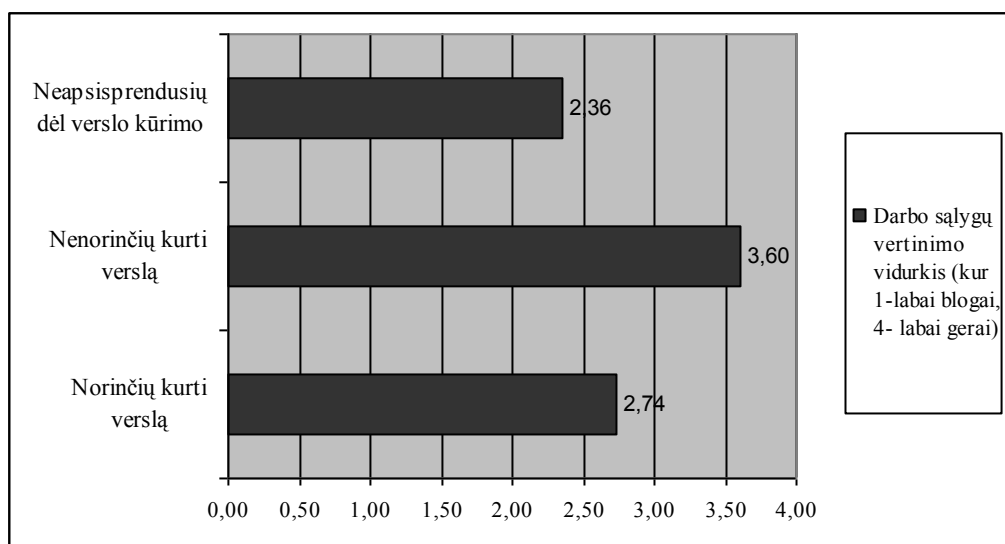
Respondentų buvo paprašyta įvertinti verslo kūrimo galimybes. Gauti rezultatai rodo, kad 76,5 proc. respondentų verslo kūrimo galimybes vertina neigiamai. Labai blogai vertina 11,8 proc., blogai – 64,7 proc., kai tuo tarpu gerai tik 22,5 proc., o labai gerai vos 1 proc. respondentų

Šaltinis: sudaryta autorės

20 pav. Respondentų verslo kūrimo galimybių vertinimas (n=204)

Siekiant patvirtinti arba atmesti **H3**, išskirti statistiškai reikšmingi darbo sąlygų vertinimo vidurkiai pagal ketinimus kurti verslą.

Šaltinis: sudaryta autorės

kur $\chi^2 = 18,875$; $df=2$; $p=0.000$

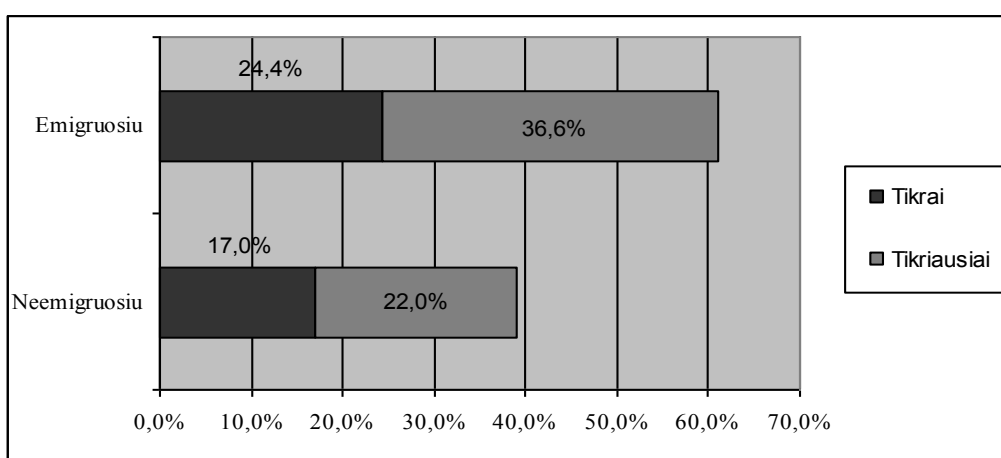
21 pav. Darbo sąlygų vertinimo vidurkiai pagal ketinimus kurti verslą (n=202)

Kaip matome iš 21 pav., norinčių kurti verslą respondentų darbo sąlygų vertinimai buvo gerokai žemesni (grupės vidurkis 2,74 proc.), negu nenorinčių kurti verslo darbo sąlygų vertinimai

(grupės vidurkis 3,60 proc.). Taigi konstatuojama, kad neigiamas darbo sąlygų vertinimas neabejotinai turi teigiamos įtakos ketinimams kurti verslą. Gauti rezultatai leido patvirtinti **H3**.

Emigracijos ketinimų bei priežasčių vertinimas. Vienas pagrindinių tyrimo tikslų yra identifikuoti emigracijos ketinimus bei tų ketinimų priežastis.

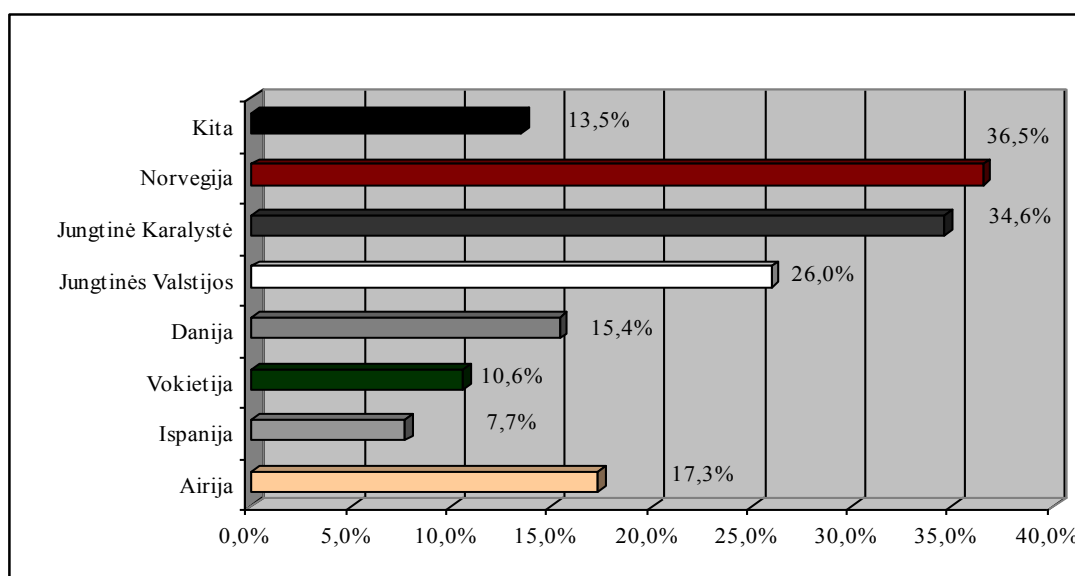
Emigracijos kėtimai buvo sugrupuoti į dvi grupes, kur emigracijos ketinimui priskirti atsakymo variantai – „tikrai emigruosiu“ ir „tikriausiai emigruosiu“, kai tuo tarpu ketinimui neemigruoti – „tikriausiai neemigruosiu“, „tikrai neemigruosiu“. 20 pav. rodo, kad emigracijos ketinimus išreiškė net 61 proc. respondentų, iš kurių 24,4 proc. atsakė, kad tikrai emigruos, 36,6 proc. – kad tikriausiai emigruos. Ketinimus neemigruoti išreiškė tik 39 proc. respondentų, iš kurių tvirtus ketinimus (tikrai neemigruosiu) vos 17,0 proc.

Šaltinis: sudaryta autorės

22 pav. Respondentų emigracijos ketinimai dviejų metų laikotarpyje (n=208)

Vertinant emigracijos ketinimus, reikšminga išsiaiškinti ir emigracijos tikslo šalis. Respondentai buvo paprašyti įvardinti šalis, kurios darbui užsienyje jiems yra patraukliausios.

Šaltinis: sudaryta autorės

23 pav. Respondentų išskirtos emigracijos tikslo šalys (n=208)

Įvardinant patraukliausias darbui šalis, daugiausiai respondentų išskyrė Norvegiją (36,5 proc.), Jungtinę Karalystę (34,6 proc.), Jungtines Valstijas (26 proc.). Gerokai mažiau pasirinko Airiją (17,3 proc.), Daniją (15,4 proc.), Vokietiją (10,6 proc.) bei Ispaniją (7,7 proc.). Atsakymą „kita“ pasirinko 13,5 proc. arba 28 respondentai. Dažniausiai pasikartojančios šalys mažėjimo tvarka buvo Šveicarija, Nyderlandai bei Islandija.

Vertinat emigracijos apsisprendimui įtaką darančius veiksnius, atsakymams priskirtos reikšmės nuo 4 iki 1, kur 4 rodo labai svarbią įtaką, kai tuo tarpu 1 rodo nesvarbią įtaką. Paskaičiuoti, ketinančių emigruoti ir neketinančių emigruoti respondentų grupių vidurkiai bei įvertintas skirtumų tarp grupių statistinis reikšmingumas. Reikšmingas skirtumas tarp grupių vidurkių laikomas tada, jei $p < 0,05$. Gauti rezultatai pateikti 21 lentelėje.

21 lentelė

Emigracijos apsisprendimui įtaka darančys veiksniai

Emigracijos apsisprendimui įtaka darančys veiksniai	Respondentų atsakymų vidurkių pasiskirstymas		Mann – Whitney U	Statistinis reikšmingumas
	Ketinančių emigruoti	Neketanantį emigruoti		
Darbo užmokesčio lygis	3,71	3,74	1.630,000	s.n. **
Verslo kūrimo sąlygos	2,89	3,26	1.260,000	0,013*
Darbo sąlygos	3,47	3,47	1.704,000	s.n. **
Bendras pragyvenimo lygis	3,71	3,53	1.522,000	s.n. **
Dideli finansiniai įsipareigojimai	2,76	2,95	1.526,000	s.n. **
Prastos socialinės garantijos	3,16	3,21	1.680,000	s.n. **

Šaltinis: sudaryta autorės

* $p < 0,05$; ** s.n. – statistiškai nereikšminga

Statistiškai reikšmingas skirtumas identifiukuotas tarp grupių tik dėl verslo kūrimo sąlygų vertinimo. Ketinantys emigruoti respondentai verslo kūrimo sąlygų svarbą vertina kaip mažiau reikšmingą, nei emigruoti neketinantys respondentai.

Siekiant patvirtinti arba atmesti **H2** taikytas Vilkoksono kriterijus, skirtas dviejų priklausomų imčių lyginimui. Veiksmių vertinimai skiriasi patikimai jei $p < 0,05$. Nagrinėjamu atveju išskirtų veiksmių grupių vertinimai yra panašūs.

22 lentelė

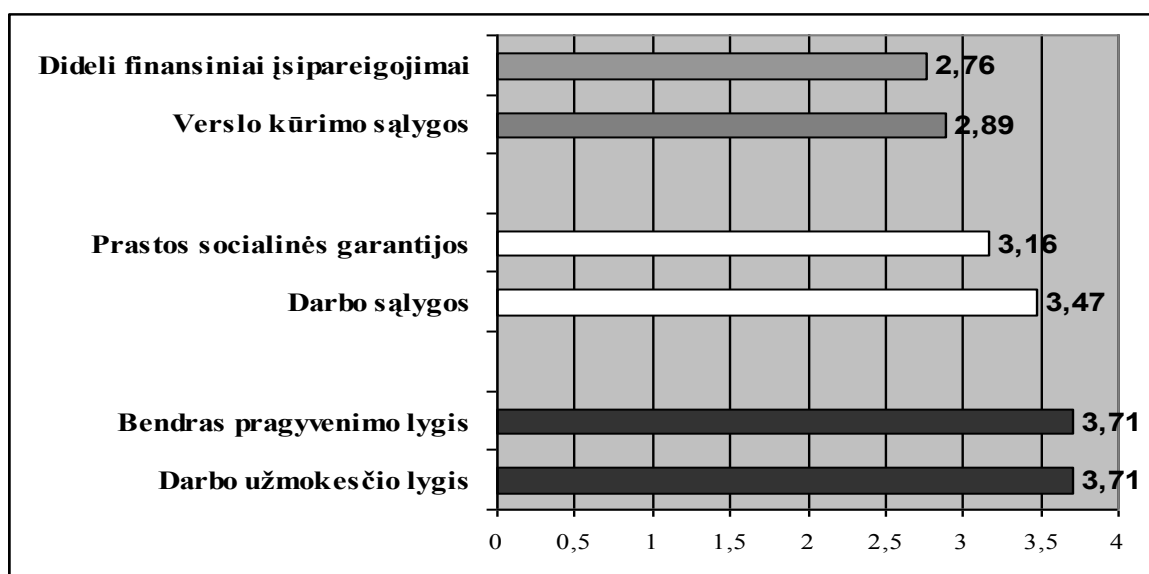
Emigracijos apsisprendimui įtaka darančių veiksmių vertinimo panašumai

	Darbo užmokesčio ir bendro pragyvenimo lygio	Verslo kūrimo sąlygų ir didelių finansinių įsipareigojimų.
Z	,000(b)	-,650(a)
Statistinis reikšmingumas	1,000	0,516

Šaltinis: sudaryta autorės

Kaip matome iš 22 lentelės, statistiškai panašiomis laikomos šios emigracijos veiksmių grupės – darbo užmokesčio ir bendro pragyvenimo lygio bei verslo kūrimo sąlygų ir didelių

finansinių įsipareigojimų. Siekiant gautus rezultatus pateikti vaizdžiau, panašių vertinimų sulaukusios emigracijos veiksnių grupės pateiktos 23 pav.

Šaltinis: sudaryta autorės

23 pav. Ketinančių emigruoti respondentų nuomonė apie veiksnių svarbą emigracijos sprendimui (n=127)

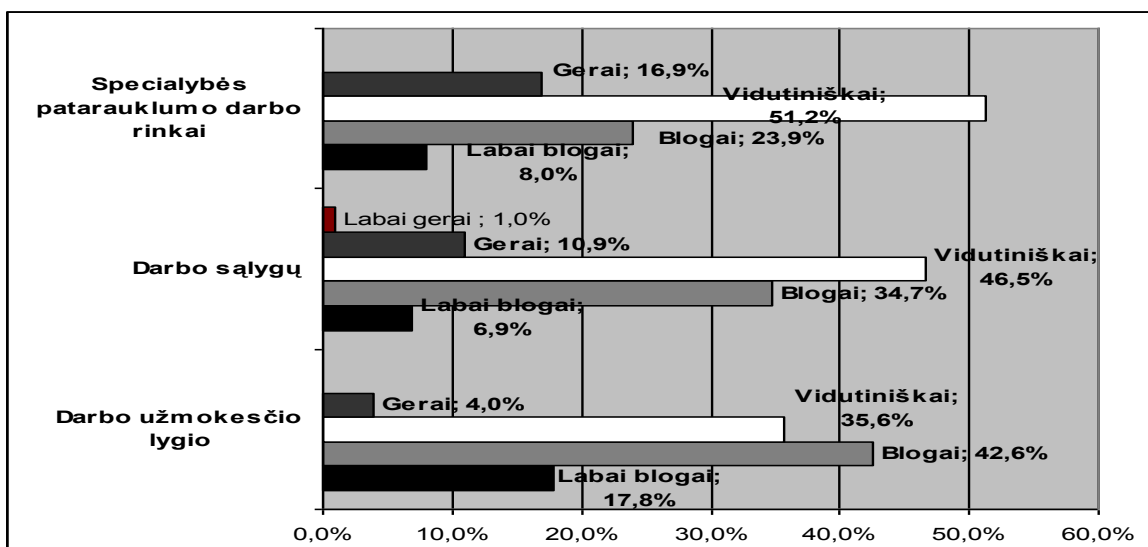
Respondentų emigracijos apsisprendimui didžiausią įtaką daro *bendras pragyvenimo lygis* bei *darbo užmokesčio lygis*. Šių veiksnių vidurkiai vienodi – 3,71 (kur 4 rodo labai svarbią įtaką, kai tuo tarpu 1 rodo nesvarbią įtaką). Antra pagal svarbumą veiksnių grupė – *darbo sąlygos* (3,47) bei *prastos socialinės garantijos* (3,16), tačiau statistiškai reikšmingo šios grupės panašumo nustatyta nebuvo. Kaip mažiausiai svarbi iš išskirtų veiksnių grupių nustatyta – *verslo kūrimo sąlygų* (2,89) bei *didelių finansinių įsipareigojimų* (2,76) grupė. Šių veiksnių vertinimai yra statistiškai panašūs.

Rezultatai statistiškai reikšmingo panašumo tarp darbo užmokesčio lygio (3,71) bei darbo sąlygų (3,47) vertinimų neparodė, todėl **H2** paneigta.

Išskyrus emigracijos apsisprendimui didžiausią įtaką darančius veiksnius, naudinga pažiūrėti kaip respondentai vertina atitinkamus socialinės srities specialistų darbo rinkos veiksnius.

Įvertinti trys veiksniai – specialybės patrauklumas darbo rinkai, darbo sąlygos bei darbo užmokesčio lygis. Reikšdami nuomonę apie *specialybės patrauklumą darbo rinkai*, 16,9 proc. respondentų įvertino gerai, 51,2 proc. vidutiniškai bei 31,9 proc. blogai ir labai blogai. Specialybės patrauklumas darbo rinkai nesusilaukė nei vieno aukščiausio teigiamo įvertinimo (žr.24 pav.).

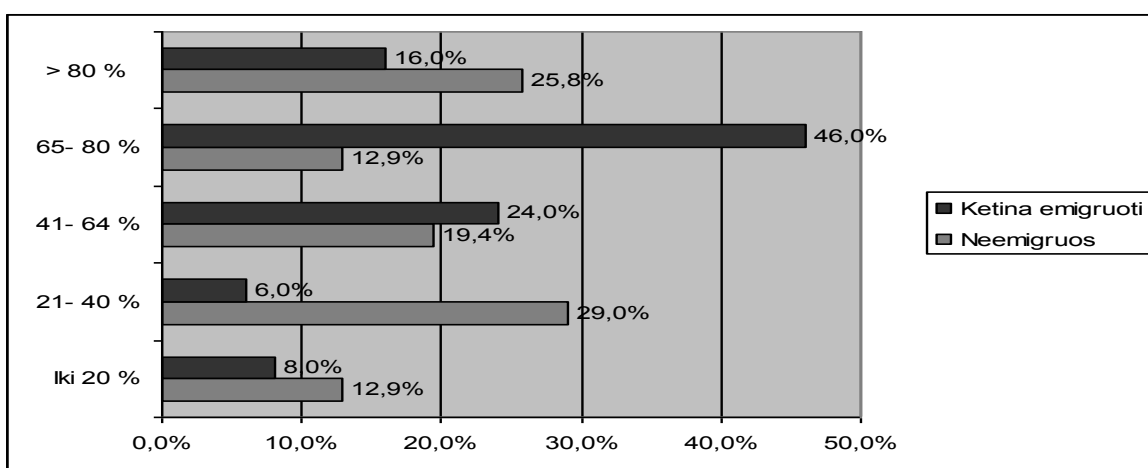

Šaltinis: sudaryta autorės

24 pav. Respondentų vertinimai socialinių mokslų srities specialistų darbo rinkos veiksnių (n=208)

Reikšdami nuomonę apie socialinės srities specialistų *darbo sąlygas*, 11,9 proc. jas įvertino kaip gerai ir labai gerai, 46,5 proc. – vidutiniškai, bei 41,6 proc. kaip blogai ir labai blogai. Vertindami *darbo užmokesčio lygį*, tik 4 proc. respondentų įvertino gerai, kai tuo tarpu blogai ir labai blogai net 60,4 proc., kas rodo itin neigiamus veiksnio vertinimus. Vidutiniškai veiksnį įvertino 35,6 proc. respondentų.

Siekiant patvirtinti arba atmesti **H4**, statistiškai įvertintas sąryšis tarp ketinimų emigruoti ir žemo šalies pragyvenimo lygio. Ketinantys emigruoti respondentai buvo paprašyti įvertinti, kokią įtaką ketinimams emigruoti suvaidino šalies pragyvenimo lygis (kur 1 reiškė – nesvarbią, 4 – labai svarbią įtaką). Pragyvenimo lygio reikšmės bendras vidurkis 3,66, kas rodo labai didelę pragyvenimo lygio įtaką emigracijos ketinimams.

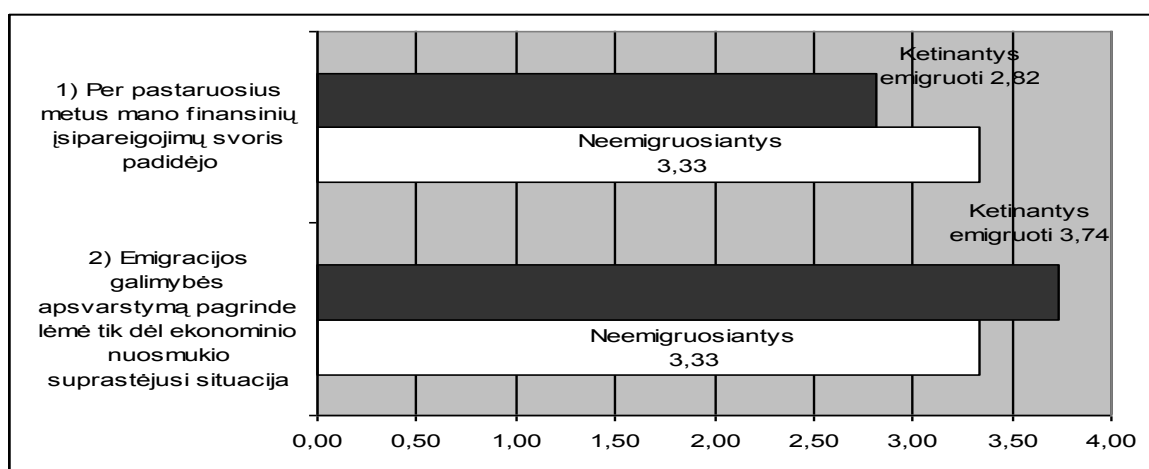

Šaltinis: sudaryta autorės
kur $\chi^2 = 29,447$; $df=4$; $p=0.000$

25 pav. Emigracijos ketinimų pasiskirstymas pagal tai, kokią pajamų dalį proc. sudaro išlaidos pirmo būtinumo prekėms (n=208)

Kaip matome iš 25 pav., daugiau nei pusės emigracijos ketinimus išreiškusių respondentų (62 proc.) išlaidos pirmo būtinumo prekėms sudaro virš 65 proc. pajamų. Yra statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,05$) tarp ketinimus emigruoti bei neemigruoti išreiškusių respondentų grupių. Labai mažai emigracijos ketinimus išreiškusių respondentų yra grupėse, kur išlaidos pirmo būtinumo prekėms sudaro iki 40 proc. pajamų. Remiantis gautais rezultatais, galime daryti išvadą, kad žemas pragyvenimo lygis daro didelę įtaką emigracijos ketinimams. Tai leido patvirtinti **H4**.

Ekonominės krizės įtakos emigracijos ketinimams vertinimas. Siekiant patvirtinti arba paneigti **H5**, ekonominės krizės įtaka emigracijos ketinimams įvertinta dviejose respondentų grupėse – ketinančių emigruoti bei neemigruosiančių respondentų. Abejais atvejais gautas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp grupių (žr. 26 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės

1) kur $\chi^2 = 5,807$; $df=1$; $p=0,016$; 2) kur $\chi^2 = 5,886$; $df=1$; $p=0,015$

26 pav. Emigracijos ketinimų pasiskirstymas pagal ekonominio nuosmukio vertinimus (n=206)

Vertinant ekonominės krizės įtaką, ketinančių emigruoti respondentų atsakymų vidurkis dėl *padidėjusio finansinių įsipareigojimų svorio* buvo 2,82 (kur 5 visiškai sutinku, o 1 visiškai nesutinku), kas yra gerokai mažiau, nei emigruoti neketinančių respondentų (vidurkis 3,33). Tačiau vertinant *ekonominio nuosmukio įtaką emigracijos galimybes apsvaistymui*, ekonominės krizės įtaką pripažino daugiau ketinančių emigruoti respondentų – atsakymų vidurkis 3,74, kai emigruoti neketinančių respondentų vidurkis 3,33.

Kadangi vertinant ekonominio nuosmukio įtaką emigracijos galimybes apsvaistymui, ekonominės krizės įtaką pripažino daugiau ketinančių emigruoti respondentų – atsakymų vidurkis 3,74, kai emigruoti neketinančių respondentų vidurkis 3,33, tai H5 patvirtino iš dalies.

Prieš pereinant prie hipotezių patvirtinimo arba paneigimo, trumpai apžvelgsime pagrindinius tyrimo rezultatus.

Iš visų dirbančių respondentų tik 34,8 proc. dirbo **pagal specialybę**, kai tuo tarpu likę 65,2 proc. dirbo su specialybę nesusijusį darbą. Net 71,11 proc. respondentų **įsidarbinimo pagal specialybę galimybes** vertina blogai ir labai blogai. Vertinant specialistų situaciją darbo rinkoje, daugiausiai pritarimo susilaukė teiginys – „**didelė konkurencija darbo vietai gauti**“. Mažėjimo tvarka įvardinti teiginiai – „**maža darbo pasiūla**“; „**žemas potencialių darbo vietų užmokestis**“; „**keliami itin aukšti reikalavimai**“. Įsidarbinimo pagal specialybę galimybes vertinantys blogai, labiau neigiamai vertina ir specialybės atitikimą darbo rinkos poreikiams. Daugiau nei pusę (59,4 proc.) įsidarbinimo galimybes vertinančių blogai respondentų mano, kad specialybė neatitinka darbo rinkos poreikių.

Apklausus respondentus, gauti duomenys, kad gerokai daugiau nei pusę respondentų – net 75,2 proc. **norėtų kurti savo verslą**. Tačiau gauti rezultatai rodo, kad 76,5 proc. respondentų verslo kūrimo galimybes vertina neigiamai.

Emigracijos ketinimus išreiškė net 60 proc. respondentų, iš kurių 24,4 proc. atsakė, kad tikrai emigruos, 36,6 proc. – kad tikriausiai emigruos. Ketinimus neemigruoti išreiškė tik 30 proc. respondentų, iš kurių tvirtus ketinimus (tikrai neemigruosiu) vos 17,1 proc. Respondentų **emigracijos apsisprendimui didžiausią įtaką darantys veiksniai** – bendras pragyvenimo lygis bei darbo užmokesčio lygis. Šių veiksnių vidurkiai vienodi – 3,71 (kur 4 rodo labai svarbią įtaką, kai tuo tarpu 1 rodo nesvarbią įtaką). Antra pagal svarbumą veiksnių grupė – darbo sąlygos (3,47) bei prastos socialinės garantijos (3,16), tačiau statistiškai reikšmingo šios grupės panašumo nustatyta nebuvo. Kaip mažiausiai svarbi iš išskirtų veiksnių grupių nustatyta – verslo kūrimo sąlygos (2,89) bei dideli finansiniai įsipareigojimai (2,76). Šių veiksnių vertinimai yra statistiškai panašūs.

Ketinantis emigruoti respondentai buvo paprašyti įvertinti, **kokią įtaką ketinimams emigruoti suvaidino šalies pragyvenimo lygis** (kur 1 reiškė – nesvarbią, 4 – labai svarbią įtaką). Pragyvenimo lygio reikšmės bendras vidurkis 3,66, kas rodo labai didelę pragyvenimo lygio įtaką emigracijos ketinimams. Daugiau nei pusės emigracijos ketinimus išreiškusių respondentų (62 proc.) išlaidos pirmo būtinumo prekėms sudaro virš 65 proc. pajamų. Yra statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,05$) tarp ketinimus emigruoti bei neemigruoti išreiškusių respondentų grupių. Labai mažai emigracijos ketinimus išreiškusių respondentų yra grupėse, kur išlaidos pirmo būtinumo prekėms sudaro iki 40 proc. Remiantis gautais rezultatais, galime daryti išvadą, kad žemas pragyvenimo lygis daro didelę įtaką emigracijos ketinimams.

Vertinant **ekonominio nuosmukio įtaką emigracijos galimybės apsvaistymui**, ekonominės krizės įtaką pripažino daugiau ketinančių emigruoti respondentų – atsakymų vidurkis 3,74, kai emigruoti neketinančių respondentų vidurkis 3,33.

Apžvelgus bendrus ketinimų emigruoti sąryšio su darbo rinkos rodikliais tyrimo rezultatus, pereisime prie hipotezių patvirtinimo arba paneigimo (žr. 23 lentelę).

23 lentelė

Hipotezių patvirtinimas arba paneigimas

Nr.	Hipotezė	Hipotezių patvirtinimas arba paneigimas	Paaiškinimas
H1	Magistratūros studijose studijuojantys socialinės srities specialistai nemato įsidarbinimo galimybių.	Patvirtinta	<p>Siekiant patikrinti hipotezę respondentai suskirstyti į dirbančius ir nedirbančius pagal specialybę. Be to, visų respondentų paprašyta įvertinti įsidarbinimo pagal specialybę galimybes.</p> <p>Iš visų dirbančių respondentų tik 34,8 proc. dirbo pagal specialybę, kai tuo tarpu likusi didžioji dalis dirbo su specialybe nesusijusį darbą. Vertindami įsidarbinimo pagal specialybę galimybes, net 71,11 proc. respondentų jas vertino blogai ir labai blogai.</p>
H2	Darbo užmokesčio lygis ir dabartinės darbo sąlygos daro vienodą įtaką emigracijos apsisprendimui.	Paneigta	<p>Siekiant patikrinti hipotezę, emigracijos veiksniai pagal gautus vidurkius suskirstyti į grupes.</p> <p>Respondentų emigracijos apsisprendimui didžiausią įtaką daro bendras pragyvenimo lygis bei darbo užmokesčio lygis. Šių veiksnių vidurkiai vienodi – 3,71 (kur 4 rodo labai svarbią įtaką, kai tuo tarpu 1 rodo nesvarbią įtaką). Antra pagal svarbumą veiksnių grupė – darbo sąlygos (3,47) bei prastos socialinės garantijos (3,16).</p> <p>Statistiškai reikšmingo panašumo tarp darbo užmokesčio lygio (3,71) bei darbo sąlygų (3,47) vertinimų nenustatyta.</p>
H3	Neigiamas dabartinių darbo sąlygų vertinimas turi teigiamos įtakos ketinimams kurti verslą.	Patvirtinta	<p>Siekiant patvirtinti arba paneigti hipotezę, išskirti statistiškai reikšmingi darbo sąlygų vertinimo vidurkiai pagal ketinimus kurti verslą.</p> <p>Norinčių kurti verslą respondentų darbo sąlygų vertinimai buvo gerokai žemesni (grupės vidurkis 2,74 proc.), negu nenorinčių kurti verslo darbo sąlygų vertinimai (grupės vidurkis 3,60 proc.). Taigi konstatuojama, kad neigiamas darbo sąlygų vertinimas neabejotinai turi teigiamos įtakos ketinimams kurti verslą.</p>
H4	Ketinimai emigruoti turi stiprų sąryšį su žemu šalies pragyvenimo lygiu.	Patvirtinta	<p>Ketinantys emigruoti respondentai buvo paprašyti įvertinti, kokią įtaką ketinimams emigruoti suvaidino šalies pragyvenimo lygis (kur 1 reiškė – nesvarbią, 4 – labai svarbią įtaką). Pragyvenimo lygio reikšmės bendras vidurkis 3,66, kas rodo labai didelę pragyvenimo lygio įtaką emigracijos ketinimams.</p> <p>Daugiau nei pusės emigracijos ketinimus išreiškusių respondentų (62 proc.) išlaidos pirmo būtinumo prekėms sudaro virš 65 proc. pajamų. Yra statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,05$) tarp ketinimus emigruoti bei neemigruoti išreiškusių respondentų grupių. Labai mažai emigracijos ketinimus išreiškusių respondentų yra grupė, kur išlaidos pirmo būtinumo prekėms sudaro iki 40 proc. Remiantis gautais rezultatais, galime daryti išvadą, kad žemas pragyvenimo lygis daro didelę įtaką emigracijos ketinimams.</p>
H5	Ekonominė krizė stiprina ketinimus emigruoti.	Dalinai patvirtinta	<p>Siekiant patvirtinti arba atmesti hipotezę, išskirti ekonominės krizės vertinimai pagal emigracijos ketinimus.</p> <p>Vertinant ekonominio nuosmukio įtaką emigracijos galimybės apsvartymui, ekonominės krizės įtaką pripažino daugiau ketinančių emigruoti respondentų – atsakymų vidurkis 3,74, kai emigruoti neketinančių respondentų vidurkis 3,33.</p>

Šaltinis: sudaryta autorės

Siekiant apibendrinti tyrimu gautus rezultatus, 3 PRIEDE pateiktas socialinių mokslų srities specialistų emigracijos sprendimui įtaką darančių darbo rinkos politikos veiksnių modelis. Modelis vaizduoja įvairių lygių emigracijos sprendimui įtaką darančius veiksnius (I lygio veiksnių įtaka didžiausia, III lygio – mažiausia). Modelis vaizduoja, kaip atitinkamų darbo rinkos veiksnių vertinimas daro įtaką sprendimui emigruoti ar neemigruoti.

Kokybinio ir kiekybinio tyrimų metu išskirti ryšiai tarp atitinkamų darbo rinkos veiksnių. Neigiamas darbo užmokesčio vertinimas veda prie pragyvenimo lygio vertinimo. Prieš migracijos sprendimo priėmimą, abu veiksniai veda prie įsidarbinimo galimybių šalyje įvertimo.

Kitas reikšmingas tyrimo metu nustatytas ryšys yra tarp darbo sąlygų vertinimo ir verslo kūrimo galimybių vertinimo. Neigiamas darbų sąlygų vertinimas teigiamai veikia motyvaciją kurti verslą (žr. 3 PRIEDĄ).

IŠVADOS

- Darbo rinkos teorijoje migracija aiškinama kaip darbo jėgos paklausos pasekmė. Bendrai migracijos pasekmės yra skirstomos į teigiamas ir neigiamas. Neigiamos pasekmės tai – žmogiškojo kapitalo sumažėjimas, kuris sumažina produktyvumą; mažesnė surenkamų mokesčių bazė, valstybės investicijų aukštojo mokslo suteikimui praradimas; teigiamos – darbo užmokesčio lygio didėjimas ir nedarbo lygio mažėjimas. Konstatuojama, kad vertinant ekonomines migracijos pasekmes svarbu atsižvelgti į imigrantų srautų lygį, greitį, intensyvumą bei struktūrą.

- Išanalizavus pateiktus migracijos priežastinius aiškinimus daroma išvada, jog bendrai ketinimus emigruoti veikia įvairių lygių veiksniai. Tačiau esant ekonominiam nuosmukiui, didesnę lyginamąją svorį įgyja būtent ekonominiai veiksniai, darbo rinkos situacija bei darbo užmokesčio dydis. Vertinant aukštos kvalifikacijos specialistų emigraciją sąlygojančius veiksnius pastebima, kad jie šiek tiek skiriasi nuo bendrų veiksnių, nes pvz. nedarbo lygis specialistams yra daug mažesnis. Prie aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos veiksnių išskiriama specialybių pasiūla neatitinkanti paklausos; žemas darbo užmokesčio (pajamų) lygis šalyje; nepatenkinama darbo rinkos politika; žemesnis nei kitų šalių bendras šalies gyvenimo lygis.

- Vertinant valstybės vykdomą migracijos politiką, pastebima, kad gana didelis vaidmuo yra skiriamas darbo rinkos politikai. Tačiau pati strategija labiau orientuota į neigiamų pasekmių šalinimą, nei į ilgo laikotarpio programą nukreiptą į ketinimų emigruoti mažinimą, be to didelė reikšmė skiriama informacijai ir bendradarbiavimui, tačiau pasigendama konkrečių į ekonominę – socialinę padėtį nukreiptų veiksmų.

- Išanalizavus aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos Lietuvoje veiksnius prieita prie išvados, kad aukštojo mokslo sistema, kaip specialistų emigracijos veiksnys, susiduria su dviem problemomis – studijų kokybė, neatitinkanti ES šalių geriausių universitetų bei į kiekybę orientuota švietimo sistema, kai paruošiamų studentų skaičius neatitinka darbo rinkos poreikių. Taip pat emigracijos nuostatas didžia dalimi veikia pragyvenimo lygio šalyje bei emigracijos tikslo šalyse skirtumai. Atliktas pragyvenimo lygio su emigracijos tikslo šalimis palyginimas parodė, kad lyginant su emigracijos tikslo šalimis pragyvenimo lygis Lietuvoje visgi yra sąlyginai žemas.

- Vertinant darbo rinkos politiką pastebimas aukštos kvalifikacijos specialistų ieškančių darbo bei įregistruotų darbo vietų skaičiaus santykis pagal profesijų grupes buvo nuo maždaug 1,2 iki beveik 4 kartų didesnis, o tai rodo pusiausvyros tarp darbo paklausos ir pasiūlos nebūvimą. Be to, minimalus darbo užmokestis lyginant Lietuvą su emigracijos tikslo šalimis yra mažesnis nuo 3 iki 6 kartų, o lyginant vidutinį darbo užmokestį šalyse atotrūkis tik padidėja.

- Darbo hipotezė, teigianti jog aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos sprendimui didelę įtaką daro situacijos darbo rinkoje vertinimas, buvo patvirtinta. Empirinio tyrimo metu emigracijos

ketinimus išreiškė daugiau nei pusė respondentų (60 proc.). Respondentų paprašius įvertinti įsidarbinimo pagal specialybę galimybes, gauti rezultatai, kad net šiek tiek daugiau nei du trečdaliai respondentų įsidarbinimo pagal specialybę galimybes vertina blogai ir labai blogai. Be to, paprašius įvertinti darbo rinkos veiksnių, tokių kaip darbo užmokestis, darbo sąlygos bei socialinės garantijos reikšmę emigracijos apsisprendimui, respondentai ją įvertino kaip svarbią ir labai svarbią (vidurkių intervalas nuo 3,16 iki 3,71, kur 4 reiškia labai svarbią įtaką).

- Tyrimo rezultatus apibendrinantis modelis vaizduoja, kokią įtaką daro atitinkamų darbo rinkos veiksnių vertinimas sprendimui emigruoti ar neemigruoti. Kokybinio ir kiekybinio tyrimų metu išskirti ryšiai tarp atitinkamų darbo rinkos veiksnių. Neigiamas darbo užmokesčio vertinimas veda prie pragyvenimo lygio vertinimo. Prieš migracijos sprendimo priėmimą, abu veiksniai veda prie įsidarbinimo galimybių šalyje įvertimo. Kitas reikšmingas tyrimo metu nustatytas ryšys yra tarp darbo sąlygų vertinimo ir verslo kūrimo galimybių vertinimo, nes neigiamas darbų sąlygų vertinimas teigiamai veikia motyvaciją kurti verslą.

PASIŪLYMAI

Remiantis teorinių sprendimų apibendrinimais ir gautais empirinio tyrimo rezultatais, pateikiami šie pasiūlymai:

- Siekiant išspręsti specialistų emigracijos problemas, tikslinga plėtoti glaudesnius mokslo ir verslo sektoriaus ryšius, o teorines žinias labiau susieti su verslo praktika. Glaudesnis bendradarbiavimas su verslo sektoriumi, labiau į praktinius verslo sektoriaus poreikius orientuotos mokymų programos, padėtų sumažinti sąlyginai didelį aukštos kvalifikacijos specialistų nedarbą.
- Dėl mokslo reformos didėjanti studijų svetur tendencija – rimtas iššūkis Lietuvos akademiniai sistemai. Kad studijos užsienyje nevirstų ilgalaike emigracija, reikalinga studijų finansavimo reforma, kuri skatintų rinktis studijas gimtojoje šalyje. Pavyzdžiu galėtų būti valstybės stipendijų laipsniškas keitimas valstybės teikiamomis lengvatinėmis paskolomis studijoms, kurių dalis būtų nurašoma atidirbus Lietuvoje nustatytą laiką.
- Renkami oficialūs statistiniai duomenys apie gyventojų emigraciją iš Lietuvos tik dalinai atspindi realią situaciją. Pasigendama ne tik patikimų duomenų apie emigruojančių kvalifikaciją, bet ir apie patį skaičių. Šiuo atveju naudingas būtų teisinės bazės keitimas, padarant emigracijos deklaravimą privalomu. Tai leistų surinkti duomenų ir apie atitinkamas emigruojančiųjų charakteristikas.
- Tyrimo metu identifikuota, kad pagrindiniai aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos motyvai žemas bendras pragyvenimo lygis bei darbo užmokestis, neigiamas verslo kūrimo sąlygų vertinimas. Siekiant pakeisti esamą situaciją būtinas glaudus bendradarbiavimas tarp skirtingų ministerijų – ypač Ūkio, Finansų, Švietimo, Socialinės apsaugos ir darbo. Yra svarbu formuoti kryptingą finansų politiką, siekiant pagerinti ekonomines Lietuvos piliečių sąlygas – sumažinti pajamų mokestį, kuris leistų padidinti darbuotojų pajamas bei pagerinti verslo sąlygas. Verslo kūrimo sąlygų gerinimas galėtų būti kaip viena iš nedarbo mažinimo priemonių.

ŽITINEVIČIŪTĖ, Dovilė (2010). Emigration of Highly Qualified Specialists as a Reflection of Labor Market Policy. MBA Graduation Paper. Kaunas: Kaunas Faculty of Humanities, Vilnius University, 73 p.

SUMMARY

The subject of the Master work is emigration of highly qualified specialists. Emigration of highly qualified specialists is known for a long period of time, just now the scales of emigration is higher than ever. Economic recession is playing a big part in this, as all the countries are affected by recession at the different level. Due to migration of highly qualified specialists government loses money, which was spend in gaining the qualification, as well country loses tax payers and overall country loses competitiveness in international arena.

The object of the study is the influence of labor market policy to the emigration of highly qualified specialists. The main tasks are to highlight the nature and consequences of emigration; to reveal theoretical immigration-related factors; to evaluate Lithuania's migration policy; focusing on labor market policy to distinguish to high-qualified specialists orientated emigration factors; to perform a quantitative survey and create a model summarizing the results.

Work structure: work consists of three main parts: in the first part is made an analysis of theoretical high qualified specialists emigration aspects, in the second part is made a statistical analysis of Lithuania's and other countries migration related data and in third – an empirical research made to evaluate the influence of labor market factors to the emigration decision. Working volume: 73 pages, 23 tables, 26 figures and 83 references used: 55 Lithuanian and 28 foreign authors.

Empirical research revealed that more than half of high qualified social science specialists have an intention to emigrate. The most influencing emigration factors found are the level of overall living standard and the level of wages size. The second group of factors – the working conditions and poor social security; and the third – evaluation of conditions for business creation and evaluation of financial commitments. When requested to assess job opportunities by specialty, the result showed that even a little more than two-thirds of the respondents employment opportunities evaluated as poor and very poor. To show the relationship between emigration factors model was made. One of the relationship found is the relationship between working conditions and evaluation of business creation opportunities, because the negative assessment of working conditions is a positive motivation to build own business.

LITERATŪRA

1. 2009–2010 m. pavasario prognozės: ES ekonomika stabilizuojasi [interaktyvi duomenų bazė]. (2009) Esnaujienos.lt – Visos Europos Sąjungos aktualijos: esnaujienos.lt [žiūrėta 2010 m. sausio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.esnaujienos.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=909:20092010-m-pavasario-prognozs-es-ekonomika-stabilizuojasi-&catid=100:europos-sjungos-ekonomika&Itemid=80>.
2. ADAMS, R. H. Jr. (2003) *International Migration, Remittances and the Brain Drain: A Study of 24 Labor-Exporting Countries*. [interaktyvus]. World Bank: ds.worldbank.org. [žiūrėta 2009 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2003/07/08/000094946_03062104301450/Rendered/PDF/multi0page.pdf>.
3. AMBROZAITIENĖ, Dalia (2009) *Migracijos tendencijos. Imigracijos srautai Lietuvoje* [interaktyvus]. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės: stat.gov.lt, [žiūrėta 2010 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/MigrTendImigrSrautai_Lietuvoje.ppt>.
4. *Analitikai įspėja apie gresiančią naują emigracijos bangą* [interaktyvi duomenų bazė]. (2009) Naujienų portalas: diena.lt [žiūrėta 2009 m. gruodžio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.diena.lt/naujienos/ekonomika/analitikai-ispeja-apie-gresiancia-nauja-emigracijos-banga-235266>>
5. *Ar išsilavinimas garantuoja darbo vietą?* [interaktyvi duomenų bazė]. (2009) Delfi gyvenimas B naujienų portalas: gyvenimas.delfi.lt [žiūrėta 2009 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://gyvenimas.delfi.lt/career/article.php?id=25914675>>.
6. BAGDANAČIENĖ, Elona (2009) *Patvirtinti naują studijų finansavimą reglamentuojantys teisės aktai*. [interaktyvus]. Mokslo ir studijų reforma – dėl žinių Lietuvos: mokslas.lt [žiūrėta 2010 m. sausio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mokslas.lt/lt/studentams/naujienos/patvirtinti_nauja_studiju_fina/?login=remind_password>.
7. BHAGWATI, Jagdish N. (1976). *The Brain Drain and Taxation, Theory and Empirical Analysis*, North-Holland. Vol. 2.
8. BLACK, John, HASHIMZADE, Nigar, MYLES, Gareth. (2009) *Migration*. [interaktyvi duomenų bazė] A Dictionary of Economics. Oxford University Press: oxfordreference.com. [žiūrėta 2009 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t19.e1977>>.
9. BLOMQVIST A.G. (1986), *International Migration of Educated Manpower and Social Rates of Return to Education in LDCs*, *International Economic Review*, vol. 27(1), p. 165–174.

10. BOSCH, X. (2003) Brain drain robbing Europe of its brightest young scientists: money and independence lure young researchers to the USA. *Lancet*, 2003 Jun 28; Vol. 361 (9376), p. 2210–1, ISSN: 1474–547X.
11. BURKERT, Carola, NIEBUHR, Annekatrin, WAPLER, Rüdiger. (2007) Regional Disparities in Employment of High–Skilled Foreigners – Determinants and Options for Labour Migration Policy in Germany. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.hwwi.org/uploads/tx_wilpubdb/HWWI_Research_Paper_3–7.pdf>.
12. CASSARINO, J.–P. (2004), Theorising return migration: The conceptual approach to return migrants revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, vol. 6(2), p. 243–279.
13. CERVANTES, Mario, GUELLEC, Dominique. (2002) *The brain drain: Old myths, new realities*. OECD Observer, January, Issue 230, p. 40.
14. COLLIER, W., WICKERMAN, R. (2001). *Mobility and Regional Labour: Lessons for Employers and Employees*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.kent.uk/economics/research/interreg/Mobilityand_regional_LabourMarkets.pdf>.
15. ČEKANAVIČIUS, Linas, KASNAUSKIENĖ, Gindra. (2009) Too High or Just Right? Cost–Benefit Approach to Emigration Question. *Engineering Economics*. Vol. 61(1), p. 28–36.
16. ČEKANAVIČIUS, Vydas, MURAUSKAS, Gediminas (2002) *Statistika ir jos taikymai*. Vilnius: TEV, 268 p. ISBN 9955–491–16–7.
17. ČIARNIENĖ, Ramunė, KUMPIKAITĖ, Vilmantė (2005). Developing Knowledge Society: New Approach to Managerial–Economic Preparation of Specialists. [interaktyvus] *Engineering Economics*. No. 1 (41) ISSN 1392–2785. [žiūrėta 2010 m. sausio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/inzeko/41/1392–2758–2005–1–41–52.pdf>>.
18. *Darbo rinkos prognozė* [interaktyvi duomenų bazė] (2009). Lietuvos darbo birža: ldb.lt [žiūrėta 2009 m. lapkričio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Documents/Prognoze.pdf>>.
19. DAUGĖLA, Vladas, KAZLAUSKIENĖ, Aušra, SNIESKA, Vytautas. (2000) Darbo jėgos migracijos priežastys ir migracijos pobūdis Lietuvoje. *Inžinerinė ekonomika*, Kaunas: Technologija, Nr. 5 (20) p. 17–21.
20. DIKČIUS, Vytautas. (2003) *Marketingo tyrimai: Teorija ir praktika*. Vilnius vadybos kolegija, Vilnius, 188 p. ISBN 9955–528–04–4
21. DILBIENĖ, Nijolė. (2007) *Užsieniečių įdarbinimas Lietuvoje* [interaktyvus]. Lietuvos darbo birža: ldb.lt, [žiūrėta 2009 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lepa.lt/files/File/InformacijaVerslui/EIC/uzsienieciu_idarbinimas/darbo_birza_n.di_lbiene_uzsienieciu%20darb.pdf>.

22. ELLIOTT, Robert J. R., LINDLEY, Joanne (2006) *Skill specificity and labour mobility: occupational and sectoral dimensions*. Manchester School (14636786), Vol. 74 Issue 3, 25 p.
23. *Euro zonoje nedarbas – didžiausias per 10 metų* [interaktyvi duomenų bazė]. (2009) Dienraštis 15 min. – Žinios gyvai: 15min.lt [žiūrėta 2010 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pinigai/euro-zonoje-nedarbas-didziausias-per-10-metu-58-54523>>.
24. *European commission – statistics database* [interaktyvi duomenų bazė]. (2009) Eurostat–European Commission: epp.eurostat.ec.europa.eu. [žiūrėta 2009 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>>.
25. *Focus grupės*. [interaktyvi duomenų bazė]. (2009) Spinter tyrimai – rinkos ir viešosios nuomonės tyrimai: [spinter.lt](http://www.spinter.lt). [žiūrėta 2010 m. kovo 25 d.] Prieiga per internetą <<http://www.spinter.lt/lt/pages/122.html>>.
26. GABARTAS, Renaldas (2003) *Profesijos įkaltai*. [interaktyvus]. Kauno diena – Kauno naujienos: kauno.diena.lt [žiūrėta 2009 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://kauno.diena.lt/dienrastis/kita/profesijos-ikaltai-12288>>.
27. *Gyvenimo kokybė*. [interaktyvi duomenų bazė]. (2007) EUROPA – Svarbiausi faktai ir skaičiai apie Europą ir europiečius: europa.eu [žiūrėta 2009 m. gruodžio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/abc/keyfigures/qualityoflife/index_lt.htm>.
28. GLINSKIENĖ, Rasa, PETUŠKIENĖ, Edita (2009) *Pasaulinės ekonomines kirzės poveikis lietuvių reemigracijos ir protų nutekėjimo procesams* [interaktyvus]. Kauno technologijos universitetas: ktu.lt [žiūrėta 2010 m. sausio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/ekovad/14/1822-6515-2009-763.pdf>>.
29. GRUBEL, H. B., SCOTT A.D. (1966), The International Flow of Human Capital. American Economic Review, Papers and Proceedings, vol. 56, p. 268–274.
30. GOETZ, Stephan. J., (2008) *Migration and Local Labor Market*. [interaktyvus]. Regional research institute. [žiūrėta 2008 m. spalio 23 d.]. Prieiga per internetą: <www.rrri.wvu.edu/WebBook/Goetz/Migx2.htm+ravenstein+goetz&hl=lt&ct=clnk&cd=1&gl=lt>.
31. *Informacija išvykstantiems ir sugrižtantiesiems*. [interaktyvi duomenų bazė]. (2008) Migracijos informacijos centras: infocentras.iom.lt [žiūrėta 2009 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://infocentras.iom.lt/>>.
32. *Įsisukant darbo užmokesčio mažėjimo ratui, ekspertai pataria ruoštis rudeniiui ir žiemai* [interaktyvi duomenų bazė]. (2009) Privatiems klientams – Bankas „Swedbank“: swedbank.lt [žiūrėta 2010 m. sausio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.swedbank.lt/lt/articles/view/1009>>.

33. JUCEVIČIENĖ, P., VIRŽINTAITĖ, R., JUCEVIČIUS, G. (2002) *Protų nutekėjimo reiškiny ir jo atspindžio Lietuvos intelektiniame kapitale bruožai: žvalgomas tyrimas*. [interaktyvi duomenų bazė]. Vilnius: Lietuvos mokslo taryba. [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.lmt./DOKUMENTAI/studijos>>.
34. KARDELIS, Kęstutis. (2005) *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*: Vadovėlis. Šiauliai: Lucilijus. 400 p. ISBN 9955–655–35–6.
35. KARDELIS, Kęstutis (2002) *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*, (konspektas), [interaktyvus]. Kaunas. p. 142, [žiūrėta 2009 m. lapkričio 13 d.]. Prieiga per internetą:< http://www.vgtu.lt/upload/vvf_vtk/naukonsp%202.pdf>.
36. KASNAUSKIENĖ, Gindra, SVIDLERIENĖ, Danguolė, AMBROZAITIENĖ, Dalia, BALANDIENĖ, Rasa (2008) *Demografinė statistika Lietuvoje: pokyčiai atkūrus nepriklausomybę* [interaktyvus]. Lietuvos statistikos darbai. [žiūrėta 2009 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/G_Kasnauskiene_Dem_stat_Lietuvoje.pdf?PHPSESSID=d1f76d846a6414acf5a18c61ec73c22e> .
37. KAZLAUSKIENĖ, Aušra (2006) *Protų nutekėjimo priežastys ir tendencijos: Lietuvos atvejis*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, sociologija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 215 p.
38. *Keičiasi namų ūkių vartojimo išlaidų struktūra, išlaidų maistui dalis 2008 m.* [interaktyvi duomenų bazė]. (2009) ELTA – Lietuvos naujienų agentūra: elta.lt. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.elta.lt/zinute_pr.php?inf_id=1003980>.
39. KINDERIS, Remijus (2004). *Lietuvos darbo išteklių tyrimas*. Vilnius: Ciklonas. 78 p. ISBN 9955–497–64–5.
40. KRIEGER, Hubert, FERNANDEZ, E. (2006) *Mobility in Europe. Analysis of the 2005 Eurobarometer survey on geographical and labour market mobility*. [interaktyvus] Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. [žiūrėta 2008 m. spalio 23 d.]. Prieiga per internetą:<<http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/59/en/1/ef0659en.pdf>>.
41. KRIPAITIS, Rolandas, ROMIKAITYTĖ, Birutė. (2005) *Tarptautinė darbo jėgos migracija: jos esmė, formos ir jų sąlygojantys veiksniai*. [interaktyvus]. Vytauto didžiojo universitetas. [žiūrėta 2008 m. rugsėjo 26 d.]. Prieiga per internetą:<http://www.smf.su.lt/documents/konferencijos/Galvanauskas%202005/2005%20m.%20leidinys/Kripaitis_Romikaityte.pdf>.
42. KRUGMAN, Paul R., OBSTFELD, Maurice (2000) *International economics: theory and policy*. 5th ed. Reading: Addison–Wesley. 770 p. ISBN 0–321–03387–6.

43. KRUMPLYTĖ, Jolita, PALUMICKAITĖ, Jurgita, OBRIKYTĖ, Žaneta (2005) Darbo jėgos migracijos įtaka moderniai organizacijai žinių visuomenėje. *Management of Organizations: Systematic Research*, 2005 Issue 35, p. 81–95.
44. KUZMICKAITĖ, R. (2004) *Teoriniai tarptautinės migracijos diskursai– Šiuolaikinė lietuvių emigracija: praradimai ir laimėjimai*. [interaktyvus]. Vytauto Didžiojo universitetas, Pilietinės Visuomenės institutas, Lietuvių išeivijos institutas. [žiūrėta 2009 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.civitas.lt/files/Emigracija_pranesimai.pdf>.
45. LABANAUSKAS, Liutauras. (2006) „*Protų nutekėjimo“ problema Lietuvoje: medikų emigracija*. [interaktyvus]. Vilniaus kolegija. [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil62/Fil_027_034.pdf>.
46. LIETUVOS AUKŠTŪJŲ MOKYKLŲ ASOCIACIJA (2008) *Trumpai apie bendrąjį priėmimą į Lietuvos aukštųjų mokyklų pagrindines ir vientisąsias studijas 2008 metais*. [interaktyvus]. Kaunas: Kauno technologijos universitetas. [žiūrėta 2010 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lamabpo.lt/2008_priemimas.pdf>
47. *Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija 2008* [interaktyvi duomenų bazė]. (2009). Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės: stat.gov.lt. Vilnius. [žiūrėta 2009 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list?id=1567>.
48. *Lietuvos Respublikos ketvirtinis mokėjimų balansas* [interaktyvi duomenų bazė]. (2009) Lietuvos bankas: lb.lt, [žiūrėta 20010 m. sausio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/statistics/statbrowser.aspx?group=7232&lang=lt&orient=vert>>.
49. *Lietuvos profesijų klasifikatorius* [interaktyvi duomenų bazė]. (2002) [žiūrėta 2009 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://213.197.179.229/mod/klasifikatorius/>>.
50. LIU–FARRER, Gracia. (2009) Educationally Channeled International Labor Mobility: Contemporary Student Migration from China to Japan. *International Migration Review*, Vol. 43 Issue 1, 27 p.
51. MAKUSKIENĖ, A., NIKITINA, S. (1998) *Darbo rinkos reguliavimo problemos regioniniu aspektu*. Ekonomika ir vadyba. Kaunas.
52. MARTINAITIS, Žilvinas, ŽVALIONYTĖ, Dovilė (2008) *Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome ir ką turėtume žinoti?* [interaktyvi duomenų bazė]. Lietuvos rytas: lrytas.lt. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-12076547321207579099-p4-emigracija-i%C5%A1-lietuvos-k%C4%85-%C5%BEinome-ko-ne%C5%BEinome-ir-k%C4%85-tur%C4%97tume-%C5%BEinoti.htm>>.
53. MARTINKĖNAS, Petras (2009) *Lietuvos aukštasis mokslas: ar prilygsta vakarietiškajam?* [interaktyvus]. Laima Liucija Andrikiene – Europos Parlamento narė: laimaandrikiene.lt [žiūrėta 2009 m. lapkričio 16 d.]. Prieiga per

- interneta: <<http://www.laimaandrikiene.lt/nc/naujienos/visa/article/lietuvos-aukstasis-mokslas-ar-prilygsta-vakarietiskajam-656//abp/41.html>>.
54. MARTINKUS, Bronislovas, SAKALAS, Algimantas, SAVANEVIČIENĖ, Asta (2006). *Darbo išteklių ekonomika ir valdymas*. Kaunas: Technologija. 255 p. ISBN 9955-25-086-0.
  55. MATIUŠAITYTĖ, Raimundė, ČIEGIS, Remigijus (2007) Free movement of people: brain exchange or brain drain for new eu members? *Proceedings of the Second International Conference: Human Resources: The Main Factor of Regional Development*, p. 191-199.
  56. MASSEY, D.S. (1999). Theories of international migration: review and appraisal. *Population and Development Review*, New York, Vol.25, No.2.
  57. MASSEY, Douglas S., ARANGO, Joaquin, HUGO, Graeme, KOUAOUCI, Ali, PELLEGRINO Adela, TAYLOR, J. Edward (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. September, Vol. 19, No. 3, p. 431-466.
  58. MERKYS, Gediminas. (1995) *Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys (paskaitų konspektas)*. Šiauliai, p. 33-43
  59. *Metinė politikos ataskaita: migracija ir prieglobstis Lietuvoje 2008*. (2009) [interaktyvus]. Europos migracijos tinklas. Lietuvos nacionalinis informacijos centras: iom.lt. . [žiūrėta 2009 m. spalio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.iom.lt/documents/EMN%202008%20ATASKAITA_FINAL_1.pdf>.
  60. *Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams*. [interaktyvi duomenų bazė]. (2006) Lietuvos laisvosios rinkos institutas: lrinka.lt [žiūrėta 2009 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <www.lrinka.lt/uploads/files/dir16/16_0.php>.
  61. *Nutarimas dėl Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių metų plano patvirtinimo*. [interaktyvi duomenų bazė]. (2007) Lietuvos Respublikos Seimas: LR Seimo kanceliarija, [žiūrėta 2009 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296517&p_query=&p_tr2=>>.
  62. *Nutarimas dėl Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikės strategijos* [interaktyvi duomenų bazė]. (2002) Lietuvos Respublikos Seimas: www3.lrs.lt. [žiūrėta 2009 m. lapkričio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=168537&p_query=&p_tr2=>>.
  63. *Pagrindiniai Lietuvos rodikliai*. [interaktyvi duomenų bazė]. (2009) Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės: stat.gov.lt, [žiūrėta 2009 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1906>>.
  64. *Pasaulinė ekonomikos krizė mažina emigrantų į Lietuvą siunčiamų pinigų kiekį* (2008). [žiūrėta 2009 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ve.lt/?data=2008-12-23&rub=1065924814&id=1230040171&skip=klaus&klaus=1234112203&ats=1>.

65. *Patvirtinta Ilgalaike valstybes santykiu su uzsienio lietuviais 2008–2020 m. strategija* [interaktyvi duomenų bazė]. (2008) Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės: tmid.lt, [žiūrėta 2009 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.tmid.lt/patvirtinta-ilgalaike-valstybes-santykiu-su-uzsienio-lietuviais-2008-2020-m-strategija/>.
66. PAUKŠTĖ, Dainius (2006) *Dėl Lietuvos pozicijos ekonominės migracijos klausimais* [interaktyvus]. Lietuvos socialdemokratų sąjunga: lsds.lt [žiūrėta 2009 m. gruodžio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.llds.lt/documents/D.Paukste-ekonomis%C4%97%20migracija.doc>.
67. POSTLETHWAITE, Neville.(1996) *Edukologijos tyrimų metodologija: teorija ir praktika (paskaitų konspekto rankraštis)*. Vilnius, p. 31–48
68. POVILIŪNAS, Arūnas (2003) *Profesinis rengimas ir darbo rinka*. [interaktyvus]. Socialinės analizės ir konsultacijų centras. Vilnius. [žiūrėta 2009 m. lapkričio 13 d.]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/Poviliuno_ataskaita.doc.
69. PRANULIS, P. Vytautas (2007) *Marketingo tyrimai: teorija ir praktika*. Vilniaus universiteto biblioteka. 352 p. ISBN 978–9955–33–017–2
70. „Protų nutekėjimo“ mažinimas ir „protų“ susigrąžinimas [interaktyvus] (2007) Viešosios politikos ir vadybos instituto parengta anotacija. Vilnius. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija: smm.lt [žiūrėta 2009 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/es/Protu%20nutekejimo%20mazinimas_ataskaita.pdf.
71. PUKELIENĖ, Violeta, GLINSKIENĖ, Rasa, BERŽINSKIENĖ, Daiva. (2007) Darbo jėgos migracija: globalinis aspektas. *Applied Economics: Systematic Research*. Vol. 1 Issue 2, p. 49–64.
72. RIVERA–BATIZ, F. (1982), International Migration, Non–Traded Goods and Economic Welfare in the Source Country. *Journal of Development Economics*, vol. 11, p. 81–90.
73. SCHIFFMAN, L. G., KANUK, L. L.(1987). *Consumer Behavior 3rd Editon*. London: Prentice – Hall International, Inc., Emerald – The world's leading publisher of management research: emeraldinsight.com. [žiūrėta 2010 m. kovo 23 d.]. Prieiga per internetą http://www.emeraldinsight.com/Insight/ViewContentServlet?Filename=/published/emeraldfulltextarticle/pdf/0070340103_ref.html >
74. SIPAVIČIENĖ, Audra. (2006) *Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė*. [interaktyvus] Vilnius. [žiūrėta 2008 m. rugsėjo 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://tmo.stotis.lt/repository/knyga.pdf>.

75. *Statistikos rodiklių duomenų bazė* [interaktyvi duomenų bazė]. (2009) Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės: stat.gov.lt. [žiūrėta 2009 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024>>.
76. STRAUBHAR, Thomas. (2000). International Mobility of the Highly Skilled: Brain Gain, Brain Drain or Brain Exchange. *Discussion paper*. No 88. HWWA Hamburg Institute of International Economics. p. 23. ISSN 1432–4458.
77. STULGIENĖ, Asta, DAUNORIENĖ, Asta (2009) *Migracijos poveikis darbo jėgos rinkos pusiausvyrai*. [interaktyvus]. Kaunas: Kauno technologijos universitetas. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/ekovad/14/1822-6515-2009-984.pdf>>.
78. *Tarptautinė migracija*. [interaktyvi duomenų bazė]. (2009) Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės: stat.gov.lt. [žiūrėta 2009 m. spalio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1298>>.
79. TASSINOPOULUS, A. (1999) *Migration of Labour in the European Union*, p. 23–43.
80. *Tautos ryškštė – emigracija*. [interaktyvi duomenų bazė]. (2006) Kelionės, darbas ir studijos Anglijoje, skelbimai, forumas: anglija.com. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.anglija.com/naujienos/archyvas/default.asp?fnc=9&nid=1501&cat=>>>.
81. THOMAS–HOPE, Elizabeth, (1999) Return Migration to Jamaica and its Development Potential. *International Migration*. Vol.37 (1), p.183–208.
82. URBONAITĖ, Ieva. (2006) *Į kiekybę orientuota aukštojo mokslo politika didina emigrantų skaičių* [interaktyvus]. Delfi žinios – naujienų portalas: delfi.lt [žiūrėta 2009 m. lapkričio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/education/article.php?id=9389575>>.
83. ZIGURAS, Christopher, LAW, Siew–Fang, (2006) Recruiting international students as skilled migrants: the global ‘skills race’ as viewed from Australia and Malaysia. *Globalisation, Societies & Education*, March, Vol. 4(1), p. 59–76.

**EMIGRACIJOS SPRENDIMUI ĮTAKĄ DARANČIŲ DARBO RINKOS
VEIKSNIŲ TYRIMO PLANAS**

1. Ar esate apsvarstę emigracijos galimybę?
2. Kokie yra pagrindiniai veiksniai, lėmę emigracijos apsisprendimą/emigracijos galimybės apsvarstymą?
3. Kokie yra darbo rinkos veiksniai, lėmę emigracijos apsisprendimą/emigracijos galimybės apsvarstymą?
4. Kaip stipriai situaciją darbo rinkoje pakoregavo ekonominė krizė?
5. Ar ekonominė krizė buvo lemiamas veiksnys emigracijos sprendime/emigracijos galimybės apsvarstyme?

ANKETA

Sveiki, atlieku tyrimą, siekdama įvertinti **socialinių mokslų srityje – ekonomikos, vadybos ir verslo administravimo bei viešojo administravimo magistratūros studijose šiuo metu studijuojančių** studentų ketinimų emigruoti sąryšį su darbo rinkos politika Lietuvoje.

Maloniai prašau atsakyti į anketoje pateiktus klausimus. Anketa yra anoniminė ir Jūsų asmeniniai duomenys niekur nebus naudojami. Tai užtruks iki 10 – 15 min. Tikiuosi Jūsų bendradarbiavimo ir pagalbos. Iš anksto dėkoju!

1. Aukštosios mokymo įstaigos, kurioje Jūs mokotės, pavadinimas

☐ KTU	☐ ISM
☐ KU	☐ VDU
☐ LKKA	☐ VU
☐ LŽŪU	☐ ŠU
☐ VGTU	☐ Kita (įrašyti) .....

2. Kokią kvalifikaciją Jūs įgysite:

☐ Ekonomikos magistras	☐ Vadybos ir verslo administravimo magistras	☐ Viešojo administravimo magistras
☐ Kita		

3. Jūsų studijuojama specialybė: ..... (įrašyti)**4. Bendras Jūsų darbo stažas**

☐ Neturiu	☐ Nuo 1 iki 3 metų	☐ 5 ir daugiau
☐ Iki metų	☐ Nuo 3 iki 5 metų	

5. Ar Jūs šiuo metu dirbate?

☐ Taip	☐ Ne (<i>pereikite prie 9 klausimo</i>)

6. Ar Jūs dirbate pagal studijuojamą specialybę?

☐ Taip	☐ Ne

7. Kaip vertinate savo dabartinio darbo sąlygas?

☐ Labai gerai	☐ Blogai
☐ Gerai	☐ Labai blogai

8. Vertindami pastarųjų metų savo darbo sąlygas, kaip stipriai Jūs sutinkate ar nesutinkate su šiais teiginiais:

Teiginiai	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Ne visai sutinku	Visiškai nesutinku
Sumažėjęs darbo užmokestis	☐	☐	☐	☐	☐
Padidėjusi konkurencija	☐	☐	☐	☐	☐
Blogesnės darbo sąlygos/spaudimas	☐	☐	☐	☐	☐
Miglotos darbo vietos ateities perspektyvos	☐	☐	☐	☐	☐

9. Kaip vertinate įsidarbinimo/darbo keitimo pagal specialybę galimybes?

☐ Labai gerai	☐ Blogai
☐ Gerai	☐ Labai blogai

10. Vertindami savo įsidarbinimo/ darbo keitimo galimybes, kaip stipriai Jūs sutinkate ar nesutinkate su darbo rinką apibūdinančiais teiginiais :

Teiginiai	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Ne visai sutinku	Visiškai nesutinku
Maža darbo pasiūla	☐	☐	☐	☐	☐
Didelė konkurencija darbo vietai gauti	☐	☐	☐	☐	☐
Keliami itin aukšti reikalavimai	☐	☐	☐	☐	☐
Žemas potencialių darbo vietų užmokestis	☐	☐	☐	☐	☐

2 PRIEDO TĘSINYS

11. Kaip manote, ar specialybė, kurią Jūs studijuojate atitinka šalies ūkio poreikius (įsidarbinimo galimybes)?

- Taip, atitinka (*pereikite prie 13 klausimo*)
  Daugiau atitinka negu neatitinka
 Daugiau neatitinka negu atitinka
  Neatitinka

12. Jei, Jūsų nuomone, specialybė, kurią Jūs studijuojate, nors kiek neatitinka šalies darbo rinkos poreikių, įvertinkite galimas priežastis:

Priežastys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Ne visai sutinku	Visiškai nesutinku
Per didelė specialistų pasiūla	☐	☐	☐	☐	☐
Specialybė nepritaikyta šalies darbo rinkai	☐	☐	☐	☐	☐
Maža darbo pasiūla	☐	☐	☐	☐	☐
Finansiniai ir mokestiniai verslo suvaržymai	☐	☐	☐	☐	☐
Praktika labai skiriasi nuo teorijos	☐	☐	☐	☐	☐

13. Kaip stipriai Jūs sutinkate ar nesutinkate su šiais teiginiais:

Teiginiai	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Ne visai sutinku	Visiškai nesutinku
Studijuojama specialybė garantuoja geras įsidarbinimo galimybes Lietuvoje	☐	☐	☐	☐	☐
Studijuojama specialybė gali būti lengvai praktiškai pritaikoma darbui užsienio šalyje	☐	☐	☐	☐	☐
Išsilavinimas šioje srityje yra pagrindinis veiksnys lemiantis vidutinį ar aukštesnį nei vidutinį šalies darbo užmokestį.	☐	☐	☐	☐	☐

14. Ar norėtumėte sukurti nuosavą verslą?

- Taip
  Ne
  Nežinau

15. Kaip vertinate verslo kūrimo sąlygas?

- Labai gerai
  Blogai
 Gerai
  Labai blogai

16. Kaip stipriai Jūs sutinkate ar nesutinkate su šiais teiginiais apie verslo kūrimo sąlygas Lietuvoje?

Teiginiai	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Ne visai sutinku	Visiškai nesutinku
Geros kredito gavimo sąlygos	☐	☐	☐	☐	☐
Palankios mokestinės sąlygos	☐	☐	☐	☐	☐
Didelė rinka	☐	☐	☐	☐	☐
Didelė pelno norma	☐	☐	☐	☐	☐
Daug laisvų nišų verslo kūrimui	☐	☐	☐	☐	☐

17. Ar esate apsvarstę darbo užsienyje galimybę (emigruoti)?

- Taip
  Ne (*pereikite prie 21 klausimo*)

18. Kokia šalis (šalys) darbui užsienyje Jums yra patraukliausia (-ios)?

- Airija
  Danija
  Norvegija
 Ispanija
  Jungtinės Valstijos
  Kita (įrašyti) .....
 Vokietija
  Jungtinė Karalystė

19. Įvertinkite savo ketinimus emigruoti laikotarpyje iki 2 metų?

- Tikrai emigruosiu
  Tikriausiai neemigruosiu
 Galbūt emigruosiu
  Tikrai neemigruosiu

**SOCIALINIŲ MOKSLŲ SRITIES SPECIALISTŲ EMIGRACIJOS
SPRENDIMUI ĮTAKĄ DARANČIŲ DARBO RINKOS POLITIKOS
VEIKSNIŲ MODELIS**

